

ZÁVEREČNÁ SPRÁVA

**Environmentálna výchova a vzdelávanie detí a mládeže
aktuálna situácia na Slovensku**

Realizátori: Ing. Silvia Milová, Mgr. Richard Medal OZ Špirála

Odborný garant: Mgr. Jana Klocoková, PhD., SÚ SAV

apríl 2012

OBSAH

1. Úvod

- 1.1. Stručný úvod do problematiky EnVaV mládeže na Slovensku
- 1.2. Stručný úvod k výskum EnVaV detí a mládeže

2. Metodológia výskumu

- 2.1. Metódy a veľkosť výskumnej vzorky
- 2.2. Organizácia výskumu a metódy spracovania, časový harmonogram
- 2.3. Charakteristika tematických okruhov
- 2.4. Ciele a výskumné hypotézy projektu výskumu

3. Analýza, interpretácia a vyhodnotenie získaných údajov

- 3.1. Celoslovenský výskum – individuálne hĺbkové rozhovory
- 3.2. Regionálny výskum – dotazníkový prieskum, fokusové skupiny
  - 3.2.1. Dotazníkový prieskum na školách, región Trenčín a okolie
  - 3.2.2. Fokusové diskusné skupiny s deťmi, región Trenčín a okolie
  - 3.2.3. Fokusová diskusná skupina s dospelými, zástupcami organizácií, región Trenčín a okolie

4. Závěry

- 4.1. Overenie hypotéz
- 4.2. Resume
  - 4.2.1. Hlavné medzníky z EnVaV na Slovensku
  - 4.2.2. Krátke závery
- 4.3. Odporúčania
- 4.4. Použitá literatúra

5. Dokumentačná časť – prílohy

- 5.1. Scenár individuálnych hĺbkových rozhovorov v rámci Slovenska
- 5.2. Zoznam oslovených subjektov a osôb pre in-depths v rámci Slovenska
- 5.3. Zoznam účastníkov fokus group, scenár diskusie s deťmi a základné odpovede, región Trenčín
- 5.4. Zoznam účastníkov fokus group a scenár diskusie s dospelými, región Trenčín

1. Ú V O D

1.1. Stručný úvod do problematiky EnVaV mládeže na Slovensku

Environmentálna výchova je v oficiálnom výchovno-vzdelávacom systéme u nás zakomponovaná od roku 1996, kedy začali platiť nad-predmetové osnovy environmentálnej výchovy . **Vznikol tým oficiálny rámec definujúci** formálne vzdelávanie **environmentálnej výchovy** a stanovujúci ciele v oblasti vedomostí, zručností a postojov a aj základný obsah environmentálnej výchovy. V priebehu nasledujúcich rokov sa na Slovensku k tejto problematike konalo niekoľko konferencií – vid' napríklad závery III. celonárodnej konferencie z roku 2001 apod.

Ďalším krokom bola školská reforma, spustená v roku 2008, v rámci ktorej sa nad-predmetové osnovy environmentálnej výchovy **nahradili prierezovou témou Environmentálna výchova. Cieľom prierezovej témy Environmentálna výchova je** prispieť k rozvoju osobnosti žiaka tak, že v oblasti vedomostí, zručností a schopností nadobudne schopnosť chápať, analyzovať a hodnotiť vzťahy medzi človekom a jeho životným prostredím na základe poznania zákonov, ktorými sa riadi život na Zemi; poznať a chápať súvislosti medzi vývojom ľudskej populácie a vzťahom k prostrediu v rôznych oblastiach sveta; pochopiť súvislosti medzi lokálnymi a globálnymi problémami a vlastnú zodpovednosť vo vzťahu k prostrediu.

Napriek viacerým snahám ako aj oficiálnym opatreniam a aktivitám, všeobecne sa v odborných **kruhoch diskutuje o neúčinnosti tohto systému, o jeho slabých stránkach, za ktoré sú považované najmä: formalizmus, obmedzené chápanie environmentálnej výchovy, absentujúci systém vzdelávania pedagógov, nedostatočná motivácia koordinátorov environmentálnej výchovy.**

K tomu sa ešte **pridáva nedostatočná podpora aktivít MVO organizácií** (environmentálne organizácie venujúce sa práci s deťmi a mládežou, resp. MVO organizácie, ktoré majú aj tieto aktivity v svojej náplni) **zo strany štátu a kompetentných subjektov.** Takéto MVO organizácie sú pritom na Slovensku dlhoročne **významným subjektom v oblasti environmentálnej výchovy a vzdelávania (ďalej len EnVaV) detí a mládeže.**

O pozitívnu zmenu sa od roku 2000 snažia na Slovensku rôzne mimovládne organizácie. Medzi nimi má významné postavenie **Sieť environmentálne výchovných organizácií Špirála**, najmä prostredníctvom účasti na **celosvetovom programe Zelená škola**. Základný pedagogický cieľ siete Špirála sa dá zjednodušene zhrnúť do formulácie: zmena správania detí a mládeže v prospech zachovania podmienok života na Zemi pre súčasné aj budúce generácie (pro-environmentálne správanie).

Program Zelená škola je hlavným nástrojom, ktorým sa sieť Špirála a jej členské organizácie snažia priniesť alternatívu do slovenského školského vzdelávacieho systému (beží aktuálne 7. ročník). Programom Zelená škola navyše Špirála prispieva k plneniu cieľov Dekády OSN (2005 – 2015) pre výchovu a vzdelávanie k trvalo-udržateľnému rozvoju. Základnou ideou programu Zelená škola pritom je, že EnVaV detí a mládeže je nevyhnutná **prostredníctvom začlenenia do formálneho vzdelávania**.

Okrem programu Zelená škola (pre základné aj stredné školy) **realizujú environmentálne mimovládne organizácie (ďalej MVO) množstvo akcií a vzdelávacích projektov pre deti a mládež v mimoškolskom čase**. Oblasť environmentálnej výchovy je pritom dlhodobo jednou zo základných priorít podpory a zamerania ich aktivít.

Pre ilustráciu ide o tieto MVO organizácie: Špirála (sieť environmentálne-výchovných MVO), Nadácia Ekopolis Banská Bystrica, Greenpeace Bratislava, Centrum environmentálnych aktivít Trenčín, CEEV Živica Bratislava, Vydra Čierny Balog, Daphne Bratislava, Klub Kon-Tiki Bratislava, OZ Sosna Košice, OZ Tatry a iné.

1.2. Stručný úvod k výskum aktuálneho stavu EnVaV detí a mládeže

V záverečnej správe predkladáme detailné ako aj stručné kľúčové výsledky výskumu, ktorého cieľom bolo zmapovať, zanalyzovať a zhodnotiť stav a prax EnVaV detí a mládeže na Slovensku, a to v rámci formálneho i neformálneho vzdelávania, pričom osobitný akcent bol kladený na zhodnotenie efektívnosti programu Zelená škola (ako jedného z nástrojov EnVaV) na regionálnom príklade mesta Trenčín.

Hlavným zdrojom záverečnej správy sú výsledky výskumu, ktorý pozostával z dvoch hlavných častí – výskum na celoslovenskej úrovni a výskum na regionálnej úrovni mesta Trenčín a okolie.

Pridanou hodnotou je aj stručné zhodnotenie a porovnanie s výsledkami tematicky podobného výskumu (i keď užšieho zamerania), ktorý bol uskutočnený na Technickej univerzite v Liberci s názvom: *Ekoškola a Zelená škola: Komparace efektivity projektu v České republice a na Slovensku*, 2009, pričom odborným garantom bol Jan Činčera a Richard Medal (druhý menovaný je realizátorom aj tohto výskumu).

V neposlednom rade je **dôležité spomenúť aj skutočnosť**, že združenie environmentálnych organizácií **Špirála sa dlhodobo snaží presadiť realizáciu celoslovenského výskumu v zmysle zhodnotenia efektivity metód a nástrojov EnVaV detí a mládeže** a dlhodobo taktiež monitoruje stav EnVaV detí a mládeže u nás. Zatiaľ nebol takýto reprezentatívny, celoslovenský výskum zrealizovaný, i keď súčasná záverečná správa je určite prvou pozitívnou štúdiou tohto druhu a odrazovým mostíkom pre ďalšie rozvíjanie tejto témy.

2. METODOLÓGIA VÝSKUMU

2.1. Metódy a veľkosť výskumnej vzorky

Pre výskumný zámer I.: Individuálne hĺbkové rozhovory s lídrami environmentálnych MVO a inými kompetentnými osobami (zástupcovia štátnej správy, škôl, regionálnej samosprávy, univerzít...) - počet individuálnych hĺbkových rozhovorov: plánovaný 10 až 12 rozhovorov (celá SR), skutočne zrealizovaný 14.

Pre výskumný zámer II.: a. Dotazníkový prieskum s deťmi navštevujúcimi „zelenú“ a „bežnú“ školu – plánovaný počet dotazníkov s deťmi vo veku 12 – 15 rokov: 120 - 150 dotazníkov (mesto Trenčín) a zapojiť 3 školy (rozhovory s deťmi počas mimoškolskej činnosti, príp. v rámci krúžkov EnVaV apod.) zapojené do projektu Zelená škola a 3 školy, ktoré tento projekt nerealizujú – t.j. deti navštevujúce „zelenú“ aj „nezelenú“ školu; celkom teda cca 150 dotazníkov zo 6-tich škôl z mesta Trenčín, za každú získať cca 20/25 dotazníkov. Skutočne bolo do výskumu zapojených 12 škôl z mesta Trenčín aj z okolitých obcí a bolo získaných celkom 390 platných dotazníkov. b. Diskusná skupina metódou focus group (2x mesto Trenčín) s počtom po cca 10 detí vo veku 12 – 15 rokov, a to 1 skupina detí zapojených do projektu „zelená škola“ a 1 skupina detí, ktoré nie sú do tohto projektu zapojené – v skutočnosti bolo 9 a 11 účastníkov dvoch fokusových skupín z viacerých škôl regiónu. c. Diskusná skupina metódou focus group so zástupcami formálneho aj neformálneho environmentálneho vzdelávania (1x mesto Trenčín) s počtom 8-9 účastníkov – s rovnomerným zastúpením pedagógov aj zástupcov MVO sektora – reálne sa zúčastnilo fokusovej diskusie 9 zástupcov organizácií z mesta Trenčín.

Typ výskumu: kombinovaný, celoslovenský

2.2. Organizácia výskumu a metódy spracovania, časový harmonogram

Pre individuálne hĺbkové rozhovory bol vopred spracovaný scenár rozhovoru s tematickými okruhmi, ktoré boli rovnaké pre všetkých respondentov. Rozhovory boli realizované s osobami z rôznych profesiových oblastí, s rôznymi kompetenciami v rámci EnVaV mládeže a preto každý rozhovor začal všeobecnými otázkami, ktoré umožnili rôznym expertom a ľuďom z praxe voľne si predstaviť a uviesť, čo pre nich

EnVaV znamená. Pri príprave výskumu sme očakávali, že mnohé témy otvoria samotní informátori/experti - a tak sa aj stalo. Preto sme vopred netrvali na presnej šablóne otázok pre všetkých respondentov, prínosnejšie bolo nechať im priestor formulovať vlastné témy a problémy – teda snažili sme sa zmapovať fenomén EnVaV a jeho zložitosť z pohľadu rôznych aktérov a ich záujmov, skúseností.

Všetky rozhovory boli zrealizované osobne a bol vyhotovený audiozáznam s ich súhlasom. V dvoch prípadoch boli odpovede získané písomnou formou (odpovede zaslali osoby emailom, pretože preferovali takúto formu). Rozhovory sa uskutočnili v mesiacoch september – november 2011.

Pre dotazníkový prieskum bol vypracovaný štandardizovaný dotazník, ktorý bol po súhlase vedenia škôl distribuovaný do tried a po vysvetlení ho žiaci samostatne vyplnili. Dotazník bol koncipovaný na základe podobného výskumu zrealizovaného na Slovensku v minulosti, pričom bol doplnený o niektoré nové témy a otázky.

Pre fokusové skupiny boli pripravené scenáre rozhovorov a postupu, vopred boli oslovení respondenti a pripravili sa miesta stretnutí. Pri stretnutiach s deťmi to bolo so súhlasom pedagógov. Z fokusových skupín bol zabezpečený audiozáznam.

Pre štatistické spracovanie a tvorbu dát boli využité programy Excel, Word, Power Point, ako aj SPSS pre druhostupňové analýzy u dotazníkového prieskumu (deti – dotazníkový prieskum Trenčín).

Časový harmonogram jednotlivých etáp výskumného projektu bol nasledovný:

- Príprava metodiky a obsahu výskumného projektu máj-aug 2011
- Individuálne rozhovory s lídrami organizácií a subjektov sept-nov 2011
- Dotazníkový prieskum s deťmi základných škôl nov 2011
- Fokusové skupiny s deťmi základných škôl dec 2011
- Fokusová skupina s dospelými, zástupcami organizácií jan 2012
- Spracovanie, tvorba záverečnej správy mar-apr 2012

2.3. Charakteristika tematických okruhov

V rámci každej z častí projektu výskumu EnVaV detí a mládeže bolo navrhnutých niekoľko tematických okruhov a z nich sa vyhodnocovali názory jednotlivých

respondentov tak pri individuálnych rozhovoroch, vo fokusových skupinách, ako aj pri dotazníkovom prieskume medzi deťmi. Tematicky sa scenáre a otázky vzájomne prelínali a súviseli, aby sa dalo čo najkomplexnejšie zmapovať a zhodnotiť súčasný stav EnVaV detí a mládeže u nás.

Hlavné tematické okruhy výskumu:

- hlavné subjekty, aktivity, nástroje a formy environmentálnej výchovy detí a mládeže (formálnej aj neformálnej výchovy) na Slovensku
- organizačné, personálne a finančné zabezpečenie EnVaV detí a mládeže
- zhodnotenie súčasného systému environmentálnej výchovy vo formálnom a neformálnom vzdelávaní detí a mládeže
- popis a zhodnotenie situácie na konkrétnom príklade v praxi – fungovanie neformálnej environmentálnej výchovy v spojení s formálnym environmentálnym vzdelávaním detí a dosiahnuté výsledky na príklade mesta Trenčín, príklady fungovania spolupráce školy s organizáciami 3.sektora
- zhodnotenie efektivity jednotlivých nástrojov EnV s dôrazom na program Zelená škola
- zhodnotenie účinku nástrojov EnV na pro-environmentálne správanie, schopnosti a postoje detí
- prienik formálnej a neformálnej EnV detí a mládeže a spolupráca sektorov a subjektov štátnej správy, samosprávy a neziskového sektora v oblasti EnV

2.4. Ciele a výskumné hypotézy projektu výskumu

Výskumný projekt predstavuje ako dôležitú dimenziu EnVaV jej inštitucionálnu formu, t.j. jej realizáciu v rámci formálneho vzdelávacieho procesu, alebo v rámci mimoškolskej činnosti, či ako kombináciu a prelínanie oboch foriem. V pozadí projektu stála úvaha, že rôzne formy vzdelávania a ich prieniky vedú k rôznej kvalite EnVaV mládeže. Čiže o formálnom vzdelávaní a neformálnom (mimoškolskom) environmentálnom vzdelávaní nestačí uvažovať oddelene, ale je potrebné preskúmať ich vzájomné pôsobenie a efekty (z hľadiska spolupráce subjektov, kvality výsledkov vzdelávacieho procesu apod.).

V rámci výskumného zámeru I. sme sa snažili zodpovedať na tieto výskumné otázky: Aký je súčasný stav EnVaV detí a mládeže na Slovensku – z pohľadu hlavných kompetentných subjektov, štátnych i neštátnych? Aké sú praktické výsledky EnVaV detí a mládeže na Slovensku za posledné roky? Kto sa v súčasnosti reálne venuje EnVaV detí a mládeže na Slovensku? Aké subjekty ju realizujú? Aké formy a metódy EnVaV detí a mládeže sa v súčasnosti používajú u nás? Aká je finančná podpora pre environmentálne vzdelávanie detí a mládeže u nás? Je dostatočné ďalšie vzdelávanie pedagógov v oblasti EnVaV detí a mládeže? Aké sú názory zainteresovaných a kompetentných osôb a odborníkov na ďalšie smerovanie EnVaV detí a mládeže u nás? V čom vidia priestor na zmenu, zlepšenie?

V rámci výskumného zámeru II. To boli tieto výskumné otázky: Je metodika programu Zelená škola - ako hlavnej aktivity pôsobenia viacerých mimovládnych environmentálnych organizácií – účinným nástrojom EnVaV detí a mládeže u nás? Sú školy, a teda aj deti, zapojené do programu Zelená škola úspešnejšie oproti ostatným v napĺňaní cieľov EnVaV? Aká je úroveň environmentálneho povedomia – vedomostí, zručností, postojov detí? Ako funguje spolupráca štátnych a neštátnych subjektov EnVaV detí a mládeže v praxi? (príklad mesto Trenčín). Ako vplýva spolupráca školy s enviro.MVO (napr. cez projekt Zelená škola) na spôsob, akým pedagógovia vnímajú EnVaV – jej obsah, ciele, formy? Aké sú stimuly či naopak bariéry takúto spoluprácu nadväzovať a rozvíjať? Do akej miery je nevyhnutné pôsobenie mimovládnych environmentálnych organizácií v oblasti EnVaV detí a mládeže?

Cieľom bolo overenie hlavnej hypotézy o vyššej kvalite EnVaV, ak zahŕňa spoluprácu viacerých subjektov, sektorov a opiera sa o participatívne formy a partnerstvá vzdelávania detí a mládeže.

3. ANALÝZA, INTERPRETÁCIA A VYHODNOTENIE získaných údajov

3.1. Celoslovenský výskum – individuálne hĺbkové rozhovory

Realizátor rozhovorov: Ing.Silvia Milová, (Mgr. J.Klocoková, PhD. spoločne v rámci predvýskumu)

Termín a miesto konania: individuálne po predchádzajúcej dohode na termíne a mieste stretnutia, najčastejšie v mieste sídla organizácie, september až november 2011

Počet in-depths interview:

- plánovaný počet bol 10 – 12 rozhovorov v rámci celého Slovenska
- skutočný počet oslovených organizácií a jednotlivcov bol viac ako 20 subjektov
- skutočný počet zrealizovaných rozhovorov a získaných odpovedí bol 14, vrátane jedného čiastočne vyplneného dotazníka zaslaného elektronickou poštou

Na záver každého zrealizované rozhovoru bol respondent požiadany o tip na organizáciu, subjekt alebo osoby, ktoré patria v tejto téme k relevantným na Slovensku a mali by byť zapojené do výskumu – tak sa aj stalo a dostali sme niekoľko tipov, ktoré sa podarilo zrealizovať.

Výberová vzorka a počet rozhovorov je pre Slovensko dostatočný, navyše boli zapojené všetky podstatné subjekty zaoberajúce sa environmentálnym vzdelávaním u nás, aj keď najmenej ich je zo štátnych inštitúcií, samosprávy či ministerstiev.

V mesiaci september 2011 bol zrealizovaný aj predvýskum, a to v rozsahu 2 individuálne rozhovory, za prítomnosti konzultanta projektu, a to konkrétne so zástupcami organizácií CEEV Živica a Nadácia Ekopolis. Následne boli témy upravené a postrehy z predvýskumu zapracované do tematických okruhov ďalších rozhovorov.

Scenár individuálnych hĺbkových rozhovorov - postup pri rozhovoroch: Rozhovor sa začal vždy všeobecnými otázkami, témami, pretože išlo o respondentov z rôznych oblastí a profesií a úvodné všeobecné otázky im umožnili voľne predstaviť, čo pre

nich EnVaV znamená a na čo konkrétnejšie sa oni sami zameriavajú. Aj preto bola prvá otázka k činnosti a predstaveniu organizácie, ktorú zastupujú.

Jednotlivé okruhy otázok, tém pri rozhovoroch sú uvedené v Scenári rozhovorov, ktorý je v Prílohách. Podobne je tam uvedený aj presný Zoznam oslovených subjektov a osôb.

okruh I. SÚČASNÝ STAV EnVaV detí a mládeže na Slovensku

Súčasný stav EnVaV mládeže **hodnotia respondenti prevažne ako neuspokojivý**, bez systematických opatrení a dostatočnej a dlhodobej pozornosti zo strany štátu.

- nikto z respondentov ho neznačil za dobrý
- 2x mierne uspokojivý (boli to zástupcovia štátnych organizácií)
- 1x neutrálna odpoveď – ako kde to funguje (niekde výborne, inde zle)
- 3x síce neuspokojivý, ale lepší ako 10-20 rokov dozadu
- zvyšok veľmi neuspokojivý až veľmi zlý (7 z 13-tich)

„Z našej strany je uspokojivý: Dokážeme pokryť dopyt v regióne vlastnými aktivitami. Máme dobre vybavené priestory, pomôcky a podobne.“ (zástupca štátnej organizácie z rezortu MŽP)

„Mimovládne environmentálne organizácie, ale aj štátne, trpia obrovským nedostatkom financií aj pozornosti, čo je v okolitých štátoch neporovnateľne lepšie. Štát, resp. my nemáme žiadnu koncepciu, čo vlastne chceme robiť, nemáme štátnu environmentálnu politiku, ktorá by bola moderná – štát robí len sériu rôznych aktivít a nemá to žiadny systematický a logický rámec, kam to chceme smerovať a k čomu dospieť.“ (riaditeľ mimovládnej environmentálnej organizácie)

„...stav u nás nie je žiadny. Na Slovensku je environmentálna výchova podľa mňa úplne marginálna – takže ju pomenúvam slovom žiadna.“ (riaditeľ environmentálneho občianskeho združenia, aktivista)

Informátori tak reflektovali absenciu systematickej podpory zo strany štátu a samospráv pre rozvíjanie moderných foriem environmentálneho vzdelávania detí a mládeže. Nápravu tohto stavu nezaznamenali ani v ostatných rokoch a to ani napriek tomu, že v roku 2005 sa začala Dekáda pre výchovu a vzdelávanie k trvalo-udržateľnému rozvoju pod záštitou UNESCO. Naďalej tak dôležitá rola v realizácii EnVaV detí a mládeže na Slovensku zostáva na strane neštátnych subjektov a organizácii. Tejto téme sa detailnejšie venujeme v nasledujúcej časti.

okruh II. SUBJEKTY REÁLNE SA VENUJÚCE EnVaV detí a mládeže

Systematicky a dlhodobo sa EnVaV detí a mládeže u nás venuje niekoľko subjektov, prevažne mimovládnych organizácií.

Najčastejšie boli uvádzané organizácie (v abc poradí): CEA (Trenčín), DAPHNE (Bratislava), OZ TATRY (Liptovský Mikuláš), SAŽP (Banská Bystrica), SOSNA (Košice), Združenie ŠPIRÁLA (Trenčín), CEEV ŽIVICA (Bratislava), Zaježová (Zvolen) a školy/učítelia, eko-aktivisti.

Ďalej boli spomenuté: Strom života, Dropie, Priatelia Zeme, Lesoochránárske združenie Vlk, Sloboda zvierat, Regionálne Kultúrne Strediská, Štátna ochrana prírody, osvetové strediská, nadšenci – individuality, Univerzity cez vzdelávanie učiteľov /TU Zvolen/, kedysi aj Metodické centrá (teraz sa zameriavajú hlavne na jazyky a PC) a iné.

Respondenti potvrdili, **že hlavnú úlohu zohráva niekoľko (menej ako 10 hlavných) mimovládnych organizácií, ktoré sa EnV mládeže venujú dlhodobo a systematicky. Potom sú to ešte desiatky/stovky nadšencov a pedagógov** na základných, stredných aj vysokých školách.

V rámci neformálnej výchovy vôbec nemožno hovoriť o dostatočne hustej sieti týchto MVO, aby pokryla celé Slovensko bez toho, že by to zabezpečovali aj subjekty formálneho vzdelávania. A v neposlednej miere je to aj pôsobenie štátnej organizácie – Slovenskej agentúry životného prostredia.

„systematicky to robí len pár neziskoviek, ktoré sú často finančne aj kapacitne poddimenzované, bez inštitucionálnej stability, o pár ľudí ... Pritom tvoria mozog EnV na Slovensku ... No a potom je to kopec učiteľov resp. škôl a iných jednotlivcov, ktorí chcú deťom niečo odovzdať“ (riaditeľ mimovládnej environmentálnej organizácie)

Zo strany štátu, ani samospráv sa nevenuje dostatočná pozornosť tejto problematike

„Vôbec sa tomu nevenujú – ani samosprávy, orgány štátnej správy, ani MŠ alebo MŽP.“ Kým nedokážeme kvalitných ľudí zaplatiť, stále to bude fungovať len na dobrovoľnej úrovni – vláda síce hovorí o svojich prioritách, ale my ju netlačíme, sú tu hlasnejší lobisti, preto sa EnV stále odsúva...proste štátne orgány treba dostávať pod tlak a žiadať od nich napĺňanie vládnych priorit...“ (riaditeľ mimovládnej organizácie)

Občas, nesystematicky sa vyskytne projekt súkromnej firmy/podniku (napr. BVS Modrá škola, U.S. Steel apod.).

Pri formálnej EnV musíme navyše brať do úvahy aj kvalitu výuky – od školy k škole je to individuálne, často je výuka podľa respondentov len formálna a nekvalitná, na Slovensku máme stovky/ tisíce škôl, ktoré nereflektujú na žiadnu ponuku projektov, aktivít neformálnej EnV a environmentálnych MVO (čo je určite nielen z dôvodov subjektívnych alebo nezáujmu škôl, ale aj objektívnych - nedostatok kvalifikovaných pedagógov tejto témy, problémy finančné, problémy organizácie výuky apod.).

okruh III. CIELE A VÝSLEDOK DOBREJ EnVaV detí a mládeže

podotázka: **Čo ovplyvňuje formovanie pro-environmentálneho povedomia detí a mládeže na Slovensku?**

V krátkosti by sme mohli zhrnúť: **škola – rodina – spoločnosť – médiá – jednotlivci.**

- mimoškolské subjekty a MVO organizácie s kvalitnými profesionálmi a kvalitnou ponukou
- školy a nadšenci učitelia, koordinátori EnV, vedúci krúžkov
- jednotlivci, aktivisti, oduševnení dobrovoľníci
- možnosť prakticky zažiť, mať osobné zážitky a praktické skúsenosti cez rôzne aktivity, chodiť s nimi do prírody a ukazovať im našu krajinu, prepojenie s reálnym životom, aby mali motiváciu
- morálno-etické a občianske postoje nielen pedagógov, ale aj rodičov a predstaviteľov spoločnosti
- negatívny vplyv médií a reklamy na podporu nákupnej závislosti a konzumnej spoločnosti
- nízka propagácia pozitívnych činov jednotlivcov a komunit, propagovaný život anti-celebrít apod.
- celkový stav spoločnosti, politická kultúra, nízka občianska angažovanosť
- sociálno-spoločenské prostredie a zázemie, kde dieťa vyrastá a kde sa pohybuje
- rodina a výchova v rodine, vzťah rodičov k prírode a k našej krajine, vlastný príklad v rodine, životný štýl a prezentácia vlastných životných hodnôt

podotázka: **Sú naše deti/mládež environmentálne vychované, správajú sa pro-environmentálne?**

- vzdelané sú, ale nesprávajú sa tak; asi nie, nemajú dosť vedomostí
- všeobecne asi nie, aj keď sú výnimky
- často nie, nesprávajú sa tak, nechcú brať osobnú či občiansku zodpovednosť
- neviem globálne, ale tých, čo poznám tak nie (nič nerobili predtým, moc toho nevedia)
- no ťažko budú, keď nemajú dostatok dobrých vzorov okolo seba
- situácia je veľmi rozdielna od školy ku škole, od rodiny k rodine, prípad od prípadu

„Chýba na to prieskum, na jednej strane je tu kopec kvalitných aktivít, ale ich dopad nevieme jednoznačne vyhodnotiť.“ (školský pedagóg, konzultant)

Väčšina názorov hovorí „nie“, resp. sú veľké individuálne rozdiely, ale celoplošne skôr nie.

podotázka: Čo by sme mali deti na EnVaV učiť, ako ich vychovávať? Odpovede by sme mohli zhrnúť: praktické a globálne súvislosti, aktívne občianstvo, osobný vzťah k prírode a krajine, schopnosť prevziať zodpovednosť.

Konkrétne sa respondenti zhodli na týchto okruhoch odpovedí:

- nielen green- friendly aktivity, ale aj každodenné súvislosti napr. denne zväžiť či potrebujem auto, čiže učiť ich pre seba samého zapracovať tieto hodnoty do svojho života aj súkromného aj firemného, verejného
- súvislosti ich treba učiť, väzby, ktoré sú širšie a presahujú jednotlivé predmety
- najskôr si my musíme ujasniť, čo má byť nástroj a čo má byť cieľ ..neučme EnVaV len pre ňu samotnú, tj. „*neučme ich prioritne ako zhotoviť draka z plastového dopadu*“, prioritne ich učme pochopiť súvislosti, naučme ich zmeniť ich vlastné konanie; teraz deti nevzdelávajú, aby bol menší konzum, aby rozumeli globálnym súvislostiam
- učme ich, že veci sa dajú meniť, treba byť ale aktívnym občanom,
- nemôžeme deti vychovávať láske k vlasti nejakými poučkami – túto krajinu im treba ukazovať, chodiť do prírody a takto v nich prebudiť aj vzťah k prírode a k celej krajine a spoločnosti (praktickým vzdelávaním)
- aby si uvedomili, že máme len jednu Zem a neobnoviteľné prírodné zdroje, ktoré treba chrániť apod. – a toto nech odovzdávajú vždy ďalšej generácii
- aby sa stali aktívnymi občanmi a žiadali dodržiavanie zákonov, určitého správania (aby netolerovali, keď iní napr. nechajú odpadky v prírode – nie je zmyslom ich učiť a robiť prevažne akcie na čistenie prostredia, proste im nehovoriť, že zmyslom života je zbierať odpadky po okolitej väčšine), treba ich poučiť, že máme platné zákony, že vieme, čo treba robiť v prírode a naučiť ich nielen dodržiavať, ale aj vedieť zabezpečiť zákonnosť, aj riešiť environmentálne problémy

- ako prevziať osobnú zodpovednosť a prečo je to potrebné
- praktické, každodenné súvislosti s denným životom ich samých
- výchova by mala byť orientovaná na sebazpoznávanie a poznávanie a hodnotenie vzťahov s prostredím
- musí to byť celostný a holistický prístup, so širokým záberom, pokrývať všetky oblasti ŽP ...sami sa nad tým zamýšľame a hľadáme nové spôsoby ako deti učiť, ale aj čo vlastne v rámci EnV učiť

„... napr. Hipšovci (Živica - pozn. autora) sa snažia o toto práve, oni neučia EnV, oni učia v podstate Občiansku náuku – že veci sa dajú meniť, že vy ste tí, ktorí sa môžu (deti) snažiť...“
(riaditeľ mimovládnej environmentálnej organizácie)

podotázka: **Aký by mal byť cieľ dobrej EnVaV detí a mládeže? Aké by mali byť jej výsledky?**

- citlivý a **zodpovedný prístup k životu, pozitívny a zodpovedný vzťah k prírode**
- viesť život v súlade s princípmi fungovania prírody a vesmíru
- dobrovoľná skromnosť, **zníženie svojich nárokov a osobnej spotreby**
- uvedomiť si, že máme len jednu Zem a tú že treba chrániť - a učiť to vždy aj ďalšie generácie
- správať sa zodpovedne, začať od seba, od lokálnej úrovne
- uvedomenie si, že človek sa nemôže správať ako chce a nemôže fungovať izolovane, naučiť ich **žiť v súlade s prostredím**
- uvedomenie, ale aj **schopnosť reflektovať hodnoty ochrany ŽP a TUR na svojich pozíciách v budúcom živote** (vo firme, vo funkciách, v štátnej správe...)
- **dosiahnuť vhodné správanie** doma, v škole, v rodine – výchova vlastných rodičov
- taký systém vedomostí a hodnôt, ktorý vás automaticky núti konať ako slušný človek, **zaujímať postoje** dennodenne a v každej situácii
- **aktívny občan**, s rozhľadom a uvedomovaním si súvislostí, pochopenie súvislostí, myšlienkový posun a zmena správania
- okrem zmeny hodnotového rebríčka aj schopnosť konať a byť občiansky aktívny

Odpovede naznačujú obsahovú náplň a ciele modernej EnVaV detí a mládeže u nás v súčasnosti, aj s akcentom na globalizovaný a rýchlo sa meniaci svet a spoločnosť.

Názory informátorov (najmä z radov MVO organizácií) odrážajú súčasné chápanie environmentálneho vzdelávania nielen ako odovzdávania vedomostí o životnom prostredí a jeho ochrane, ale ako platformu, kde sa žiaci učia aktívne

participovať na živote spoločnosti ako kritickí občania. V takejto koncepcii vzdelávania už škola nie je len pasívnym prijímateľom informácií, ktoré prichádzajú zvonku. Stáva sa aktérom, kde sa študenti priamo zapájajú do riešenia environmentálnych a sociálnych problémov, do života širšej komunity. (pozri napr. Dobson – Bell, 2006; Orr, 1992)

V tejto súvislosti je však dôležité uviesť, že formálne environmentálne vzdelávanie je na Slovensku koncipované s tradičným dôrazom na rozvíjanie vedomostí a postojov žiakov bez nadväznosti na priority a ciele v oblasti trvalej udržateľnosti pre školské zariadenia. V praxi je určitá medzera medzi samotným rámcom pre takéto ciele na národnej úrovni (Národná stratégia TUR ešte z roku 2001, Akčný plán) a reálnou aplikáciou, ktorá spôsobuje, že EnVaV je v praxi marginálnou témou a dodnes nebol naplnený jej potenciál spájať rôznych aktérov v rámci miestnych komunit. Práve téme spolupráce sa venoval jeden z okruhov výskumu.

okruh IV. SPOLUPRÁCA V OBLASTI EnVaV detí a mládeže

Z odpovedí respondentov možno vyvodiť takéto závery:

- respondenti **vo väčšine prípadov spolupracujú s už menovanými mimovládnyimi organizáciami** (CEA, Daphne, Živica, SAŽP, OZ Tatry, Špirála, Sosna ...ale aj Vlk, Greenpeace a iné - to hovoríme hlavne o školách
- viacerí potvrdili, že kto chce, ten má s kým spolupracovať, **ponuka programov je pestrá a kvalitná**
- niekedy boli spomenuté aj štátne inštitúcie – Štátne lesy SR, Škola ochrany prírody, Stredoslovenské múzeum apod. , resp. spolupracujú štátne subjekty navzájom
- občas boli pri spolupráci uvedené aj zahraničné organizácie (v spojení s vysokou školou apod.)
- **konkrétne príklady:** programy SAŽP (Ekostopa, Na tútu s Naturou...), Zelená škola, Neseparujte sa, program Hornád, Envirofilm, konferencia Šiška, projekty Zaježka, Dropie a rôzne iné...

Spolupráca environmentálnych MVO so školami funguje – podľa záujmu a možností škôl, čo nefunguje - to je spolupráca mimovládnych organizácií a štátnych inštitúcií – resp. nefunguje tu dobre ani komunikácia a vzájomné informovanie sa. S fungovaním Rady vlády pre TUR alebo Environmentálnej komisie pre vzdelávanie **nemal žiadny z respondentov skúsenosť. Niektorí ani nevedeli o ich existencii. (Koncom roka bola Rada vlády pre TUR včlenená do novovytvorenej Ministerskej rady a vzhľadom aj na predčasné voľby nevyvíja reálne činnosť.)**

Dostatočne nefunguje ani siet'ovanie, ani výmena informácií a ani vzájomná komunikácia medzi všetkými organizáciami a inštitúciami s environmentálnym zameraním v rámci Slovenska, napríklad by to mohli byť: školy + MVO + štát, samosprávy + univerzity + jednotlivci/environmentálni aktivisti + SAŽP + Iuventa + Rada mládeže + Skauti + cirkevné mládežnícke organizácie + médiá, novinári ...

A podľa respondentov **nemáme na Slovensku žiadne fórum pre výmenu názorov** o EnVaV detí a mládeže.

„Neviem o tom, žeby v súčasnosti existovali alebo boli organizované nejaké fóra či pracovné stretnutia predstaviteľov vládnych inštitúcií a zástupcov školských a mimoškolských subjektov, kde by sa tlmočili a riešili potreby a problémy environmentálnej výchovno-vzdelávacej praxe. Skôr sa tlmočia podnety zdola formou petícií a návrhov skupín odborníkov s neistou reflexiou zhora.“ (zástupca organizácie samosprávy)

Niektorí respondenti uviedli, že takýmto priestorom pre nich je: Konferencia Zelenej školy, konferencia Šiška (fórum hlavne pre učiteľov a školy), Špirála (členské organizácie), emailová výmena informácií (interné e-konferencie), čiastočne Ekofórum, ale v súvislosti s vyššie uvedenými platia určité obmedzenia – čiže ide skôr o lokálne záležitosti alebo priestor len pre vybrané subjekty (napríklad školy).

„Snaha tu je, ale stále nemáme ľudí a nemáme ich čím zaplatiť ...minister životného prostredia aj minister školstva deklarovali diskusiu – treba sa chytiť tejto možnosti ..Nejaké fórum tu zatiaľ nevidím, je tu práca Špirály, ale majú dostatok personálnej kapacity? A počet členov? ...Treba chodiť, lobovať, otvárať témy a diskusie – mal by to robiť profesionál, aj v spolupráci s médiami...“ (riaditeľ mimovládnej organizácie)

okruh V. EnVaV AKO PRIEREZOVÁ TÉMA vo formálnom vzdelávaní

Prierezovosť témy EnVaV vo formálnom vzdelávacom systéme **bola kladne hodnotená** väčšinou respondentov a viac-menej všetci sa vyjadrili za jej zachovanie

na školách, ale: Prevažná časť názorov hovorí o **formálnosti a nekvalitnej výučbe** v praxi, o veľkých regionálnych rozdieloch od školy k škole.

pozitíva	negatíva
Možnosť každej školy aj učiteľa slobodne vyučovať; Školy potrebujú voľnosť	Zväčša je to len formálne; Teoreticky je to super vec, ale ako sa to v skutočnosti učí, to je vec druhá
Možnosť využiť neformálne ponuky MVO, učenie praxou, v prírode...apod.	V praxi nefunkčné: chce to veľa času a námahy
Široký záber na celú populáciu detí	Deti dostávajú oddelené informácie a nevedia si to spojiť dohromady, unikajú súvislosti
EnV je skutočne prierezová a širokospektrálna téma – tak preto áno	Súperenie EnV s inými prierezovými témami
Teoreticky je to super vec, ale ako sa to v skutočnosti učí, to je vec druhá	Preťaženosť školstva a učiteľov predmetmi, témami, úlohami...

Otázka kvality výučby EnVaV bola spomenutá takmer pri každom rozhovore a reakcie respondentov sa často skladali najmä z otázok – odpovede na ne by mali byť predmetom ďalších diskusií. Napríklad:

Máme kvalifikovaných učiteľov, v akej kvalite deti EnV dostávajú? Máme aj kvalifikovaných „nositeľov témy“ aj authority, ktoré vedia presvedčiť svojim osobným životom a príkladom? Máme prepracovaný a motivačný systém kontinuálnej prípravy a vzdelávania učiteľov EnV? Je teraz vôbec možné zabezpečiť na školách kvalitnú formálnu výučbu EnV? Sú mimoškolské subjekty schopné ponúknuť širokospektrálnu ponuku mládeži a zabezpečiť kvalitnú výučbu EnV? Je vhodné, aby výučba EnV závisela na osobnej angažovanosti učiteľa? Vieme fungovať za aktuálnej finančnej „podpory“ štátu? Vieme presadiť základné ciele EnV za súčasnej spoločenskej situácie a bez dostatočnej spoločenskej – štátnej objednávky? Sme v súčasnosti schopní na školách organizačne a finančne zabezpečiť kvalitnú EnV? (problém úväzkov učiteľov, odmien, motivácie, preťaženosť školstva a množstvo problémov)

Pre lepšiu ilustráciu citujeme:

„Nie som síce pedagóg, tak neviem presne ako by to malo a mohlo prebiehať, ani netuším v akej kvalite to tie deti dostávajú. Čo by pomohlo vylepšiť – podľa mňa, aby sa nezabudlo na napredovanie tém aj jej posun podľa vývoja sveta a spoločnosti apod. A druhá forma, ktorá

by na školy patrila je to, aby existovali v krajine kvalifikovaní prednášatelia, ktorých si môže škola prizvať a zaplatiť.“ (riaditeľ environmentálnej nadácie)

„...ale koľko učiteľov je pripravených a schopných robiť EnV dobre? – na školách nestíhajú ani svoje základné predmety...potom je to na ťažkej dobrovoľnosti, a navyše nie sú ani finančne ani morálne ohodnotení.“ (zástupca MVO)

Respondenti sa zhodli v názore, že **je potrebné zachovať a podporovať aj formálnu aj neformálnu EnVaV mládeže.**

- každá z nich má svoje prednosti a vzájomne sa môžu dobre dopĺňať
- neformálna EnV nemá šancu na úspech bez systémového tj. formálneho nastavenia EnV cez školy
- formálna EnV by bola bez mimoškolskej EnV a ponuky len „formálnou záležitosťou“, resp. by zostala len v rovine teoretických vedomostí
- samotné zabezpečenie EnV nech je na výber - školy môžu kvalitne zabezpečiť buď na svojej pôde a svojimi pedagógmi (ak majú šťastie na takých) alebo účasťou na mimoškolských programoch, aktivitách a ponuke environmentálnych subjektov

„Obidve treba posilniť – lebo obidve sú teraz na tak nízkej úrovni, že treba rozvíjať obe cesty súčasne a nech sa vzájomne dopĺňajú. Na jednej strane nikde deti netravia toľko času ako v škole, tu sú aj nastavené prijímať informácie –ale na strane druhej by tu mali mať aj authority, od ktorých to prijímú...a to môžu byť práve ľudia mimo školy, nečakajme to od každého školského koordinátora.“ (riaditeľ mimovládnej organizácie)

podotázka: Čo všetko by takto koncipovaná, prierezová a interdisciplinárna EnVaV mala obsahovať?

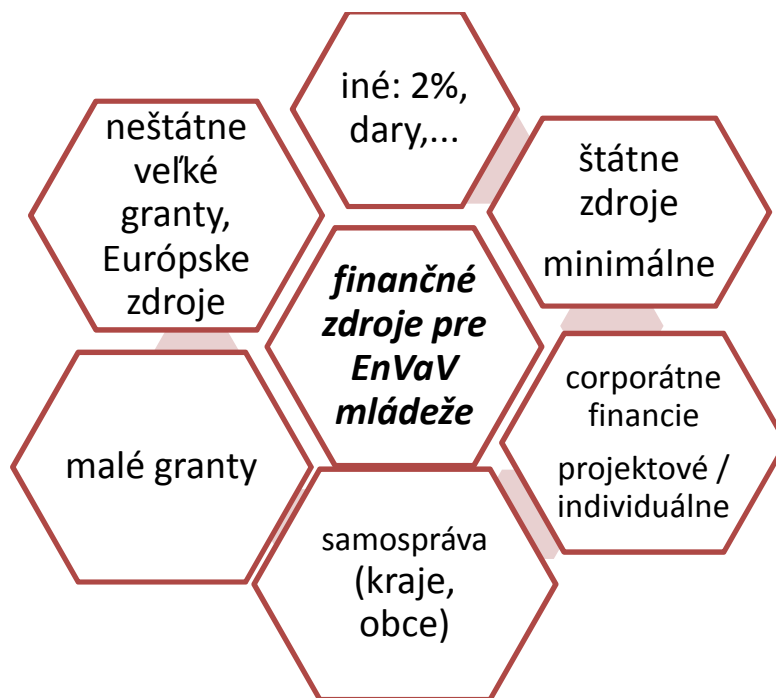
- mala by určite byť interdisciplinárna a široko koncipovaná
- sústrediť sa hlavne na vzájomné súvislosti, presahy a vzťahy (človek a príroda, človek a okolie, spoločnosť, environmentálne témy versus etika)
- určite by mala obsahovať otázky a témy:
  - hodnotovo orientovaného správania
  - filozofické a duchovné
  - občianske a spoločenské
  - etické a morálne
  - sociálne témy
- mala by napredovať a reflektovať vždy nové témy podľa vývoja sveta a ľudskej spoločnosti, ako aj vychádzať z princípov trvalo udržateľného rozvoja

okruh VI. FINANČNÁ A NEFINANČNÁ PODPORA EnVaV mládeže na Slovensku

Grafické vyobrazenie **základných oblastí, ktoré sú /v rôznej miere/ finančnými zdrojmi** pre environmentálnu výchovu a vzdelávanie detí a mládeže u nás.

Komentáre a názory respondentov na jednotlivé oblasti – zdroje, sú pod obrázkom

Obr.č. 1: najdôležitejšie finančné zdroje pre EnVaV mládeže v súčasnosti na Slovensku

Respondenti identifikovali a komentovali v odpovediach tieto zdroje:

1. štátne zdroje – respondenti sa **všetci zhodli na tom, že je ich minimum**, resp. nie sú takmer žiadne, vplyvom všeobecnej krízy sa ešte aj to málo znižuje a v podstate dochádza namiesto podpory k regresii. Samotné **štátne organizácie ako SAŽP, ŠOP a iné potvrdili, že ani im financie nestačia a musia si ich dopĺňať rôznymi grantmi** (čím paradoxne vlastne odčerpávajú financie určené hlavne pre mimovládne environmentálne organizácie či školy apod.) Navyše štátne finančné zdroje sú netransparentné, byrokratické, vyžadujú zdroje na predfinancovanie a často funguje aj lobizmus.

„...aj na nás tiež štát šetrí, a preto sledujeme výzvy a píšeme projekty, lebo štátne financie by nám nestačili...“ (štátna organizácia z rezortu MŽP)

MŠ malo Enviroprojekt, ktorý býval aj pre mimovládne organizácie (ešte v roku 2009 tak bolo), ale v súčasnosti je určený len pre školy, ďalej malo program Zelené projekty – už sa nevypisuje. Zdroje z Envirofonde je často náročné získať pre „*veľký lobizmus a netransparentnosť*“.

„...ešte síce fungoval na MŽP nejaký program, ale len do chvíle, kým si mimovládky dovolili protestovať proti spôsobu, akým je rozdeľovaný a tiež že je zbytočne zbyrokratizovaný proces získania financií, tak riešenie MŽP bolo, že bol zrušený“ (riaditeľ environmentálnej nadácie)

Čo sa týka nefinančnej podpory zo strany štátu a štátnych organizácií, momentálna situácia je skôr v rovine priania ako reálnej pomoci – dokazujú to reakcie viacerých respondentov:

„Áno, nefinančná podpora by bola fajn, napr. štát či samospráva by mala dať priestory apod. – to sa ale nedeje, to beriem ako ideálny stav!“ (riaditeľ environmentálnej MVO)

„Poskytujeme aj nefinančnú podporu – poskytovaním rôznych metodických materiálov pre pedagógov.“ (zástupca štátnej príspevkovej organizácie)

„Príkladom sú zrušené Strediská environmentálnej výchovy SAŽP – Drieňok, Teplý vrch a Regetovka, prepúšťanie skúsených odborných pracovníkov zo štátneho vzdelávacieho sektoru – to je súčasná nefinančná podpora environmentálnej výchovy detí u nás.“ (pracovník samosprávy)

2. neštátne granty, tzv. veľké granty, Európske financie, Nadácie – napríklad boli menované Nórsky mechanizmus, EK LIFE+, Európsky fond regionálneho rozvoja, Program cezhraničnej spolupráce Slovensko – Rakúsko, Nemecká spolková nadácia pre životné prostredie (DBU) a rôzne iné; Súčasne viacerí respondenti uviedli, že **získať takéto „veľké“ financie je často** pre bežné environmentálne mimovládne organizácie či školy **problematické** - veľmi zdĺhavé, byrokratické a vyžaduje si to finančnú spoluúčasť a schopnosť pred-financovania, taktiež musia byť funkčné partnerstvá apod.

Potom boli spomínané ešte tzv. **malé granty**, projektové financie – týchto **možností je podľa respondentov relatívne dostatok a sú pestré, úspešnosť je samozrejme vopred nejasná**, preto ich taktiež **nemôžeme rátať k systematickým finančným zdrojom EnV.**

3. korporátne financie - myslia sa tým jednak firemné projektové financie určené pre širokú verejnosť ako napr. Nadácia SPP, Cena Holcim,, ktoré **organizácie využívajú, i keď s rôznou úspešnosťou** – jedny viac, iní menej úspešne; A potom sú to viac-menej individuálne získané zdroje, tj. **formou fundrisingu**, ktorého **úspešným predstaviteľom bola jedna z mimovládnych organizácií** zapojených do výskumu a v podstate slúži ako príklad, že aj takáto forma fungovania môže byť úspešná (predaj vlastných služieb komerčným firmám, samosprávam apod.) – aj keď **je to na Slovensku jeden z ojedinelých prípadov** v oblasti EnV.

„My máme financií dost'. Na celom svete ich je dost' - peniaze proste nevieme používať, manažovať, nevieme na čo a ako s nimi naložiť – na Slovensku sme stále naučení sa sťažovať, čo si myslím, že sme zdedili z minulosti, pritom sa dajú sa robiť obrovské veci s nadšením a orientovať sa na firmy, ktorým napríklad my vieme ponúknuť kvalitné a zaujímavé služby, z ktorých financujeme viac ako polovicu našich environmentálnych aktivít pre deti.“ (riaditeľ MVO)

4. zdroje samospráv (župy, mestá, obce) – čo sa týka finančných zdrojov pre EnV mládeže, máme **z výskumu len obmedzené informácie** – resp. respondenti ich takmer vôbec neuviedli tj. môžeme predpokladať, že takéto ani neexistujú; Zaujímavým faktom v tejto súvislosti je ale napríklad existencia Oddelenia ekológie na Mestskom kultúrnom stredisku, ktoré patrí pod Mestský úrad (Nové Zámky), ktoré funguje dlhé roky, síce má len 1 pracovníka, ale napriek tomu je to pozitívny príklad pre iné samosprávy, že aj takto sa dá EnV mládeže v praxi realizovať

5. iné zdroje – 2% z daní, výnosy z lotérií, dobrovoľníci apod. – podľa respondentov ide o minimálne financie

„2% je jedno veľké zúfalstvo - 2% majú slúžiť na trvalú udržateľnosť mimovládnych organizácií – ale 2% si dnes rozdeľujú školské nadácie, ktoré podľa môjho názoru, nie sú žiadnou občianskou spoločnosťou a potom veľké firemné nadácie – to akože sami sebe si dajú, no a potom ešte tisíce malých, ale najviac športových organizácií.“ (riaditeľ MVO)

Na otázku, či sa vyhodnocuje sa efektívnosť vynaložených prostriedkov na EnVaV v posledných rokoch neboli získané jednoznačné odpovede - skupina odpovedí bola v duchu „nie, nevyhodnocuje“, niektorí vyhodnocujú formou spätnej väzby napr. od účastníkov vzdelávacích aktivít, rozhovormi s deťmi apod. a ostatné subjekty „nemonitorujú, ani nevyhodnocujú, pretože nie je čo, resp. je to zanedbateľné“.

okruh VII. ŠKOLA AKO TRVALO UDRŽATEĽNÝ PRIESTOR

V posledných rokoch pribúdajú iniciatívy a projekty, ktoré sa snažia presadiť systémy environmentálneho manažmentu do prostredia škôl. Ako sme uviedli vyššie, moderné poňatie EnVaV kladie dôraz na aktívne zapojenie žiakov do života vlastnej komunity a riešenia praktických problémov. Preto sa do centra pozornosti takto ladenej EnVaV dostáva samotná škola a jej materiálne prostredie ako bezprostredný priestor žiakov a učiteľov. Národný rámec a stratégia trvalej udržateľnosti pre školské zariadenia na Slovensku zatiaľ nebola rozvíjaná. Zaujímalo nás však, aký je názor respondentov na aktuálne možnosti škôl stať sa environmentálne zodpovednými subjektmi, či majú skúsenosť s takýmito inováciami alebo či je možné, aby sa škola mohla stať trvalo udržateľným miestom, priestorom

Respondenti – školy zapojené do výskumu – považujú školu za priestor, miesto, kde je možné takéto aktivity zavádzať a aj sa to v praxi deje – **za takéto miesto sa považujú hlavne tzv. Zelené školy**. Podobný názor – že **príkladom trvalo udržateľného priestoru sú školy zapojené do programu Zelená škola** – vyslovilo aj viaceré ďalších účastníkov výskumu – citáty odpovedí:

„...takýmto príkladom sú pre mňa Zelené školy“ (zástupca MVO)

„Zavedenie environmentálneho riadenia chodu školy predpokladá prijatie tejto filozofie a systematickú podporu od vedenia školy. Projekt Zelená škola, nie je klasickým krátkodobým projektom. Je to cesta postupnej premeny školy na výchovno-vzdelávacie zariadenie vstúpajúce zásady trvalo udržateľného spôsobu života a prevádzkované s minimálnym dopadom na životné prostredie.“ (pracovník MsÚradu)

Niektorí respondenti sa nevedeli k otázke vyjadriť alebo skôr považujú školy za „celkovo impulzné miesta, nielen v oblasti environmentálnej výchovy“.

okruh VIII. VZDELÁVANIE PEDAGÓGOV A PRACOVNÍKOV V OBLASTI EnVaV detí a mládeže

Vzdelávacie aktivity, kurzy a semináre s environmentálnym zameraním **realizujú intenzívne niektoré mimovládne organizácie** (v tomto výskume už zmieňované ako aktéri reálnej EnV mládeže), napríklad: MVO združené v SEVO Špirála, Ekocentrum Zaježová, Metodicko-pedagogické centrum, SAŽP, OZ Tatry, Nadácia Pontis, FPV UKF v Nitre. Viacerí respondenti potvrdili, že **ponuka je síce kvalitná**

resp. aj široká, ale nie je ani systematická, ani celoštátne koordinovaná a už vôbec nie je plošne zastúpená vo všetkých regiónoch.

*„Malo by to byť riešené centrálné – cez MŽP alebo cez MŠ. Robia to niektoré MVO. My robíme metodické semináre pre učiteľov z regiónu – v minulosti sme robili aj stretnutia koordinátorov EnV za účelom výmeny skúseností, ale v súčasnosti na to nie sú financie.“
(zástupca štátnej organizácie)*

„Neviem, že by existoval nejaký systém vzdelávania, ale deje sa to na úrovni peer-learning, plus nejaké vo vzdelávanie na úrovni združenia Špirála, čiže zástupcovia MVO sa sami aktívne vzdelávajú a medzi sebou si to odovzdávajú, a potom tiež čo viem, že to cez projekt Zelená škola odovzdávajú ďalej pedagógom.“ (riaditeľ environmentálnej organizácie)

„...podľa mňa tu nič moc nie je a pritom je to dôležité...Malo by to byť v záujme štátu, keď minister ŽP povedal: predložte materiál Štátnemu pedagogickému ústavu, MVO na to uviedli, že ony sa na školy dostanú rýchlejšie priamo.“ (riaditeľ environmentálnej organizácie)

Viacerí z respondentov sa pristavili **pri otázke kvality lektorov, resp. aj obsahovej náplne takýchto kurzov** a nie ojedinele vyslovili obavy, že zďaleka nejde o ideálny stav.

*„...obávam sa, že učitelia sú v podstate kvôli financiám nútení k zbieraniu bodov-kreditov, a to za čo najkratší čas - teda ani kurzy sa nevyhľadávajú kvalitné a hodnotné, ale ide len o body... a potom kvalitných lektorov si zase väčšina škôl nemôže dovoliť zaplatiť“
(predstavitel' environmentálnej MVO)*

„... aj keď sa často už niektorí učitelia opakujú, - ale to je v poriadku, lebo prídu tí, ktorých to naozaj zaujíma, a to je dobre .....kurzy taktiež robí oficiálne aj SAŽP, ale tu som skeptický, no a tiež metodické centrá sa tomu formálne venujú – niekedy im my vlastne chodíme robiť lektorov a školiť...no ale niekedy sa len vykáže počet realizovaných aktivít, ale ako kvalitne sa to robilo to je druhá vec.“ (riaditeľ environmentálnej MVO)

podotázka: Sú koordinátori environmentálnej výchovy na školách nejako motivovaní pre výkon svojej práce? Mali by byť? Ak áno, akým spôsobom?

Koordinátori EnV na školách **sú motivovaní finančne len vtedy, ak sa tak rozhodne vedenie školy** – formou osobného ohodnotenia, príplatku ku mzde. V ostatných prípadoch je to len na ich nadšení a osobnej aktivite.

Respondenti zastávajú názor, že finančná motivácia by mala byť samozrejماً a je zaslúžená – čo potvrdzujú konkrétne odpovede:

*„ ...určite by mali byť finančne, jednoznačne. Je choré, keď na mnohých školách učitelia z vlastného kupujú materiál na pomôcky, ktoré si sami vyrábajú alebo nie sú učebnice“
(vysokoškolský pedagóg)*

„Kordinátori EnVaV na školách by mali mať finančne ohodnotenú prácu, ktorú vykonávajú nad rámec výučbového rozsahu svojich predmetov napr. formou pravidelného osobného príplatku ku mesačnej mzde. Ak je koordinátorom samostatný odborný pracovník, mal by byť hodnotený zmluvným mesačným platom, adekvátnym jeho vzdelaniu a praxi.“ (pracovník samosprávy)

okruh IX. ZNALOSŤ PROGRAMOV A PROJEKTOV z oblasti EnVaV mládeže

Konkrétnych EnVAv projektov a programov, ktoré respondenti poznajú alebo majú s nimi priame skúsenosti je celý rad (napríklad boli menované Les ve škole, škola v lese, Ekologická stopa, Na túru s Naturou ..a celý rad vlastných projektov uviedla SAŽP, Bocian, Zelená škola, Mapy šťastia, Prírodné záhrady, Mladí reportéri... a mnohé iné).

„Poznám programy SAŽP aj environmentálnych mimovládnych organizácií. V ostatnom čase mám dokonca pocit, že tých programov pre školy je až pretlak a byť učiteľkou, tak si neviem vybrať – už slabšie sú na tom materské školy...Tak sú školy, ktoré sú aktívne a sú zapojené do rôznych programov a sú školy, ktoré nerobia nič.“ (vysokoškolský pedagóg)

Nie ojedinele majú školy aj iné subjekty priame skúsenosti aj so zahraničnými environmentálnymi projektmi a zúčastňujú sa na nich. Respondenti konštatovali, že v poslednom období je viac environmentálnych vzdelávacích programov, aj materiálov pre školy, objavujú sa sporadicky aj nové subjekty, ktoré nejaké programy ponúkajú – čo chýba, sú skôr zručnosti pedagógov a schopnosť ich využívať, pracovať s nimi – dôvody sú subjektívne, no aj objektívne.

Čo sa však javí prevažnej časti respondentov ako **problematické**, je **system informovania o všetkých projektoch** a vo všetkých regiónoch Slovenska - a to bez ohľadu, či sú mimovládne alebo štátne. Chýba kompaktný systém, priestor, možno webový portál, ktorý by sústreďoval celú ponuku a možnosti pre jednak školy, ale aj pre všetkých ostatných záujemcov – napríklad CVČ detí a mládeže, súkromné mládežnícke organizácie apod. Keď viacerí respondenti poznamenali, že niekedy „je ťažké si z nich vybrať“, zrejme sa to dotýka **zadefinovania parametrov kvalitnej EnVaV a všeobecných štandardov**, aby sa ponuka sprehľadnila, pedagógom sa uľahčila voľba a zrejme i vyprofilovala a odlíšila kvalita od priemeru.

podotázka: **Poznáte program Zelená škola? Ako by ste ho zhodnotili aj v porovnaní s inými formami EnVaV?**

Niektorí respondenti, bez toho, že by sme to boli vopred hovorili, sami uviedli ako prvý program Zelená škola.

výhody, pozitíva programu Zelená škola	problémy, ťažkosti
Celoslovenský, komplexný, celosvetový projekt	Kurzy nie sú akreditované MŠ (aj keď už sa na tom dlhšie pracuje)
Funkčný, dobre postavený koncept, ktorý dobre pokrýva formálne aj neformálne EnVzdelávanie	Vysoké nároky na zapojené školy (žiacov, pedagógov, vedenie...), nutnosť dlhodobej práce
Je motivačný, interkomunikatívny, aktivizujúci, životaschopný, plošne aplikovateľný, obohacujúci po ľudskej i obsahovej stránke	Rezervy v ochote a možnosti zapojiť všetkých pedagógov a všetkých žiakov aktívne do aktivít, rezervy v ochote rodičov podieľať sa na aktivitách
Certifikovaný, medzinárodne porovnateľný	Poplatky pri registrácii
Ovplyvniteľný zdola, zdieľa názory	
Poskytuje priestor aj pre vzdelávanie pedagógov – celoročné kurzy (zväčša bez poplatkov, len cestovné)	Často závislý na ochote a nadšení učiteľa – jednotlivca, často bez finančného ohodnotenia zo strany vedenia školy
Poskytuje priestor pre výmenu skúseností a materiálov, podporuje pravidelnú a cieľavedomú prácu detí i dospelých, povzbudzuje k tímovej práci a hľadaniu vlastných riešení	Nároky na väčšiu aktivitu detí – žiakov a študentov (participácia), nároky na učiteľov (ktorí sú často preťažení – z iných dôvodov a povinností v škole)
Celoslovensky koordinovaný, s metodickou a personálnou podporou z mimoškolského prostredia	
Prenos dobrých príkladov z iných škôl, výmena skúseností a sieťovanie, vzájomná motivácia škôl a detí	
Prestížna záležitosť medzi školami	
Odporúčaný Ministerstvom školstva SR	
Dostatok kvalitných a rôznorodých metodických materiálov – zdarma	

Program Zelená škola bol väčšinou respondentov (cca 80%) hodnotený veľmi pozitívne a jeho hlavné výhody a prínos ukazuje tabuľka vyššie. Pre ilustráciu názorov dokumentujeme vybranými komentármi respondentov:

„Projekt Zelená škola, nie je klasickým krátkodobým projektom. Je to cesta postupnej premeny školy na výchovno-vzdelávacie zariadenie vstúpajúce zásady trvalo udržateľného spôsobu života a prevádzkované s minimálnym dopadom na životné prostredie. Stať sa Zelenou školou a ňou aj zostať je filozofia fungovania školy.“ (pracovník samosprávy)

„Poznáme program Zelená škola – a je výborný.“ (štátna environmentálna organizácia)

„Školy nikdy dobrovoľne neprejdú na pro-environmentálne správanie, lebo tlak okolia, rodičov je brutálny...preto aj v rámci Zelenej školy sa napríklad očakáva, že sama škola začne byť pro-environmentálna a aktívna - tak to ale nebude podľa mňa. Nedá sa inak žiť a inak hovoriť.“ (riaditeľ environmentálnej organizácie)

„Zelenej škole nemá čo na Slovensku konkurovať, lebo školy môžu ísť súčasne do ďalších projektov, čo je vlastne fajn. Vývoj bol asi taký, že posledné dva roky prebehla určitá transformácia: zodpovednosť bola presunutá na žiakov, ohlasy: od najlepších až po katastrofálne, proste ale zmena musí nastať zdola, takže nie je dobre, že učiteľ si všetko vymyslí, preto sme aj tu presunuli aktivitu na deti – čo vidím pozitívne... inak to fungovať nebude, kým si to deti sami nevymyslia a nepripravia.“ (riaditeľ MVO, garant projektu)

„Poznám tento program a mám ho rada, vidím v ňom zmysel, systém, prepájanie výučby s konkrétnymi krokmi, vedie ku konkrétnym zmenám na školách.“ (vysokoškolský pedagóg)

„Zelená škola? Super, neviem o lepšom projekte, počujem z rôznych strán o zelenej škole, je to široký projekt.“ (riaditeľ environmentálnej MVO)

„Poznám, ale sú tam poplatky za účasť. Napríklad s programom SAŽP Ekostopa, do ktorého sme zapojení sa to nedá absolútne porovnávať. Zelená škola okrem toho, že je spojená s poplatkami, vyžaduje aj ďalšie opatrenia, ako napríklad odstránenie automatov na rýchle občerstvenie, čo je dosť problém na strednej škole, pretože študenti sú zvyknutí ich využívať. Ďalej som sa dočítala, že zelené školy podliehajú kontrole koordinátorov, čo si neviem pri svojich aktivitách predstaviť, nestíhala by som sledovať aj plnenie úloh a pod. Viem, že je to záväzok pre všetkých, ale ako koordinátor EnV by som mala asi najväčšiu zodpovednosť, čo už by bolo veľa. Ekostopa je nezáväzný program. (stredoškolský pedagóg)

Posledný názor stredoškolského pedagóga je síce aktuálny, ale uvádza informácie, ktoré už v rámci programu Zelená škola aktuálne nie sú (automaty na školách, kontrola koordinátorov).

okruh X. MINULOSŤ A BUDÚCNOSŤ EnVaV mládeže u nás

Výsledky, resp. zhodnotenie vývoja v oblasti EnVaV mládeže u nás sa za posledné roky pohybujú od pozitívnych až po negatívne vyjadrenia:

„...za posledných 20 rokov v tom osobne nevidím zásadný posun, ale to nikde v Európe!“ (riaditeľ MVO)

„...zmenili sa hlavne študenti – majú dosť povinností a preto, keď sa majú niečomu venovať, musia vidieť prepojenie s reálnym životom“ (stredoškolský pedagóg)

„...medziročne klesá počet dobrovoľníkov... 10 rokov dozadu vidím neskutočný ústup vlastností ako vytrvalosť, systematickosť, odvaha v mladých ľuďoch, rýchlo sa nadchnú, ale dlho nevydržia pri žiadnej aktivite – napríklad čo teraz deti píšú, neskutočne idú len po povrchu myslím“ (riaditeľ MVO)

„...pozitívom je pribudnutie niekoľkých menších organizácií venujúcich sa EnVaV v rôznych formách – exkurzie do prírody a pod. Negatívom na druhej strane je napr. oklieštenie „základne“ z radov MVO Špirála, ktorá má momentálne 5 aktívnych členov“ (zástupca MVO)

„...u nás sa to vyvíja k lepšiemu, deti viac zbierajú napríklad odpadky – a to hlavne tie, ktoré sme podchytili od malička, od 1. triedy“ (pedagóg ZŠ)

Konkrétne návrhy, ktoré by podľa respondentov zlepšili situáciu:

- **hĺbkový prieskum** realizácie EnVaV mládeže na Slovensku
- **systém štátnych opatrení pre zlepšenie EnVaV** s adekvátnou finančnou podporou
- **odborný a funkčný tím ľudí**, ktorí skutočne budú mať kompetencie zmeny presadzovať od úrovne štátu až po lokálnu
- **metodika evaluácie** environmentálnych programov v praxi
- **viac fungujúcich a štátom resp. inak finančne dlhodobo podporovaných eko-centier** (opakovane: Možnosť grantov v oblasti vybudovania Ekocentier. vzniknúť zopár, 3-5 dobre fungujúcich centier EnV na Slovensku)
- **stabilný finančný mechanizmus zo strany štátu**
- **väčší záujem a otvorenosť k tejto téme zo strany štátu i samosprávy, ako aj existenciu rámca, čo chceme ako štát a spoločnosť dosiahnuť**, a to v krátkodobom aj dlhodobom horizonte
- **školenia školiteľov/lektorov s častejšou frekvenciou**, ktoré by mohlo zastrešiť niektoré ministerstvo, **systém pravidelného vzdelávania** v oblasti EnVaV za spolupráce všetkých sektorov
- **posilniť neformálnu EnVaV, zapájanie skutočných odborníkov do formálnej EnVaV** na školách z externého prostredia
- **pravidelné celoslovenské stretnutia** zainteresovaných subjektov a osôb, **celospoločenská, široká diskusia** o ďalšom zameraní EnVaV - vytvoriť jednak podmienky pre diskusiu odborníkov, MVO i pedagógov o tom, aké sú parametre kvalitnej EnVaV (programov, aktivít..) - čo by malo viesť k **zadefinovaniu rámcových štandardov kvality** v tejto oblasti (pre sprehľadnenie výberu v ponuke programov a aktivít)

3.2. Regionálny výskum – dotazníkový prieskum, fokusové skupiny

Druhou časťou výskumného projektu bolo zhodnotenie programu Zelená škola ako nástroja EnVaV na školách, a to konkrétne v regióne Trenčín. Táto časť projektu má dva ciele – porovnanie „pro-environmentálneho správania“ detí zo škôl zapojených a škôl nezapojených do programu (dotazníkový prieskum) a realizácia diskusných

skupín s realizátormi formálnej i neformálnej EnV – pedagógmi a zástupcami MVO – názory na program a smerovanie EnVaV všeobecne.

3.2.1. Dotazníkový prieskum na školách, región Trenčín a okolie

3.2.1.1. Metodika, zameranie a zloženie výberového súboru

Zameranie dotazníkového prieskumu vychádzalo z evaluácie programu Eco-schools v zahraničí (pôvodne Írsko, v roku 2008 Česká republika a 2009 Slovensko – zdroj: Činčera Ján, Liberec). Výskum sa sústredil hlavne na zistenie, do akej miery program Zelená škola ovplyvňuje znalosti, schopnosti, postoje a správanie detí – v porovnaní so žiakmi z bežných škôl. A naším zámerom **bolo aj porovnanie s týmto starším výskumom.**

Veľkosť výberovej vzorky: Do prieskumu bolo zapojených 12 rôznych základných škôl z regiónu Trenčín (mesto aj vidiek). Celkový počet vyplnených platných dotazníkov je 390 (max výberová chyba 4,8%). Odpovede boli získané formou dotazníkov, ktoré boli distribuované po základných školách v regióne Trenčín. Výber žiakov bol realizovaných tak, aby sme mohli porovnať tri typy škôl: súčasné Zelené školy (školy zapojené aktuálne do programu Zelená škola), bývalé Zelené školy a bežné školy (ktoré nikdy neboli zapojené do programu).

Štandardizovaný dotazník mal rozsah 25 otázok a bol vytvorený tak, aby sme mohli urobiť komparáciu so starším výskumom. Mnohé otázky boli formulované totožne, ďalšie otázky pribudli. Pri jednotlivých výsledkoch je v prípade rozdielu alebo výraznej zmeny v porovnaní so starším výskumom, uvedená poznámka.

Tematické okruhy dotazníka:

- možnosť aktívne vlastným konaním ovplyvňovať svoje ŽP
- pro-environmentálne znalosti, schopnosti a správanie detí
- presvedčanie iných pre pro-environmentálne správanie
- vnímanie partnerstva deti/žiaci a pedagógovia
- vnímanie programu Zelená škola deťmi/žiakmi, vplyv programu Zelená škola
- miera informovanosti o otázkach životného prostredia, zdroje informácií

- sociálny a kultúrny kapitál žiaka (návšteva krúžkov, angažovanosť detí)
- authority a participačné prostredie v škole

Základné údaje o výberovej vzorke a zložení výberového súboru:

TYP ŠKOLY	abs.	%
bežná	175	44,8%
bývalá zelená	103	26,3%
zelená	113	28,9%
celkom	391	100,0%

POHLAVIE	abs.	%
chlapci	205	52,4%
dievčatá	186	47,6%
celkom	391	100,0%

VEK	abs.	%
11 rokov	8	2,0%
12 rokov	236	60,4%
13 rokov	135	34,5%
14 rokov	10	2,6%
15 rokov	2	0,5%
celkom	391	100,0%

tj. 95% detí bolo vo veku 12-13 rokov

ŠKOLA	abs.	%
ZŠ Nová Dubnica	11	2,8%
ZŠ Detské Mestečko, Trenčín	19	4,9%
ZŠ Dlhé Hony, Trenčín	55	14,1%
ZŠ Dolná Poruba	18	4,6%
ZŠ Horná Súča	37	9,5%
ZŠ Kočovce	16	4,1%
ZŠ Novomeského, Trenčín	85	21,7%
ZŠ Pružina	31	7,9%
ZŠ Sv. Svorada a Benedikta, Trenčín	17	4,3%
ZŠ Turčianske Teplice	18	4,6%
ZŠ Veľkomoravská, Trenčín	60	15,3%
ZŠ Východná, Trenčín	24	6,1%
celkom	391	100,0%

3.2.1.2. Základné výsledky a ich analýza

Vzhľadom k zameraniu, zistiť vplyv programu na žiakov a teda porovnať výsledky žiakov Zelených škôl s výsledkami žiakov bežnej školy, zvolili sme za **hlavnú nezávislú premennú druhostupňovej analýzy typ školy**.

Táto premenná mala tri varianty: bežná škola, bývalá Zelená škola a Zelená škola. Z celkového počtu 12 škôl bolo 5 škôl Zelených (neskúmal sa ale fakt, či sú Zelenou školou prvý rok alebo už viac rokov – čo môže mať na výsledky reálny vplyv; celkom 29% dotazníkov), 3 školy boli „bývalé Zelené školy“ (celkom 26% dotazníkov) a 4 boli bežné školy (celkom takmer 45% dotazníkov).

A analyzovali sme **prospech žiakov** z hľadiska jeho možného vplyvu na ďalšie odpovede (ako ohodnotili seba sami žiaci z hľadiska svojho prospechu). Skupiny žiakov z troch typov škôl **sa z hľadiska** svojho (subjektívne hodnoteného) **prospechu štatisticky významne nelíšia**, sú si podobné.

Máš prospech:	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola	celkom
horší	0,57%	1,94%	1,77%	1,28%
normálny	64,57%	54,37%	44,25%	56,01%
priemerný	8,57%	20,39%	21,24%	15,35%
výborný	26,29%	23,30%	32,74%	27,37%
celkový súčet	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Ďalej nasleduje analýza a vyhodnotenie odpovedí podľa jednotlivých otázok dotazníka.

Otázka č.4: Do akej miery súhlasíš s tvrdením: Moje konanie má vplyv na stav životného prostredia.

Do akej miery súhlasíš s tvrdením:	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem	151	38,62%	41,14%	43,69%	30,09%
skôr súhlasím	128	32,74%	33,14%	34,95%	30,09%
rozhodne súhlasím	77	19,69%	17,14%	16,50%	26,55%
zásadne nesúhlasím	18	4,60%	2,86%	3,88%	7,96%
skôr nesúhlasím	17	4,35%	5,71%	0,97%	5,31%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Premenná vyjadruje mieru presvedčenia o možnosti aktívne ovplyvňovať stav životného prostredia svojím konaním. Majú deti takéto presvedčenie? **Ide o jednu z dôležitých premenných v modeli zodpovedného pro-environmentálneho správania.** Tabuľka ukazuje, že **žiaci Zelených škôl** označili najmenej odpovedí „neviem“ a súčasne **najviac odpovedí „rozhodne súhlasím“** (26,55%). Pri súčte odpovedí „skôr súhlasím“ a „rozhodne súhlasím“ dosiahli bežné školy 50,28%, bývalé Zelené školy 51,45% a súčasné Zelené školy 56,64% odpovedí. Z tohto **môžeme usudzovať, že miera presvedčenia o svojom vplyve na stav životného prostredia je vyššia u žiakov, ktorí sú aktuálne zapojení do programu Zelená škola**, ale nám klesá v školách, ktoré boli, ale už do programu nie sú zapojené (aktuálne). Pri druhostupňovej analýze bolo zároveň zistené, že **rozdiely nie sú štatisticky významné**, a teda **nie je tu preukázateľná závislosť na type školy. Celkove je tu ale viac ako polovica (56,64%) respondentov má optimistický postoj** (rozhodne a skôr súhlasia, že ich konanie má vplyv na stav životného prostredia)

Otázky č. 5 až č.11 tvoria blok premenných indikujúcich pro-environmentálne správanie detí, konkrétne išlo o **vplyv programu na zodpovedné pro-environmentálne správanie v oblasti každodenného eko-manadžmentu.**

Respondenti boli dopytovaní na spolu 7 činností, pri ktorých určovali ako často ich vykonávajú na päťbodovej škále od „nikdy“ po „vždy“. Hodnotám boli pri spracovaní pridelené body 1 až 5. Účastníci sa vyslovovali k tomu, či triedia v škole odpad, zúčastňujú sa akcií na ochranu prírody, vypínajú vodu počas čistenia zubov, vypínajú počítač po ukončení práce, zhasínajú po odchode z miestnosti, či pijú vodu z vodovodu alebo či nosia na nákup vlastnú tašku.

Triediš v škole odpad?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nikdy	124	31,71%	36,00%	43,69%	14,16%
zriedkavo	61	15,60%	18,86%	16,50%	9,73%
občas	120	30,69%	28,00%	33,01%	32,74%
často	58	14,83%	13,14%	3,88%	27,43%
vždy	28	7,16%	4,00%	2,91%	15,93%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Triedenie odpadu - je štatisticky významne závislé od typu školy, ale miera závislosti je **relatívne nízka**. Existuje tu signifikantný rozdiel medzi skupinami žiakov.

Najlepšie dopadli žiaci zo Zelených škôl, žiaci z bežných škôl a žiaci z bývalých Zelených škôl sa významne od seba v tejto aktivite nelíšia.

Vypínaš vodu počas čistenia zubov?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vždy	234	59,85%	64,00%	57,28%	55,75%
často	51	13,04%	13,71%	12,62%	12,39%
občas	44	11,25%	11,43%	13,59%	8,85%
zriedkavo	19	4,86%	4,57%	1,94%	7,96%
nikdy	43	11,00%	6,29%	14,56%	15,04%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Pri tejto otázke nedosiahli žiaci so Zelených škôl lepšie výsledky, dalo by sa povedať, že skôr opačne. **Šetrenie vodou** je pritom často uvádzané z hľadiska celého výberu (takmer 60% žiakov uviedlo „vždy“), je tu najvyšší priemer (ešte aj pri otázke č. 11, zhasínanie svetla). Môže to súvisieť aj s tým, k čomu sú deti vedené doma, pričom sa môžeme domnievať, že to skôr ako so zodpovedným pro-environmentálnym správaním súvisí so šetrením v dôsledku úspor energií a financií za energie. Pri tejto aktivite sme nezistili významné rozdiely medzi tromi skupinami žiakov. **Nie je to štatisticky významne závislé od typu školy.**

Zúčastňuješ sa akcií...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nikdy	206	52,69%	64,00%	49,51%	38,05%
zriedkavo	76	19,44%	17,71%	22,33%	19,47%
občas	78	19,95%	13,14%	17,48%	32,74%
často	18	4,60%	2,86%	4,85%	7,08%
vždy, keď je príležitosť	12	3,07%	2,29%	4,85%	2,65%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,97%	0,00%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Účasť na akciách na ochranu prírody a životného prostredia vo voľnom čase detí (starostlivosť o okolie, zbierky apod.) **je štatisticky významne závislá od typu školy, ale miera závislosti je nízka.** Z hľadiska celého súboru sa polovica **žiakov do takýchto akcií vôbec nezapája, len necelých 8% žiakov je v tomto smere aktívnych (sa zapája často a vždy keď môžu...).** Ani žiaci zelených škôl tu nevykazujú častú účasť, lepšie sú na tom len z opačného konca, t.j. že majú relatívne menšie početnosti v odpovedi „nikdy“. V tomto prípade sa ukázal ako štatisticky významne odlišný výber (skupina) žiakov z bežných škôl.

Vypínaš doma po ukončení práce PC?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vždy	193	49,36%	48,57%	43,69%	55,75%
často	48	12,28%	13,14%	13,59%	9,73%
občas	65	16,62%	14,86%	19,42%	16,81%
zriedkavo	34	8,70%	11,43%	4,85%	7,96%
nikdy	51	13,04%	12,00%	18,45%	9,73%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Na základe druhostupňovej analýzy môžeme konštatovať, že **vypínanie PC po ukončení práce nie je závislé** od typu školy. Túto činnosť žiaci robia relatívne často, a to vo všetkých skúmaných skupinách. Nezistili sme medzi nimi významné rozdiely.

Keď odchádzaš z miestnosti, zhasneš?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vždy	185	47,31%	44,57%	40,78%	57,52%
často	94	24,04%	30,29%	19,42%	18,58%
občas	75	19,18%	17,71%	26,21%	15,04%
zriedkavo	24	6,14%	5,14%	6,80%	7,08%
nikdy	13	3,32%	2,29%	6,80%	1,77%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Zhasínanie svetla – tiež patrí medzi žiakmi často uvádzané všeobecne, a žiakmi Zelených škôl najviac. **Toto je závislé od typu školy a žiaci zo Zelených škôl dosiahli najlepšie výsledky** (odpoveď „vždy“), ale miera závislosti je opäť slabá. Medzi žiakmi Zelených škôl a bežných škôl pritom nie je významný rozdiel. Čo je zaujímavé, opäť bývalé Zelené školy majú horšie výsledky. Medzi žiakmi z týchto škôl a žiakmi zo súčasných Zelených škôl je významný rozdiel.

Piješ vodu z vodovodu?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vždy	61	15,60%	13,14%	16,50%	18,58%
často	119	30,43%	33,71%	27,18%	28,32%
občas	119	30,43%	30,29%	28,16%	32,74%
zriedkavo	54	13,81%	15,43%	9,71%	15,04%
nikdy	37	9,46%	7,43%	18,45%	4,42%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Pitie vody z vodovodu - je závislé od typu školy, ale miera je slabá. Žiaci zo Zelených škôl dosiahli lepšie výsledky, i keď rozdiely medzi skupinami nie sú signifikantné.

Nosíš si do obchodu...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vždy	128	32,74%	30,29%	27,18%	41,59%
často	71	18,16%	22,29%	13,59%	15,93%
občas	90	23,02%	20,57%	30,10%	20,35%
zriedka	54	13,81%	14,86%	14,56%	11,50%
nikdy	47	12,02%	12,00%	14,56%	9,73%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Nosenie vlastnej tašky na nákup do obchodu nie je štatisticky významne závislé od typu školy, aj keď pri odpovedi „vždy“ dosiahli žiaci zo Zelených škôl výrazne najviac odpovedí. Ako štatisticky významný sa ukázal rozdiel iba medzi žiakmi zo Zelených škôl a žiakmi z bývalých Zelených škôl.

Nakoľko analýza jednotlivých otázok nepriniesla jednoznačný záver o možnom vplyve programu Zelená škola na pro-environmentálne konanie detí, **vytvorili sme premennú, ktorá vyjadrovala priemerné skóre žiaka na základe všetkých sledovaných environmentálnych aktivít.** Priemery boli následne kategorizované a kvalitatívne sme ohodnotili pro-environmentálne konanie žiakov ako „veľmi nízke“, „nízke“, „stredné“ alebo „vysoké“. Pre ilustráciu uvádzame tabuľku s početnosťami:

typ školy * KONmean_cat4. konanie kategórie Crosstabulation

			KONmean_cat4. konanie kategórie				Total
			veľmi nízke	nízke	stredné	vysoké	
typ školy	bežná	Count	8	51	95	21	175
		Expected Count	9,9	49,9	81,0	34,2	175,0
		% within typ školy	4,6%	29,1%	54,3%	12,0%	100,0%
		% of Total	2,1%	13,1%	24,4%	5,4%	45,0%
	zelená	Count	6	23	43	40	112
		Expected Count	6,3	32,0	51,8	21,9	112,0
		% within typ školy	5,4%	20,5%	38,4%	35,7%	100,0%
		% of Total	1,5%	5,9%	11,1%	10,3%	28,8%
	bývalá zelená	Count	8	37	42	15	102
		Expected Count	5,8	29,1	47,2	19,9	102,0
		% within typ školy	7,8%	36,3%	41,2%	14,7%	100,0%
		% of Total	2,1%	9,5%	10,8%	3,9%	26,2%
Total	Count	22	111	180	76	389	
	Expected Count	22,0	111,0	180,0	76,0	389,0	
	% within typ školy	5,7%	28,5%	46,3%	19,5%	100,0%	
	% of Total	5,7%	28,5%	46,3%	19,5%	100,0%	

Pozn.: „Veľmi nízke“ pro-environmentálne konanie majú tí respondenti, ktorí mali priemer do a rovný 2 (čiže na väčšinu otázok odpovedali „nikdy“ a „zriedkavo“), potom je ešte zaujímavý druhý pól – „vysoké“ pro-environmentálne konanie – títo mali priemer 4 a viac (čiže tí, ktorí na všetky otázky odpovedali „často“ a/alebo „vždy“).

Pri tomto ukazovateli sme zistili, že **žiaci zo Zelených škôl dosiahli oproti žiakom z ostatných dvoch typov škôl signifikantne lepšie skóre**. Medzi žiakmi z bežných škôl a z bývalých Zelených škôl sme nezistili štatisticky významné rozdiely.

Naše závery sú tak pri tomto ukazovateli lepšie (v prospech Zelených škôl) ako závery staršieho výskumu, kedy žiaci zo SR vykázali lepšie výsledky len pri novozapojených Zelených školách.

Otázky č. 12 a č.13. Druhou sledovanou oblasťou pro-environmentálneho správania bolo **presvedčanie**, a síce presvedčanie rodičov a členov rodiny doma a potom kamarátov, rovesníkov a spolužiakov v škole. Tieto otázky obsahujú spolu 4 premenné, ktoré boli taktiež testované vo vzťahu k typu školy. Vypovedajú tiež o tom, nakoľko sa životné prostredie stáva témou našich respondentov.

Rozprával si sa s niekým doma...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nie	221	56,52%	59,43%	62,14%	46,90%
áno	116	29,67%	29,14%	25,24%	34,51%
neviem	53	13,55%	11,43%	12,62%	17,70%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...za posledný mesiac o životnom prostredí?

Snažil si sa doma...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nie	224	57,29%	62,29%	59,22%	47,79%
áno	91	23,27%	20,57%	19,42%	30,97%
neviem	75	19,18%	17,14%	21,36%	20,35%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...za posledný mesiac niekoho presvedčiť, aby sa správal šetrnejšie k životnému prostrediu?

Podľa percentuálnych hodnôt odpovedí „áno“ tak v oboch prípadoch **najviac robili žiaci zo Zelených škôl**.

Rozprával si sa s ...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nie	230	58,82%	61,71%	63,11%	50,44%
áno	94	24,04%	24,00%	18,45%	29,20%
neviem	66	16,88%	14,29%	18,45%	19,47%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...s kamarátmi za posledný mesiac o životnom prostredí?

Snažil si sa kamarátov...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nie	222	56,78%	59,43%	59,22%	50,44%
neviem	88	22,51%	20,57%	21,36%	26,55%
áno	80	20,46%	20,00%	19,42%	22,12%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...za posledný mesiac presvedčiť, aby sa správali šetrnejšie k životnému prostrediu?

Percentuálne odpovede posledných dvoch otázok naznačujú isté rozdiely, ale nie jednoznačné. Je zaujímavé, že **žiaci sa všeobecne viac bavia o životnom prostredí doma**, než s kamarátmi, a to isté platí o presvedčaní svojho okolia.

Podľa druhostupňovej analýzy, **ani jedna zo 4 vyššie uvedených premenných nezávisí štatisticky významne od typu školy** (bežná, bývalá Zelená, Zelená), ktorú žiak navštevuje. Výsledky korešpondujú aj so zisteniami z roku 2009 pre Slovensko.

Nasledoval **blok 4 otázok č. 14 až č. 17, v ktorom sme testovali akčné environmentálne vedomosti.**

Respondenti si mohli vybrať medzi odpoveďami áno-nie-neviem, a pýtali sme sa na spotrebu vody v domácnosti, kosenie záhrad, nápoje v plechovkách a PET fľašiach a na spotrebu energie.

Najviac vody sa ...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem	142	36,32%	32,57%	38,83%	39,82%
áno	131	33,50%	34,86%	33,98%	30,97%
nie	117	29,92%	32,57%	27,18%	28,32%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...v bežnej domácnosti spotrebuje pri praní. Je to pravda?

Nápoje v plechovke sú z hľadiska	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem	177	45,30%	49,14%	45,63%	38,94%
nie	112	28,60%	28,00%	27,18%	30,97%
áno	102	26,09%	22,86%	27,18%	30,09%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

... životného prostredia šetrnejšie ako v PET fľaši. Je to pravda?

Na často kosených lúčkach typu ...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
áno	187	47,83%	45,14%	41,75%	57,52%
neviem	168	42,97%	46,86%	45,63%	34,51%
nie	35	8,95%	8,00%	12,62%	7,08%
neodpovedal	1	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...typu "anglický trávnik" nájdeme menej rastlinných a živočíšnych druhov, než na nepravidelne udržiavaných pozemkoch. Je to pravda?

Z hľadiska spotreby energie...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem	167	42,71%	49,14%	38,83%	36,28%
nie	121	30,95%	26,86%	32,04%	36,28%
áno	103	26,30%	24,00%	29,13%	27,43%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...je lepšie vodu na špagety uvariť v rýchlovarnej konvici ako na platni elektrického sporáka. Je to pravda?

Pri všetkých otázkach **bol veľký podiel odpovedí „neviem“** (v rámci celého výberu 36%, 45%, 43%, 43% pri jednotlivých otázkach) i v rámci troch sledovaných skupín.

Typ školy tu nevlýva na distribúciu početností, ani pri jednej otázke.

Pri početnosti správnych odpovedí podľa typu škôl sa tiež **nezistila štatisticky významná závislosť**, čiže žiaci Zelených škôl tu **nepreukázali väčšie vedomosti** (okrem otázky č. 16 – záhrady a biodiverzita, i keď i tu je miera závislosti veľmi slabá) ako žiaci z bežných či bývalých Zelených škôl.

Podobne pri sumárnom počte bodov za všetky správne odpovede **sa medzi žiakmi z jednotlivých skupín/typov škôl nepreukázali štatisticky podstatné rozdiely**.

Tieto výsledky korešpondujú aj so zistením zo staršieho výskumu, kedy taktiež neboli lepšie vedomosti žiakov zo Zelených škôl jednoznačne preukázané.

Jedným z cieľov dotazníkového šetrenia bolo preveriť, do **akej miery program Zelená škola posilňuje partnerské vzťahy medzi žiakmi a učiteľmi** na školách, ktoré možno chápať ako podmienku a motiváciu aktívneho zapojenia žiakov do života školy. Atmosféra na škole, tak ako ju vnímajú žiaci, nás, samozrejme, zaujímala pri všetkých typoch škôl. Úroveň participačného prostredia na školách sme sledovali **prostredníctvom otázok č. 18 a č. 19** - pomocou nich sme hodnotili **úroveň participačného prostredia** žiakov v škole, opäť či sa líši v závislosti od typov škôl (bežné, bývalé Zelené a Zelené školy).

Dobrá sociálna atmosféra, príjemné prostredie, dostatočná participácia žiakov v školách, uvoľnenosť, vzájomná dôvera a otvorenosť sú významnými prvkami úspešnosti a spokojnosti tak žiakov, ako aj učiteľov a predpokladmi k prirodzenému zapojeniu detí do projektovej výučby, ktorá prináša efektívne výsledky.

Respondenti na škále odpovedí v dvoch otázkach odpovedali Ako sa v škole cítia a Do akej miery sa cítia byť považovaní učiteľmi za partnerov v rozhodovaní o živote školy.

Analýza dát preukázala, že projekt Zelená škola prispieva k participačnému prostrediu aj k spokojnosti žiakov.

V tomto ukazovateli bol dosiahnutý **rozdiel v porovnaní s výsledkami predchádzajúceho výskumu z roku 2009**, ktorý vtedy nepreukázal, že by program Zelená škola výraznejšie súvisel s participačným prostredím a spokojnosťou žiakov v triede. Teraz bol teda zaznamenaný posun k lepšiemu.

Do akej miery si myslíš, že ťa učiteľia...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
nikdy	129	32,99%	38,29%	36,89%	21,24%
zriedka	117	29,92%	31,43%	33,01%	24,78%
občas	109	27,88%	23,43%	27,18%	35,40%
často	27	6,91%	5,71%	1,94%	13,27%
vždy	7	1,79%	1,14%	0,97%	3,54%
neodpovedal	2	0,51%	0,00%	0,00%	1,77%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

... v rozhodovaní o živote školy berú ako partnera?

Žiak ako partner učiteľa – t.j. vzťah, ktorý je dôležitým predpokladom participácie žiakov – bol v celom výbere veľmi zriedkavo uvádzaný (iba necelých 9% uviedlo, že je to v škole pravidlom /často alebo vždy). **Najčastejšie to uvádzali žiaci zo Zelených škôl** a druhostupňová analýza ukázala, že **tento rozdiel je štatisticky**

významný. Medzi žiakmi z bežných a bývalých Zelených škôl sme významný rozdiel nezistili.

Ako sa v škole cítiš?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
veľmi dobre	52	13,30%	10,86%	6,80%	23,01%
skôr dobre	125	31,97%	32,00%	32,04%	31,86%
ani dobre, ani zle	140	35,81%	38,86%	36,89%	30,09%
skôr zle	44	11,25%	13,14%	9,71%	9,73%
veľmi zle	29	7,42%	5,14%	14,56%	4,42%
celkom	0	0,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Pri otázke **Ako sa v škole cítiš** – už odpovede prevažujú od neutrálneho streda k pozitívnemu pólu. **Žiaci Zelených škôl sú na tom lepšie** (odpoveď „veľmi dobre“ uviedlo výrazne najviac respondentov) **a z hľadiska analýzy je to štatisticky významné.** Medzi žiakmi z bežných a z bývalých Zelených škôl sme opäť významný rozdiel nezistili.

V dotazníku boli aj dve doplnkové **otázky, na tému výlety do prírody** - ako často chodia deti na výlety do prírody, kedy a kde boli v prírode naposledy.

Ako často chodíš...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
často	95	24,30%	25,14%	25,24%	22,12%
nikdy	10	2,56%	1,71%	5,83%	0,88%
občas	142	36,32%	42,29%	34,95%	28,32%
vždy keď môžem	98	25,06%	17,71%	22,33%	38,94%
zriedka	46	11,76%	13,14%	11,65%	9,73%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

...chodíš na výlety do prírody?

Kedy si bol naposledy v prírode?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem, nepamätám si, neuviedol	118	30,00%	30,86%	32,35%	26,55%
bývam na dedine, tak často	75	19,23%	18,86%	18,63%	20,35%
minulý víkend, pred týždňom	73	18,72%	19,43%	20,59%	15,93%
pred mesiacom, tento mesiac	65	16,67%	12,00%	11,76%	28,32%
v lete, cez prázdniny	50	12,82%	16,57%	13,73%	6,19%
minulé leto	6	1,54%	1,71%	2,94%	0,00%
nedávno	4	1,03%	0,57%	0,00%	2,55%
celkom	391	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Pri výletoch do prírody - žiaci zo Zelených škôl chodia celkovo častejšie a v tejto aktivite sa významne líšia od žiakov z ostatných škôl. Medzi žiakmi z bežných a bývalých Zelených škôl sme znova významný rozdiel nezistili.

Dôležitou súčasťou zisťovania bolo aj **hodnotenie akčných environmentálnych zručností a schopností**, keď mali žiaci **riešiť problémovú úlohu**: „Predstav si takúto situáciu – Tvoji rodičia dostanú účet za elektrinu. Sú nespokojní, že musia zaplatiť veľa peňazí, pretože ste mali veľkú spotrebu. Aký postup by si navrhol, aby ste svoju spotrebu znížili?“

Predstav si takúto situáciu:	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
menej pozerať TV, menej chodiť na PC	81	20,77%	24,00%	13,73%	22,12%
pri odchode z miestnosti vypínať svetlá	81	20,77%	22,29%	22,55%	16,81%
neviem	77	19,75%	18,29%	26,47%	15,04%
šetriť elektrinu	70	17,69%	18,29%	18,63%	16,81%
vypínať svetlá aj spotrebiče pri odchode	45	11,54%	10,31%	6,86%	17,70%
využívať úsporné žiarovky a spotrebiče	16	4,10%	1,14%	1,96%	10,62%
šetriť vodou pri praní apod.	14	3,58%	4,00%	5,88%	0,88%
nenabíjať mobil každý deň	1	0,26%	0,57%		
kto žije na dedine kúriť drevom	1	0,26%		0,98%	
menej používať svetlá	1	0,26%	0,57%		
navrhol by som alternatívne riešenie	1	0,26%	0,57%		
nezohevať jedlo v mikrovlnke	1	0,26%		0,98%	
používať solárne panely	1	0,26%		0,98%	
pri svietení používať sviečky	1	0,26%		0,98%	
celkom	391	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Deti navrhovali rôzne, racionálne aj menej funkčné riešenia problému. Väčšinou však nevedeli problém dostatočne komplexne analyzovať (napr. v ktorých mesiacoch bola spotreba najvyššia, čo/ktoré spotrebiče majú najvyššiu energetickú náročnosť apod.), zistiť alternatívne riešenie, vyhodnotiť ho a realizovať – čo by bol ideálny postup, ku ktorému sú vedení v rámci programu Zelená škola. Mohli by sme konštatovať, že **žiaci ani z jednej skupiny** (podľa typu školy) **nepreukázali dostatočné zručnosti a schopnosti v riešení** vzorového problému. V absolútnom vyjadrení dosiahli žiaci zo Zelených škôl najnižších počet odpovede „neviem“ (15,04%).

Pri rovnakej otázke v staršom výskume – zručnosti a schopnosti riešiť určený problém – nepreukázali žiaci príslušné schopnosti v minulosti, a to ani v Českej ani v Slovenskej republike, t.j. výsledky sú podobné ako teraz.

Pre porovnanie uvádzame tabuľku, ktorá reflektuje podľa nás relevantnú vec: a síce koľkí žiaci v odpovedi uviedli akúkoľvek odpoveď a koľkí neuviedli vôbec nič.

typ školy * q25_rec Crosstabulation

			q25_rec		Total
			navrhli	nevie	
typ školy	bežná	Count	143	32	175
		Expected Count	140,9	34,1	175,0
		% within typ školy	81,7%	18,3%	100,0%
		% of Total	36,7%	8,2%	44,9%
	zelená	Count	96	17	113
		Expected Count	91,0	22,0	113,0
		% within typ školy	85,0%	15,0%	100,0%
		% of Total	24,6%	4,4%	29,0%
	bývalá zelená	Count	75	27	102
		Expected Count	82,1	19,9	102,0
		% within typ školy	73,5%	26,5%	100,0%
		% of Total	19,2%	6,9%	26,2%
Total	Count	314	76	390	
	Expected Count	314,0	76,0	390,0	
	% within typ školy	80,5%	19,5%	100,0%	
	% of Total	80,5%	19,5%	100,0%	

Podľa týchto výsledkov v celom súbore **takmer 20% respondentov nevedelo dať žiadny návrh** (napr. aplikácia poznatkov – riešenie situácie: zníženie spotreby energie v domácnosti). **Najmenej takýchto žiakov bolo v rámci Zelených škôl (15%), najviac bolo z bývalých Zelených škôl (až 26,5%).**

Porovnanie početností ukázalo, že medzi Zelenými a bežnými školami nie je významný rozdiel, ale je medzi Zelenými a bývalými Zelenými školami a rovnako medzi bežnými a bývalými Zelenými školami. Čiže **signifikantne viac odpovedí „neviem“ oproti ostatným žiakom majú žiaci z bývalých Zelených škôl.**

Otázka č. 23 až č. 26: otázky týkajúce sa **informovanosti detí.**

Prvá z otázok sa dotýka subjektívnej informovanosti (Ako sa cítiť byť informovaný), pričom **až štvrtina všetkých žiakov sa nevedela vyjadriť, ako sa cítia byť informovaní.**

Ako sa cítiš informovaný ...	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
veľmi dobre informovaná/-ný	44	11,25%	7,43%	6,80%	21,24%
skôr dobre informovaná/-ná	176	45,01%	45,71%	37,86%	50,44%
neviem	99	25,32%	25,14%	32,04%	19,47%
skôr zle informovaná/-ný	61	15,60%	18,86%	18,45%	7,96%
veľmi zle informovaná/-ný	11	2,81%	2,86%	4,85%	0,88%
celkom	347	100,0%	100,00%	100,00%	100,00%

Z hľadiska našich troch skupín (typov škôl) sa **relatívne najlepšie cítili byť informovaní žiaci zo Zelených škôl, závislosť na type školy sa tu ukázala byť signifikantná**, aj keď opäť miera závislosti nie je veľmi vysoká. (Tu treba ale pripomenúť, že čo sa týka objektívnych praktických vedomostí, minimálne podľa testovacích otázok v tomto dotazníku, žiaci zo Zelených škôl na tom objektívne o moc lepšie neboli).

Subjektívna informovanosť však môže do istej miery napovedať, že téma životného prostredia je pre žiakov zo Zelených škôl o niečo „familiárnejšia“, u nich tiež bola menšia početnosť tých, čo uviedli odpoveď „neviem“.

A je tu podľa nás ešte aj iný rozmer: žiaci sa môžu cítiť viac informovaní v (len v) niektorých oblastiach – ako preukázali ďalšie zistenia, často v oblasti separovania odpadu napríklad – a to môže byť aj odraz slabej kvalifikovanosti pedagógov, ktorí sú častokrát taktiež vyškolení iba v niektorých oblastiach, a teda sa venujú hlavne tomu, čo výborne ovládajú. Tým sa dostávame k potrebe ďalšieho vzdelávania pedagógov v oblasti environmentalistiky, čo je odbor veľmi dynamicky sa rozvíjajúci a vyžadujúci si neustále aktualizácie a priebežné vzdelávanie sa.

V ktorých veciach z tohto zoznamu pociťuješ najväčší nedostatok informácií?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
hluková záťaž	144	36,83%	34,29%	36,89%	40,71%
vplyv chemikálií, ktoré sa nachádzajú v bežných produktoch na naše zdravie	136	34,78%	33,71%	36,89%	34,51%
používanie GMO (geneticky modifikovaných organizmov) v poľnohospodárstve	135	34,53%	37,71%	26,21%	37,17%
úbytok biodiverzity (úbytok živočíšnych a rastlinných druhov, zmenšovanie prostredia, v ktorom sa vyskytujú)	117	29,92%	30,29%	28,16%	30,97%
klimatické zmeny	105	26,85%	25,71%	33,98%	22,12%
znečistenie vzduchu	105	26,85%	26,29%	29,13%	25,66%
pribúdajúci odpad	102	26,09%	26,86%	28,16%	23,01%
znečistenie súvisiace s poľnohospodárstvom (pesticídy, hnojivá...)	101	25,83%	26,29%	32,04%	19,47%

znečistenie vôd (riek, jazier, morí a podzemných zdrojov vody)	92	23,53%	21,14%	30,10%	21,24%
neviem	90	23,02%	24,57%	25,24%	18,58%
úbytok prírodných zdrojov a surovín	85	21,74%	21,14%	23,30%	21,24%
katastrofy spôsobené činnosťou ľudí (priemyselné havárie, úniky ropy...)	75	19,18%	21,14%	19,42%	15,93%
naše spotrebiteľské návyky	75	19,18%	16,57%	22,33%	20,35%
problémy miest (dopravné zápchy, znečistenie, nedostatok zelene...)	65	16,62%	13,14%	14,56%	23,89%
prírodné katastrofy (zemetrasenia, záplavy...)	50	12,79%	10,86%	14,56%	14,16%
dopady súčasných spôsobov dopravy (pribúdajúce autá, diaľnice, letecká doprava...)	42	10,74%	14,86%	3,88%	10,62%

Vyššie uvedená tabuľka zobrazuje spolu 15 oblastí, z ktorých žiaci mali vybrať maximálne 5 takých, v ktorých pociťujú najväčší nedostatok informácií. Celkovo boli **najviac označené: hluková záťaž (na prvých miestach vo všetkých typoch škôl), vplyv chemikálií na zdravie človeka, používanie GMO a úbytok biodiverzity. Rovnaké priority označili žiaci zo všetkých typov škôl.** Pre zaujímavosť si možno všimnúť dôraz na „hlukovú záťaž“ v spojitosti s intenzitou najrôznejších prehrávačov a iných zdrojov hluku, ktoré deti bežne využívajú a máme za to, že majú aj dosť nahlas, čiže možno skutočne netušia, že hluk zdraviu škodí. Je to zrejme i zaujímavá informácia smerom ku koordinátorom programu Zelená škola, v zmysle aké témy deti najviac zaujímajú. **Žiaci Zelených škôl uviedli najmenej odpovedí „neviem“.** Druhostupňová analýza potvrdila, že odpovede **sú štatisticky závislé od typu školy**, ale miera závislosti je nízka.

Za najčastejšie zdroje informácií o otázkach životného prostredia boli v celkovom hodnotení označené: **televízia, škola, internet a rodina.** Podľa predpokladu, deti **zo Zelených škôl označili školu ako zdroj informácií výrazne viac**, ako z bežných ale aj bývalých Zelených škôl (viac ako 75% odpovedí). **Je tu významná závislosť** medzi typom školy a školou ako zdrojom informácií o životnom prostredí.

Kde najčastejšie získavaš informácie o ŽP?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
z televízie (televízne správy, filmy a dokumenty)	284	72,63%	74,29%	73,79%	69,03%
v škole	230	58,82%	53,71%	49,51%	75,22%
na internete	164	41,94%	41,71%	44,66%	39,82%
v rodine (rodičia, príbuzní)	140	35,80%	39,43%	43,69%	23,01%
z novín, časopisov a kníh	131	33,50%	28,57%	36,89%	38,05%
z rádia	71	18,16%	18,86%	21,36%	14,16%
na rôznych podujatiach a prednáškach (výstavy,	49	12,53%	15,43%	8,74%	11,50%

festivity, besedy, exkurzie)					
od kamarátov	44	11,25%	10,29%	10,68%	13,27%
neviem	32	8,18%	7,43%	11,65%	6,19%
o životné prostredie sa nezaujímam	25	6,39%	5,71%	9,71%	4,42%
iné	22	5,63%	8,00%	3,88%	3,54%

Vnímanie programu deťmi - do výskumu bola zaradená aj **kvalitatívna, otvorená otázka**, v ktorej mali respondenti v krátkosti uviesť, aký najsilnejší zážitok či moment sa im v spojení s programom Zelená škola vybaví. Odpovede boli ďalej kódované a kategorizované. Najpočetnejšie skupiny odpovedí obsahuje tabuľka:

Keď sa povie Zelená škola, aký najsilnejší zážitok/moment sa ti vybaví?	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
neviem, nič	63,68%	84,57%	59,22%	35,40%
zber a triedenie odpadu, recyklácia	11,26%	7,43%	2,91%	24,67%
príroda, pomoc pre prírodu, výlety do prírody	9,46%	2,29%	12,62%	17,70%
žaby a príroda, prenášanie žiab	4,35%	0,00%	16,50%	0,00%
rôzne iné vyjadrenia, voľné asociácie a predstavy	4,09%	4,00%	5,83%	2,65%
robí to naša škola, rôzne projekty	2,56%	0,00%	2,91%	6,19%
konkrétne podujatia, akcie (slávnosti jesene, akcia na Pohode...)	2,30%	0,57%	0,00%	7,08%
upratovanie areálu školy, okolia, poriadok	0,78%	0,57%	0,00%	0,88%
ocenenie a získanie vlajky a certifikátu	0,77%	0,00%	0,00%	2,65%
šetrenie elektriny	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
zachraňovanie zvierat, recyklácia	0,26%	0,57%	0,00%	0,00%
zelená škola je veľmi dobrá vec	0,26%	0,00%	0,00%	0,88%
celkom	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Najpočetnejšou boli odpovede typu „neviem“ „nič“, ktorú žiaci zo súčasných Zelených škôl, podľa predpokladu, uviedli najmenej.

V prípade detí zo Zelených škôl sú najviac zastúpené konkrétne aktivity súvisiace so zberom a triedením druhotných surovín, recykláciou (24,7%) a druhou najsilnejšou skupinou odpovedí sú výlety do prírody a pomoc pre prírodu (17,7%). 35,4% z nich nevedelo uviesť nič konkrétne, čo nie je najmenšie číslo, na druhej strane bolo iba malé množstvo tých žiakov zo Zelených škôl, ktorí nevedeli, čo je to Kolégium Zelenej školy – iba 8 zo 113 žiakov, t.j. 7,1%.

Táto premenná je štatisticky závislá od typu školy.

Výsledky korešpondujú so závermi z roku 2009. **Najviac sa zdôrazňujú rôzne aktivity spojené s programom (pomoc prírode), podujatia/slávnosti alebo konkrétne výstupy programu (triedenie odpadu...).**

Posledná otázka sa dotýkala **dôvery v zdroj informácií v otázkach životného prostredia**. V tomto prípade stojíme nad úvahou, či sa nad dôveryhodnosťou zdrojov deti zamýšľajú, no domnievame sa, že zrejme porovnávajú získané informácie od rodičov, zo školy a od priateľov, rovesníkov, spolužiakov. Pre zaujímavosť uvádzame, že v diskusných skupinách s deťmi v regióne tieto uviedli, že „najviac dajú na kamarátov“ a informácie o téme majú hlavne z domu, z médií (TV) a tiež od učiteľov a z internetu.

Komu možno podľa Teba v otázkach ŽP dôverovať najviac?	abs.	%	škola bežná	bývalá Zelená	Zelená škola
vedcom	213	54,48%	57,14%	52,43%	52,21%
ochranárskym organizáciám	174	44,50%	41,14%	43,69%	50,44%
rodičom a príbuzným	114	29,16%	29,71%	33,01%	24,78%
učiteľom	93	23,79%	17,71%	24,27%	32,74%
medzinárodným organizáciám (ako napr. OSN apod.)	75	19,18%	22,86%	13,59%	18,58%
neviem	46	11,76%	12,57%	16,50%	6,19%
médiám (TV, rozhlas, noviny)	44	11,25%	12,57%	15,53%	5,31%
kamarátom	24	6,14%	4,57%	5,83%	8,85%
iné:	19	4,86%	8,00%	3,88%	0,88%
politikom	8	2,05%	1,71%	3,88%	0,88%

Podľa odpovedí sú **najväčšími autoritami v tejto oblasti pre žiakov vedci a ochranárske organizácie, potom s odstupom rodičia a učitelia**. Žiaci zo Zelených škôl častejšie prejavovali dôveru učiteľom – v preferenciách tejto skupiny skončili učitelia na 3. mieste, pričom v ostatných dvoch skupinách škôl sa na 3.mieste objavili rodičia. Druhostupňová analýza preukázala signifikantnú **závislosť tejto premennej od typu školy**. Zelené školy majú rozdielne rozdelenie oproti ostatným, kým medzi bežnými a bývalými Zelenými školami nie je rozdiel signifikantný.

Médiá, napriek tomu, že sú najčastejším zdrojom informácií, nepatria medzi zdroje naj dôveryhodnejšie (podobne ako to býva v prieskumoch u dospelých), čiže možno predpokladať, že aj deti sú schopné k informáciám z nich pristupovať kriticky.

V závere tejto časti môžeme sumarizovať, že vplyv programu Zelená škola na správanie žiakov (v regióne Trenčín) je významný v oblastiach:

- triedenie odpadu, pitie vody z vodovodu, účasť na akciách na ochranu prírody, zhasínanie svetla pri odchode z miestnosti - čo sú 4 zo 7 faktorov tzv. pro-environmentálneho správania detí, ale aj v sumárnej premennej **pro-environmentálne správanie** ako celok sa preukázal vplyv programu a žiaci zo Zelených škôl dopadli v tomto faktore najlepšie;
- ďalej bol dokázaný vplyv programu **v oblasti úroveň participatívneho prostredia** (lepšia úroveň v Zelených školách, kde sa jednak deti cítia celkovo lepšie v škole a jednak majú pocit, že ich učitelia berú ako partnera);
- a v poslednej rade je preukázateľný vplyv programu **v oblasti informovanosti a dôvery** detí, keď žiaci zo Zelených škôl majú jednak vyšší subjektívny pocit informovanosti o otázkach životného prostredia, a jednak vo vyššej miere uvádzajú školu ako zdroj informácií o otázkach životného prostredia a súčasne viac dôverujú učiteľom ako zdroju informácií o týchto témach.

V záveroch výskumu z roku 2009 sa konštatuje fakt, že žiaci zo škôl, ktoré boli len krátko zapojené do programu Zelená škola (ново-vstúpené školy) preukázali takmer vo všetkých sledovaných oblastiach lepšie výsledky, ako žiaci zo Zelených škôl už certifikovaných (t.j. už dlhšie zapojených do programu – min 2 roky a viac). Možným vysvetlením tohto javu bola podľa autorov malá participácia žiakov na riadení procesu ekologizácie školy a národným koordinátorom bolo odporúčané modifikovať metodiku a prehodnotiť systém certifikácie smerom k vyššiemu zhodnoteniu miery zapojenosti detí do programu.

Od roku 2010 na Slovensku koordinátori Zelených škôl v tomto duchu aj skutočne **zmenili systém certifikácie a školy postupne presúvajú aktivitu a iniciatívu na žiakov. Prínos týchto opatrení potvrdil aj náš výskum v regióne**. O pozitívach svedčia navyše aj niektoré zaujímavé postrehy z jednotlivých častí nášho výskumu (vyjadrenia zástupcov Zelených škôl vo fokusových skupinách, zástupcov školských koordinátorov programu apod.).

Na druhej strane sa zamýšľame aj nad skutočnosťou, ktorá tu nebola doteraz spomenutá – a síce, **či vplyv programu Zelená škola zostáva a pôsobí na deti aj potom, čo škola z programu vystúpi, resp. neobháji certifikát.** Z našich analýz nemožno odvodiť jednoznačnú odpoveď: v niektorých prípadoch sú výsledky žiakov z bývalých Zelených škôl lepšie ako žiakov z bežných škôl, ale v mnohých iných prípadoch sú žiaci bývalých Zelených škôl bližšie k žiakom zo škôl bežných. Je to **zaujímavé zistenie** a ponúka sa otázka, čo to znamená vo vzťahu k vplyvu programu na školy po tom, ako z programu vystúpia, ukončia svoju účasť? Zmiznú po ukončení programu aj jeho pozitívne efekty? Je to, samozrejme, zatiaľ len úvaha, ktorá by pre overenie vyžadovala ďalší výskum – zamerať sa na trvalosť efektu tohto programu. Iste je potrebné vziať do úvahy aj faktor časový – a síce skutočnosť, že **vplyv programu** sa ťažko prejaví okamžite, skôr naopak, **v dlhšom časovom horizonte** niekoľkých rokov.

Nemenej významnú úlohu v tomto **prípade zohráva taktiež aj osoba učiteľa** – koordinátora programu na škole, s ktorého odchodom obvykle postupne upadá aj pozitívny dopad účinkov na žiakov – čo je rovnako zatiaľ len naša neoverený (neskúmaná) domnienka.

3.2.2. Fokusové diskusné skupiny s deťmi, región Trenčín a okolie

Účastníci: Silvia Milová – moderátor; Jana Klocoková – spolumoderátor

Prítomní: Richard Medal, pedagógovia (sedeli osobitne v rohu veľkej miestnosti, nezasahovali do diskusie)

Termín a miesto konania: budova Trenčianskeho múzea, dňa 9. decembra 2011

Zloženie skupín: jedna skupina zložená zo žiakov a žiačok zo škôl zapojených do programu Zelená škola, druhá skupina zložená zo žiakov a žiačok zo škôl nezapojených do programu Zelená škola,

Celkom sa diskusií zúčastnilo 19 detí - mix dievčat a chlapcov v oboch skupinách a mix účastníkov z rôznych tried, ktorí sa navzájom nepoznajú, taktiež z rôznych škôl.

Vek respondentov bol najčastejšie v rozpätí 12-14 rokov (vždy išlo o II. Stupeň základnej školy).

Zabezpečenie anonymity: deťom boli vysvetlené pravidlá diskusie, aj nahrávanie na diktafón pre výskumné účely, mohli sa hocičo k tomu vopred spýtať a ich mená pre oslovenie boli vymyslené, použili sme systém menoviek, kde si každý napísal také vymyslené meno alebo prezývku, ako chcel, aby sme ho počas diskusie oslovovali

Konkretizácia účastníkov diskusií ako aj Scenár fokusových skupín sú uvedené na záver v Prílohách.

Postup a témy diskusie: Vopred bol pripravený návrh scenára diskusií, jednotlivé témy a výskumné otázky a s nimi sa súvisiace otázky do diskusie. Diskusie prebiehali formou riadenej diskusie a sledovala sa konkrétna dynamika vytváraná účastníkmi, ktorú moderátori podporovali tak, aby bol **naplnený hlavný cieľ** rozhovorov – preskúmať environmentálne skúsenosti mladých ľudí, významy, ktoré pripisujú environmentálnym problémom, ochrane životného prostredia (ďalej len ŽP), ako aj ich skúsenosti a názory na environmentálnu výchovu a vzdelávanie, a to prostredníctvom subjektom formálnej i neformálnej EnVaV.

Rozhovory s deťmi sme zaradili do nášho výskumu aj z toho dôvodu, že sme sa osobitne venovali vplyvu programu Zelená škola, ktorého dôležitým východiskom je podpora aktívnej participácie detí a žiakov na procese ekologizácie školy. Aj z tohto titulu sme chceli dať priestor pre vyjadrenie k témam samotným deťom. Naše úvahy smerovali ku skutočnosti, že kým dotazníkový prieskum do istej miery stavia žiaka do polohy recipienta EnVaV (čo je samozrejme legitímny prístup a odráža časť cieľov súčasnej EnVaV), tak potom diskusné skupiny so žiakmi odrážajú skutočnosť, že **žiak je/mal by byť partner** v procese výučby a vzdelávania.

Vzhľadom na zámer výskumu boli vopred určené **tri základné okruhy diskusií** s mládežou:

1. relevancia témy ŽP, významy pripisované „environmentalizmu“ a ich vzťah ku každodennému životu mladých ľudí (pod termínom „environmentalizmus“ rozumieme širokú škálu ideí, hodnôt, noriem a praktických aktivít smerujúcich ku kritickej reflexii a zmene interakcií medzi ľuďmi a prírodným prostredím“ ,

2. postoje, konanie a zodpovednosť: „pro-environmentálne“ postoje a konanie, individuálna a kolektívna zodpovednosť
3. situovanosť „environmentalizmu“ v živote mladých ľudí (škola, rodina, rovesníci, voľný čas) prierezová téma diskusií pri všetkých otázkach

okruh I. RELEVANCIA TÉMY ŽIVOTNÉ PROSTREDIE, VÝZNAMY PRIPISOVANÉ ENVIRONMENTALIZMU A ICH VZŤAH KU KAŽDODENNÉMU ŽIVOTU MLADÝCH ĽUDÍ

Po úvodnom predstavení sme sa v tejto prvej časti venovali **základným pojmom z oblasti environmentálnej výchovy**, ich relevancii, problémom, s ktorými sa mladí ľudia osobne stretávajú vo svojom živote a spôsoboch ich riešenia.

Deťom boli položené napríklad otázky: Čo rozumiete pod pojmom životné prostredie? Aké problémy sa k nemu viažu? Kde ste o nich počuli? Zažívate ich aj vo svojom bezprostrednom okolí, rodine? Aké iné problémy považujete za rovnako dôležité alebo dôležitejšie? Viete ako by ste mali postupovať pri konkrétnom probléme?

Pod pojmom „**životné prostredie**“ si deti rovnako z oboch skupín (bežné školy a Zelené školy) predstavujú hlavne prírodu a prostredie, kde žijú.

Pojem „**konzumný spôsob života**“ až na 1 výnimku nikto z detí nevedel vysvetliť a podobne pojem „občiansky aktivista“ deti vôbec nepoznali.

Zámerne sme zaradili zisťovanie známosti ochranárskej organizácie **Greenpeace**, pretože má na Slovensku dlhodobo najvyššiu spontánnu znalosť u verejnosti. Pár detí (2-4), a to veľmi podobne v oboch skupinách, uviedli, že organizáciu poznajú (čítali o nej, počuli o nej v televízii) a že *sa zaoberá ochranou ŽP a bojuje proti znečisťovateľom*.

Deťom sme položili aj otázku, či poznajú aj nejaké iné organizácie, ktoré sa zaoberajú ochranou životného prostredia – až na 1 výnimku (Unesco) nevedeli uviesť nič konkrétne.

V diskusii sme ďalej položili otázky ohľadom **dôležitosti témy ochrany životného prostredia a problémov životného prostredia**. Pýtali sme sa taktiež, aké iné problémy považuje mládež za rovnako dôležité alebo ešte dôležitejšie a prečo si to

myslia. Deti v oboch skupinách si zhodne myslia, že *rozprávanie o ŽP a jeho problémoch odstraňuje nevedomosť a dáva informácie.*

Väčšina detí sa zhodla na tom, že ŽP by sme mali *ochraňovať, lebo v ňom žijeme.*

Tu padol jeden zaujímavý názor Lukáša: *Ja myslím, že životné prostredie netreba ani tak ochraňovať, ale nemôžeme ho ničiť – lebo to životné prostredie sa o seba postará, keď ho ľudia nebudú ničiť...veď ekosystém sa o seba postaral, aj keď tu ľudia ešte neboli, zvieratá sa mali dobre, aj celá príroda.*

Následne sa k nemu ešte pripojila Zoja so svojim vyjadrením: *ja súhlasím, že do životného prostredia by sme nemali zasahovať, ale keď už to urobíme, tak len dobre – napríklad vysadiť stromy.*

Za hlavné problémy ŽP deti považujú: smetiská, skládky odpadov, vyrubovanie lesov, znečistenie ovzdušia, veľa áut, zastavaná pôda, skleníkový efekt, znečistené vodné toky. Aké sú iné dôležité témy, ktorým by sa mala podľa detí venovať pozornosť: v odpovediach sa opakovali pojmy ako príroda – les – vzduch – zvieratá – stromy. Mládež teda považuje tému životné prostredie a jeho problémy za dôležitú a sú aj ochotní i schopní o nej hovoriť.

Ako je to so životným prostredím u nás, na Slovensku, a inde vo svete?

Pri diskusii v prvej skupine bol spontánne uvedený jeden zaujímavý názor, keď Michal pri debata o životnom prostredí, prírode a jeho problémoch uviedol:

„...no, ja myslím, že my máme takú skôr kludnú krajinu (Slovensko), nás sa to až tak moc netýka.. no týka, ale nie tak moc ako v iných krajinách...napríklad nemáme také veľkomestá a máme viac lesov, tak nemáme také moc znečistené ovzdušie ako napríklad v New Yorku, máme tu aj lesy a nie je to preto také hrozné – tam také lesy a lúky nemajú“.

A pridali sa k nemu ešte dvaja ďalší:

„áno, tu na Slovensku máme lesy a veľké hory tak je to dobré...napríklad keď prídeme do Rakúska, tak tam je rovina (Aleš)

„my to tu máme aj krajšie, napríklad ja som bola v Paríži a tam nebolo vidno v noci hviezdy tak, ako tu u nás je vidno na oblohe (Baška)

Odpovede detí z bežných škôl boli veľmi podobné.

Podľa reakcií sa ukazuje, že deti sú viac stotožnené s názorom, že na Slovensku je to so životným prostredím lepšie ako niekde v zahraničí.

Otázky sme ďalej konkretizovali smerom k regiónu, kde deti žijú, pričom deti z oboch skupín reagovali podobne – v každej skupine bolo niekoľko detí, ktoré vnímajú rozdiely medzi mestom (Trenčín) a vidiekom, kde žijú.

V ďalšej časti sme sa pýtali, či **deti zažili vo svojom bezprostrednom okolí, rodine nejaký problém tohto druhu a ak áno, ako to prežívali, ako riešili a čo to pre nich znamená.**

V jednej skupine sa začala debata na tému vypaľovanie lúk a horenie lesov, ktoré traja chlapci spomenuli – z toho jeden to videl v televízii a zvyšní dvaja to poznajú priamo zo svojej osobnej skúsenosti. Nevedeli následne povedať, či sa situácia neskôr zlepšila alebo čo sa potom s lesom stalo. V druhej skupine to boli problémy so zvieratami, spomenuté bolo aj sledovanie fotografií pri kauze týrania zvierat cez Facebook a iné.

V každej zo skupín bolo teda viac detí, ktoré sa stretli s problémami tohto druhu – zachytili v médiách alebo majú osobnú skúsenosť; niektorí z nich sa to snažili aj riešiť, ale **všeobecne nemali deti ani v jednej zo skupín relevantnú vedomosť, ako v podobných prípadoch postupovať.**

Nezaznamenali sme žiadne rozdiely v odpovediach detí zo Zelených škôl a z bežných škôl (čo sa týka prvého okruhu otázok).

okruh II. POSTOJE, KONANIE A ZODPOVEDNOSŤ: pro-environmentálne postoje a konanie, individuálna a kolektívna zodpovednosť

Mali ste osobne nejakú možnosť, príležitosť ovplyvniť alebo zlepšiť niečo v rámci životného prostredia? Čo môžete urobiť sami? Máte pocit, že vy sami môžete niečo zmeniť?

Deti spontánne uvádzali, že môžu zbierať odpadky, zavolať políciu k zranenému zvieratku, založiť nejakú organizáciu v dospelosti... viaceré z detí (rovnako z oboch skupín) sa vyjadrili aj v zmysle, že *jeden človek sám nič nespraví.*

Deti sa bežne aj zapájajú do rôznych akcií na ochranu prírody, robili búdky pre vtáky, čistili jazero pre žaby, zbierali odpadky okolo paneláku atď.

Zároveň si uvedomujú aj **pocit bezvýznamnosti** vlastného konania a nemožnosti ovplyvniť vývoj vecí pozitívnym smerom.

V oboch skupinách sme zisťovali taktiež aj **konkrétne prejavy vyššieho pro-environmentálneho správania detí** – a to v základných faktoroch eko-manažmentu ako sú triedenie odpadu, šetrenie elektriny, pitie vody z vodovodu apod.

Triedenie odpadu je jednou zo základných aktivít programu Zelená škola a deti zo Zelených škôl skutočne vykazovali jednoznačnú znalosť o tomto v rámci školy, vedeli uviesť kde majú odpady na separovaný zber, aký druh odpadu na školách triedia a uvádzali aj svoje konkrétne skúsenosti. O triedení odpadu hovorili aj deti z bežných škôl, aj keď sme zaznamenali aj negatívne informácie – resp. skutočnosť, že ide skôr o deklarovanú vec ako reálne, deťmi vykonávanú činnosť:

„...u nás máme nádoby na plasty na chodbách, ale deťom sa tam často nechce chodiť, lebo odpadkové koše sú aj v triedach...keď som sa pozeral jeden deň na konci vyučovania do nádoby na plasty, tak bola prázdna“.

Čo sa týka triedenia odpadu doma, v rodinách – tam už boli odpovede rôznorodé, a to rovnako v oboch diskusných skupinách. Občas sme zaznamenali istý prenos skúseností a poznatkov zo škôl do rodín – deti hovoria rodičom o separovaní odpadu a niekedy sa pokúsia takéto konanie podporiť aj vo svojej rodine, doma.

Čo sa týka šetrenia elektrickou energiou - odpovede boli kladné, a to v oboch skupinách. Nedá sa však povedať, že by sa skúsenosti so šetrením elektrickej energie viazali len na školy a školské prostredie. Deti majú skúsenosti so šetrením často aj z domu („aby sme neplatili doma tak veľa za elektrinu“) alebo rôzne informácie zachytili v médiách apod.

Neboli síce zistené veľké rozdiely ani v poznatkoch, ani v skúsenostiach a postojoch detí zo Zelených a z bežných škôl - napríklad vypínanie svetla pri odchode z triedy je prax aj v bežných školách (zrejme je tiež podobne ako doma, hlavný dôvod zníženie výdavkov na elektrinu), **ale na Zelených školách** okrem týchto podobných reakcií boli **deti účastné viacerých projektov zameraných na šetrenie elektriny – organizovaných v rámci programu Zelená škola.**

„...my meriame spotrebu elektrickej energie na škole, zapisujeme a porovnávame“.

„...u nás na škole sme mali aj taký projekt, že sme robili nálepky s nápisom „šetri ma“ alebo „zhasni“ a potom sme chodili do každej triedy a nalepovali k vypínačom“

Pri otázkach na pitie vody z vodovodu opäť neboli rozdiely medzi skupinami nijak zásadné, môžeme síce predpokladať, že deti zo Zelených škôl majú o tomto viac informácií, keďže je to súčasťou Programu, ale že by ich to významne podnietilo piť vodu z vodovodu – to sa konštatovať nedá, v každej skupine uvádzali aj skúsenosti z domu a od rodičov.

Posledná otázka tejto časti bola: **Myslíte si, že je to správne, treba šetriť elektrinu, vodu? Väčšina detí sa zhodla na kladnej odpovedi – v oboch diskusných skupinách.**

Ani v tomto druhom okruhu sme teda nezaznamenali podstatné rozdiely v odpovediach detí v závislosti od typu školy.

okruh III. SITUOVANOSŤ „environmentalizmu“ v živote mladých ľudí – škola, rodina, rovesníci, voľný čas

Tretia téma bola prierezová téma diskusií pri všetkých otázkach – z hľadiska analytického ju však uvádzame samostatne.

Základnými výskumnými otázkami boli:

A: Zdroje informácií - V každej skupine bola položená otázka: Určite ste už veľa počuli o ochrane životného prostredia, o tom, čo by sa malo a nemalo robiť... odkiaľ najčastejšie sa tieto informácie k vám dostávajú?

Informácie nemajú deti najviac od kamarátov a rovesníkov, ale v oboch skupinách sa zhodli, že **najviac „dajú“ na názory kamarátov. Informácie majú najviac z médií, televízie a z domu, uviedli taktiež školu a učiteľov.**

B: Environmentálne správanie a diskusie v škole - Okrem informácií, ktoré v diskusii k jednotlivým témam uviedli o škole samotní účastníci, niekoľko otázok smerovalo aj k **zhodnoteniu EVaV na škole.**

V prípade žiakov zo Zelených škôl sme sa pýtali hlavne na program Zelená škola, jeho obsah a názory detí naň. Podľa predpokladu, deti program poznali a vedeli, že ich škola je do neho zapojená. Deti si s programom spájajú veci, ktoré už sčasti uviedli: *staráme o životné prostredie a o prírodu, meriame spotrebu elektriny, naša škola získala Zelenú vlajku, chodíme do prírody a do lesa.*

V skupine detí z bežných škôl až na výnimku o Programe nevedeli (čo je samozrejme aj logické).

C. Environmentálna výchova ako predmet a prierezová téma

Ďalším blokom otázok a diskusie bola téma environmentálna výchova ako predmet na školách, vzťah detí k tomuto predmetu a názory detí na situáciu, že by bol predmet zrušený alebo by na ich škole úplne skončil celý program Zelená škola. Environmentálna výchova ako predmet bola v tomto prípade len na základných školách Zelených, a síce na II stupni (7. alebo 8. ročník).

Deti uviedli, že na predmete Environmentálna výchova najčastejšie: chodia na výlety do prírody, učia sa zdravému vareniu, piť vodu z vodovodu, spomínali aj rozvojové vzdelávanie, separovanie, šetrenie elektriny a vody, rôzne projekty, zbierky, výrobu vecí z druhotných surovín. 3 z ôsmich detí uviedli, že ich predmet EnV baví.

Keď sme položili hypotetickú otázku, čo by im chýbalo, keby bol program Zelená škola, aj predmet Environmentálna výchova zrušené - **hlavne by im chýbali informácie, tiež zaujímavé projekty a výlety.**

„Chýbali by mi informácie, nevenovali by sme sa tomu potom v škole.“

„Mne by chýbali aj výlety, lebo dosť často robíme také zaujímavé výlety, napríklad sme boli v Česku pozrieť staré chladničky ako odpad – to bolo zaujímavé.“

„Mne by ten predmet chýbal, lebo tu robíme zaujímavé projekty.“

„Nebolo by to dobré, nikto by sa o tom nedozvedel, čo sa dialo, čo sa má robiť a tak.“

„Tak mne by to určite chýbalo, informácie...Zelená škola u nás začala, až keď prišla naša nová pani učiteľka, aj keď sme aj predtým chodili do prírody a na výlety, ale pani učiteľka už toho viac vymýšľa a robíme rôzne veci.“

D. Výučba environmentálnej výchovy na bežných školách

V prípade žiakov z bežných škôl sme sa pýtali podobne - ako sa v škole venujú environmentálnym témam, aké aktivity (vzdelávacie a/alebo praktické na ochranu,

skvalitňovanie životného prostredia) robia na škole – v rámci vyučovania a/alebo mimo neho prebiehajú, aké majú na tieto formy, aktivity názory, čo sa im v tomto smere páči, čo nie, čo by navrhli na zdokonalenie apod. Keďže podľa záväzných osnov je EnV prierezová téma a teda musí byť zakomponovaná do všetkých predmetov vyučby na základných (aj stredných) školách.

Deti z bežných škôl väčšinou nevedia, čo si majú pod predmetom

Environmentálna výchova predstaviť – štyria z nich uviedli, že EnV sa asi zaoberá životným prostredím – a nevedeli ani uviesť nejaké environmentálne projekty, ktoré by prebiehali na ich škole. Z ďalších odpovedí si však môžeme utvoriť obraz, ako asi prebieha výučba EnV ako prierezovej témy na bežnej škole (v tomto regióne):

- *triedime odpad, ale nádoby na plasty sú len na chodbách a to deti väčšinou všetko zahodia v triede, takže moc sa podľa mňa netriedi*
- *ja som sa raz pozrel na konci vyučovania do nádoby na plasty, ale nič sa tam nenazbieralo ...ale tak by nás to mali aj viac učiť, aby sa odpad v škole naozaj triedil*
- *zbierame odpadky okolo školy*
- *sadíme stromky*
- *v škole chodíme niekedy na výchovné koncerty o vesmíre, o prírode...to sa mi páči*
- *staráme sa o areál školy..aj nás to baví, lebo je pri tom aj sranda, robíme to na pracovnom vyučovaní, pritom sa aj rozprávame, je to fajn*
- *my sme mali raz cez telesnú takú vychádzku a videli sme veľa odpadkov, ukazoval nám ich pán učiteľ, aj to, ako z áut niekedy vyhadzujú vodiči odpadky - to bolo dobré*

Deti dostali tiež za úlohu **predstaviť si hodinu environmentálnej výchovy** – odpovedať ako by si to na takej hodine predstavovali, čo by sa tam malo učiť a čo konkrétne by chceli robiť. Odpovede sa sústredili na témy - **rozprávať sa o prírode, robiť rôzne prezentácie, obrázky o zvieratách, prírode, filmy, chodiť von do prírody, výlety do prírody, chovať zvieratá, starať sa o rastliny, dozvedieť sa ako sa správať v prírode apod.**

E. Environmentálne správanie a diskusie doma a v rodine

Otázka: **Rozprávate sa doma o ochrane životného prostredia?** Deti z oboch skupín odpovedali kladne a nemôžeme ani potvrdiť, ani vyvrátiť, či v tomto prípade zohráva rolu typ školy. Medzi Zelenými a bežnými školami sme ale zaznamenali istý rozdiel v tom, **že pri Zelených dostávajú deti informácie aj od učiteľov, v škole –**

a tie potom „prenášajú“ do rodinného prostredia, diskutujú s rodičmi alebo im dávajú návrhy robiť doma to, čo robia aj v škole (napríklad separovať odpad).

F. Environmentálne správanie vo voľnom čase (mimo školy a rodiny)

Pri otázkach tohto typu sme získali len veľmi málo konkrétnych odpovedí, a to z oboch skupín. Deti sa vo svojom voľnom čase len málo rozprávajú (s priateľmi, spolužiakmi) na environmentálne témy. Čo sa týka organizovaného voľného času - MVO, CVČ, kluby, krúžky ...boli uvádzané v oboch skupinách len minimálne (prírodovedný, turistický) a ani v jednej skupine nepoznali deti žiadnu MVO, CVČ, ani kluby tohto zamerania z ich mesta či okolia, ani nevedeli, na koho by sa mohli v meste, obci, obrátiť (okrem učiteľa).

Informačnú úlohu v tomto prípade zohráva hlavne internet – dočítali sa o Slobode zvierat, na Facebooku zaznamenávajú fotky o týraní zvierat, o aktivitách Greenpeace apod. Čiže informácie nemajú deti najviac od kamarátov a rovesníkov, ale v oboch skupinách sa zhodli, že najviac „dajú“ na názory kamarátov.

okruh IV. VOĽNÁ TÉMA –Čo by ste teraz na záver ešte chceli povedať, niečo také, o čom sme tu nehovorili, ale čo považujete za dôležité?

deti zo Zelených škôl	deti z bežných škôl
<i>Ja by som chcel ešte to, že keď sa z rakiet vo vesmíre všeličo odpojí, tak kde to skončí?...je to odpad okolo Zeme</i>	<i>No, že autá vytvárajú veľa emisií a mali by sa predávať elektrické autá</i>
<i>Ja by som povedal, že určite treba chrániť prírodu a povedať to aj mladším, napríklad deťom v škôlke, aby nehádzali odpadky na zem</i>	<i>Malo by sa viac hovoriť o týraní zvierat a že treba proti tomu viac bojovať</i>

Hlavné závery z diskusných skupín s deťmi:

- z oblasti nastolených environmentálnych tém a pojmov deti **najlepšie poznajú pojem životné prostredie** (je to podľa nich príroda a všetko okolo nás), resp. najlepšie naň vedeli reagovať
- za hlavné problémy životného prostredia považujú skládky odpadov, znečistenie odpadkami, znečistené rieky, lesy a vzduch, vyrubovanie lesov
- stav životného prostredia je podľa nich lepší u nás (na Slovensku) ako inde vo svete, súčasne sa to ale „s prírodou zhoršuje“ a situácia je vraj lepšia na dedinách ako v mestách
- väčšina z **detí už má osobnú, negatívnu skúsenosť** tohto druhu, k tomu prispievajú aj médiá
- v prípade možnosti ovplyvniť problémy životného prostredia, okolo nás – uvádzajú skôr pocit neschopnosti ovplyvniť veci a sami to riešiť
- za **hlavné zdroje informácií** o problémoch životného prostredia označili najmä rodinu, tiež médiá (televízia, internet) a školu, ale „najviac dajú“ na názory rovesníkov a kamarátov
- **rezervy pretrvávajú v informovanosti detí o ponuke** environmentálnych aktivít vo voľnom čase a neorganizovanom voľne, aj informácie o regionálnych podujatiach, akciách, environmentálnych MVO a ich ponuke v meste či kraji
- **program Zelená škola** (resp. Environmentálna výchova na Zelenej škole) by deťom chýbal - a to hlavne informácie, výlety do prírody a zaujímavé projekty a nechceli by ju zrušiť, páči sa im a majú ho v obľube
- **v prípade detí zo Zelených škôl** bola zaznamenaná zvýšená miera prenosu informácií a skúseností zo školy do rodiny (pokusy triediť odpad doma, keď tak videli v škole), lepšie pro-environmentálne správanie na škole (škola ako miesto TUR, viac separujú odpad, majú projekty na šetrenie elektriny, vody, o rozvojom vzdelávaní apod....).

V závere tejto časti konštatujeme, že nebol zistený žiadny zásadný rozdiel v informovanosti, skúsenostiach, zručnostiach či vedomostiach detí v závislosti od typu školy – v oblasti environmentálnej.

3.2.3. Fokusová diskusná skupina s dospelými, zástupcami organizácií, región Trenčín a okolie

Účastníci: Silvia Milová – moderátor; Richard Medal – účastník skupiny, spolumoderátor

Termín a miesto konania: pracovná miestnosť CEA Trenčín, 27. Január 2012

Zloženie skupiny: pozvaní boli a účasť prijali zástupcovia verejnej správy a samosprávy mesta, zástupcovia škôl zelených i nezelených, pedagógovia, ako aj iných organizácií kompetentných vyjadriť sa k téme;

Pôvodne navrhnuté zloženie skupiny nebolo dosiahnuté, nakoľko neprijali účasť zástupcovia/pedagógovia bežných škôl (nezelené), zástupca Štátnej školskej inšpekcie Trenčín, odboru školstva Trenčianskeho samosprávneho kraja a iní: to tiež obmedzilo možnosť pokúsiť sa identifikovať bariéry, ktoré bránia školám v nadväzovaní partnerstiev s inými subjektmi (aj mimo formálneho vzdelávania) pri plnení cieľov environmentálneho vzdelávania na školách.

Navrhnuté témy do diskusie:

0. Úvod: stručná charakteristika organizácie a jej prienik, resp. styčné body s EnVaV mládeže
1. Súčasný stav EnVaV detí a mládeže na Slovensku (formálne a neformálne vzdelávanie)
2. Subjekty reálne sa venujúce EnVaV na Slovensku
3. Environmentálna výchova ako prierezová téma (vo formálnom vzdelávaní)
4. Výsledok dobrej environmentálnej výchovy mládeže – aký má byť absolvent
5. Spolupráca subjektov formálnej a neformálnej EnVaV mládeže
6. Kontinuálne vzdelávanie pedagógov v oblasti EnVaV mládeže
7. Dotačné programy a financovanie EnVaV mládeže na Slovensku
8. Zelená škola – znalosť, názory, prínos...iné environmentálne programy pre školy
9. Výmena názorov, fórum spolupráce, sieťovanie subjektov EnVaV mládeže
10. EnVaV detí a mládeže na Slovensku: ako ďalej?
11. Voľná diskusia a ďalšie postrehy účastníkov k téme

1. Subjekty venujúce sa EnVaV detí a mládeže

V úvode a po predstavení prítomných, bola účastníkom diskusie položená úvodná otázka: vymenovať resp. uviesť také subjekty v oblasti EnVaV detí a mládeže (či už

individuálne osoby alebo organizácie apod.), ktoré sa reálne environmentálnej problematike venujú. Týkalo sa to tak formálnej ako aj neformálnej výchovy, v regióne Trenčín ako aj na celoslovenskej úrovni.

spontánne uvedené subjekty a organizácie	
na regionálnej úrovni – Trenčín	na celoslovenskej úrovni
CEA Trenčín	Zaježová
Združenie Pre prírodu	OZ Tatry, Liptovský Mikuláš
Biele Karpaty	Zuzana Gallayová, Zvolen
Mestská správa lesov Trenčín	Celoštátne Konferencie Zelených škôl
	Slovenský skauting

Účastníci diskusie uviedli odpoveď CEA, rozumej Centrum environmentálnych aktivít Trenčín opakovane, pretože väčšina z nich túto organizáciu už roky pozná, rovnako ako jej riaditeľa. Potvrdili, že ju vnímajú ako lídra v tejto oblasti v rámci Trenčína. Uvedené boli aj ďalšie organizácie z regiónu – vid' tabuľka hore. V prípade subjektu pôsobiaceho na úrovni Slovenska, vyskytli sa aj odpovede „neviem, presne, nemám dostatočný prehľad“, zástupcovia z oblasti školstva poznali a uviedli niektoré mimovládne organizácie ako Zaježová, OZ Tatry a dve osoby mali vlastnú a dlhoročnú skúsenosť so Slovenským skautingom.

Z odpovedí vyplynulo, že **environmentálnych či mládežníckych organizácií, venujúcich sa téme EnVaV je v regióne najznámejšia CEA** - väčšina účastníkov poznala a je aj osobne v kontakte s CEA Trenčín a jej riaditeľom, pracovníkmi.

2. Projekt Zelená škola

Pri úvodnej téme bol spontánne spomenutý aj **program Zelená škola**. Druhá otázka teda zisťovala, či Zelenú školu (program) účastníci poznajú a aké majú o nej vedomosti. **Všetci odpovedali kladne, čiže o programe počuli a vedia**, že je určený pre školy a zameraný na environmentálnu výchovu resp. venujúci sa týmto

témam - no detailné informácie mali zväčša len priamo zainteresovaní pedagógovia – koordinátorky Zelenej školy.

Zapojené Zelené školy z regiónu na projekte oceňujú:

- Zaujímavé témy a záujem detí
- Prepracovaný systém a dlhodobý koncept programu
- Prestížna záležitosť medzi školami a pedagógmi
- Fungujúci prenos informácií a dobrej praxe z detí na rodičov
- Prínos Konferencie Zelených škôl

Pozitívne vyjadrenie **o záujme detí o projekt**, citát: *„My sme tuším šiesty rok Zelenou školou a keď sa povie u nás „zelená škola“, tak každý vie, čo to znamená – aj učitelia, aj deti... a deti to vnímajú pozitívne, baví ich všetko, čo sa týka environmentálnej výchovy...“*

Pochvalne sa vyjadril o projekte Zelená škola ďalší respondent, citujem: *„Školy, ktoré sú zapojené do projektu Zelená škola – to berú ako bonus a všade sa tým chvália, hrdia sa tým, že sú v tomto programe...“*

Pedagógovia zapojení do programu uviedli aj osobnú skúsenosť s **prenosom informácií a dobrej praxe z detí na rodičov**, zo školy domov, citát: *„...viackrát nám deti potvrdili, že sa zmenilo aj správanie v ich rodinách, napríklad sa prenieslo triedenie odpadu zo školy aj k nim domov...takže takto to v praxi funguje a vidno aj takýto posun (vd'aka programu Zelená škola)“.*

Taktiež ešte **ocenili Konferencie Zelených škôl**, na ktorých sa môžu každoročne stretnúť, vymeniť si názory a skúsenosti medzi sebou, ako aj so zástupcami mimoškolských subjektov z celého Slovenska, ktoré sa environmentálnym témam venujú – možnosť sieťovania a stretávania.

Môžeme teda konštatovať, že **skúsenosti účastníkov programu Zelená škola v regióne Trenčín sú pozitívne až veľmi pozitívne** a zainteresované okolie berie program ako istú prestížnu záležitosť.

Žiadne iné environmentálne programy neboli respondentmi uvedené, skôr len nepriamo spomenuté jednorazové aktivity a projekty (napr. účasť školy na výzve Vyčistíme si Slovensko).

Zaujímavým príspevkom k téme bola **skúsenosť organizácie CEA Trenčín** – spoluorganizátora projektu Zelená škola na Slovensku – **so zavádzaním programu na školy v regióne**. V prvej fáze organizácia systematicky informovala základné a stredné školy v regióne, zástupcovia chodili osobne presvedčať riaditeľov a pedagógov o význame a prínosoch projektu apod. Postupné skúsenosti a vývoj však ukázali, že sa táto aktivita nestretla s pozitívnou odozvou ani prijatím na všetkých školách, z najrôznejších objektívnych aj subjektívnych dôvodov. Tak v druhej fáze (ktorá pokračuje až do súčasnosti) pomáha mimovládna organizácia s neformálnym vzdelávaním detí na tých školách, ktoré prejavili záujem a ochotu spolupracovať – a tam je aj efektívnosť vynaloženej námahy najvyššia.

Keďže účasť neprijali pozvaní zástupcovia bežných škôl, nepodarilo sa preskúmať a identifikovať dôvody, prečo je pre ne program Zelená škola neprístupný alebo nezaujímavý.

Čiastočné informácie zistené pri iných príležitostiach: poplatky, náročnosť programu, apod. Konkrétne posledný bol názor získaný od zástupcu základnej školy z regiónu, že program Zelená škola „odmietajú“ z dôvodu, že učitelia jednak nemajú dostatok času a priestoru venovať sa všetkým doplnkovým ponukám a projektom a taktiež to považujú „za formálnu záležitosť“ – či už je to environmentálna výchova alebo protidrogová, multikultúrna, národnostná atď. ...a ich hlavným cieľom je „vychovať z dieťaťa dobrého človeka“. V tomto bode si však môžeme položiť ešte otázku: či je to možné na kvalitatívne dobrej úrovni bez kontinuálneho vzdelávania pedagógov a bez dostatočných a aktuálnych informácií o témach u nás i zo zahraničia – čo sa práve deje prostredníctvom podobných programov ako je Zelená škola.

3. Environmentálna výchova ako prierezová téma súčasného formálneho vzdelávania na základných a stredných školách

EnV ako prierezová téma bola spomenutá zástupcom štátnej správy z oblasti školstva, a to už pri diskusii o programe Zelená škola a postupne sa k nej vyjadrovali všetci účastníci. Problematika dosť **zarezovala v diskusii** a jednotliví diskutujúci sa jej viackrát dotkli aj pri iných témach, opakovane sa k nej vracali a uvádzali zaujímavé názory a postrehy.

Počas debaty sa vyprofilovali tri súvisiace aspekty:

a. **EnVaV ako prierezová téma versus povinný predmet:** hlavne pedagógovia, ako aj zástupcovia iných organizácií zo školstva sa prikláňali k názoru, že **zaviesť EnVaV ako povinný predmet by nebolo najlepšie riešenie**, pretože na pedagógov sú v súčasnosti kladené veľké a rôzne nároky, naše školstvo rieši aktuálne množstvo rôznych problémov a práve veľmi citlivo sú vnímané akékoľvek snahy „zhora“ o zavádzanie rôznych povinných a odporúčaných predmetov a iných nariadení, čo by sa malo a nemalo na predmetoch učiť a ako. Podľa pedagógov by sa mohol dosiahnuť skôr opačný efekt – a to formálnosť vo vyučovaní tohto predmetu, čoho sme nakoniec svedkami často aj v súčasnosti – to nepriamo potvrdili aj niektorí pedagógovia. Na druhej strane EnVaV ako prierezová téma má tiež svoje úskalia, pretože v praxi to často znamená len krátku zmienku k téme na niektorom z predmetov, a to buď kvôli nedostatku času alebo aj nezájmu pedagóga venovať sa téme. **Prierezovosť témy však umožňuje aj určitú voľnosť**, čo pedagógovia a školskí pracovníci vítajú, v prípade, že má škola alebo pedagóg k téme blízko, škola zavedie EnV aj ako povinný predmet.

Zaujímavým názorom bolo ďalej vyjadrenie, že EnV ako **povinný predmet so sebou prináša aj úskalia vo forme nedostatku pedagógov**, ktorí by ho mali vyučovať, nedostatku kvalitných a odborne zdatných pedagógov;

„...dať to medzi povinné predmety, to vidím ako náročnú vec.. je boj o hodiny, boj o predmety a keby sme aj mali kvalifikovaných učiteľov na tento predmet, bol by asi problém ako mu urobiť úväzok, aby sa uživil...a to už nehovorím o malých a vidieckych školách...“

Respondenti sa priklonili k názoru, že **štát by mal určovať isté hranice**, kde by sa mala téma pohybovať a konkrétne naplnenie vyučovania nechať na školách.

V diskusii zaznel jeden názor aj taký, že EnV by nemal byť ani povinný predmet, ani prierezová téma a že školám a pedagógom by bolo **potrebné nechať čo najviac voľnosti** a „nechať veci na prirodzený vývoj“ v duchu hesla: kto chce – robí to už teraz, a kto nechce – nebude to robiť ani potom. Zástanca tohto názoru argumentoval množstvom prierezových tém, doplnkových nových predmetov (ako EnV, etická...), množstvom koordinátorov na školách (protidrogový, enviro, psycholog...) xxxxxxxx(na jednej strane stál názor na ponechanie čo najväčšej voľnosti pre učiteľov a spoliehanie sa na ich odborné a ľudské vlastnosti, ktoré budú garanciou a „volanie“ po akomsi „všeobecnom predmete“ zahŕňajúcom environmentálnu, etickú, morálnu, občiansku a podobné témy, ktoré by mali deti od

prvej po deviatu triedu – na opačnej strane spektra stál názor „volajúci“ po jednoznačnom určení pravidiel a ohraničení zo strany štátu a štátnych orgánov, aby sa zaviedol lepší systém a poriadok a tým dosiahli aj pozitívne zmeny a výsledky.

Iný účastník ale oponoval, že **nechať veci vyvíjať sa len prirodzene nie je dobré**, pretože nemožno očakávať od všetkých ľudí a detí, že sa budú správať uvedomele a pro-environmentálne, lebo by sme neboli tam, kde sme teraz, keby toto fungovalo, že sú potrebné isté „mantinely“:

„musia byť mantinely, ktoré by mal určovať štát ....podľa mňa sa nemôžeme spoliehať na to, že na škole bude učiteľ-nadšenec, čo EnV potiahne. Pýtam sa teda: je dobré to nechať na prirodzený vývoj? Podľa mňa nie – a to je práve úloha štátu, ktorý v tomto momentálne úplne zlyháva. Mal by určovať mantinely a hranice – ale pozitívnou motiváciou“.

Ďalšia skúsenosť pedagóga, kde majú aj predmet EnV na 2.stupni základnej školy hovorí o tom, že **EnV ako prierezová téma je nepostačujúci stav z dôvodu nedostatku času** venovať sa téme na iných predmetoch – témy sa dá dotknúť len okrajovo, povrchno a vôbec nemajú šancu ísť do hĺbky a už vôbec nie diskutovať o názoroch detí na tému – víta možnosť mať Env ako samostatný predmet pri súčasnej potrebe mať v regióne kvalitné mimoškolské organizácie s ponukou projektov a aktivít pre deti a mládež.

b. EnVaV v mimoškolskej a neformálnej výchove

V diskusii zaznel aj názor, že „vytvoreniu EnV ako predmetu sa nikomu/škole/ nebráni, rovnako ani tomu, aby sa téma pokryla mimoškolskou činnosťou“ .

Na čo viacerí diskutujúci súhlasne reagovali, že vedia o príkladoch z praxe, kedy to **takto dobre funguje** tj. Spolupráca školy a environmentálne zameranej organizácie (ak bude kvalitná ponuka je pre školy jedno, či pôjde o MVO alebo štátnu organizáciu – takú však v regióne Trenčín neuviedli – napríklad aj na prípade ponuky mimovládnej organizácie CEA Trenčín pre školy z regiónu. A nepriamo boli všetci respondenti za zachovanie environmentálnej výchovy prostredníctvom mimoškolských organizácií a mimoškolskej výchovy. Tu ale **vyvstáva otázka dostatku resp. počtu organizácií, ktoré budú environmentálnu neformálnu a mimoškolskú činnosť pre deti a mládež v každom regióne zastrešovať** – teraz bez ohľadu na to, či pôjde o mimovládne alebo štátne, príp. iné organizácie. Pri

pohľade na mapu Slovenska a pokrytie takýmito subjektmi možno potvrdiť, že ich nie je dostatok.

Zazneli názory v prospech vyučovania environmentálnych tém **zážitkovou formou** (príklad z Fínska, príklad Skauti apod.) a zvyšovania participácie a praktického vtiahnutia detí do tém (príklad súkromnej základnej školy, ktorá napriek organizovaniu mnohých environmentálnych projektov narazila na problém, že išlo hlavne o aktivitu a prácu učiteľov a žiaci boli zväčša len prijímateľmi – čo sa snažia aktuálne zmeniť).

Aj **skúsenosti respondentov zo zahraničia** hovorili v prospech **zážitkového učenia**, mimo školy, záujem veľa chodiť do prírody, učiť sa nie memorovaním, ale praktickými aktivitami....tu sa zase naráža, na nutnosť, aby **existovali mimoškolské/environmentálne centrá**, školy v prírode kedysi, eko-centrá, ktoré by ponúkali školám - a školy by mohli využiť (no tu sme pri financovaní a prípadnej podpore takýchto centier štátom), čo v mnohých krajinách aj funguje:

„...bez nejakého sústredenia mimo školy sa asi nikde nepohneme, lebo na škole nie je ani priestor, ani čas, neumožní vám to ani zriaďovateľ, ani systém! ...treba ísť mimo, aj učiteľia, aj deti – až tam sa ľudia zastavia a zamyslia, inak sa im nechce a nemajú kedy sa zamýšľať – a už vôbec nie o svojom správaní a životnom prostredí a environmentálnych témach“.

c. EnVaV v materských školách a na I. stupni základných škôl

Diskusia sa uberala aj smerom k **rozdielom medzi vyučovaním EnV na nižšom a vyššom stupni škôl**, konkrétne – a na tom sa zhodli viacerí diskutujúci – je podľa nich situácia lepšia v materských školách a na 1.stupni základných škôl, z dôvodu, že tu má učiteľ dostatok času (niekoľko hodín) venovať sa deťom a teda aj dostatočne prebrať a zakomponovať EnV do vyučovacieho procesu, ísť s deťmi do prírody, ukázať si veci na príkladoch a podobne. **Väčší problém vraj nastáva od 2.stupňa základnej školy a potom aj na stredných školách**, kde je to už oveľa viac na osobnom záujme učiteľa o tieto témy, o jeho prístupe a často aj nadšení.

Samozrejme, do toho vstupuje aj väčší počet predmetov, ich náročnosť, ako aj individuálne zameranie žiakov, ktoré sa od 2.stupňa práve začína viac prejavovať a profilovať. Dostávame sa znova k **osobnému zanieteniu a nadšeniu učiteľa** o danú tému, pričom pretrváva aj **problém kvalifikácie a odbornosti učiteľov pre túto tému** (v zmysle, že ich ani nie je dostatok, ani nie sú dostatočne kvalifikovaní –

ale na druhej strane: systém to ani aktuálne neumožňuje a nepodporuje takého riešenie).

„...ja vidím trochu problém v tom, že ku každému predmetu od druhého stupňa vyššie musí byť aj učiteľ.. a narážam teda na problém kvalifikácie učiteľov“.

Z uvedených postrehov vyplýva:

- nikto z diskutujúcich sa **nevyslovil za zavedenie EnV ako povinného predmetu** na školy, **hlavné dôvody:** povinný predmet skĺzne k formalizmu na mnohých školách (tak je už aj v súčasnosti), nedostatok kvalifikovaných pedagógov a problém naplnenia ich úväzku, problém kvalitného obsahu a naplnenia predmetu a možnosti jeho efektívneho zabezpečenia v rámci školy, nedostatok environmentálnych centier a mimoškolských environmentálnych organizácií pre naplnenie predmetu mimoškolskými aktivitami, nutnosť zachovať určitú voľnosť pre učiteľov ako aj školské vzdelávacie programy
- na druhej strane **súčasný stav: EnV len ako prierezová téma** so sebou prináša **úskalia:** pretrvávajúci formalizmus pri výučbe na školách, nemožnosť „dostať sa v téme do hĺbky“ pre krátkosť času spomenúť tému na iných predmetoch – na druhej strane tým dáva školám a učiteľom istú voľnosť, čo vítajú: bolo by potrebné mať pritom jasnejšie stanovené akési minimálne štandardy, ktoré by za takéhoto stavu mal spĺňať absolvent každej školy
- pretrváva **potreba prepojiť formálne a neformálne vzdelávanie, zachovať prierezovú tému, predmet ako voliteľný a súčasne mať vytvorenú sieť mimoškolských centier**, organizácií, ktoré budú dostupné v každom regióne, budú disponovať kvalitnými a dôveryhodnými zástupcami a pracovníkmi – čo predpokladá aj ich finančnú stabilitu, súčasne podporovať krúžkovú činnosť, činnosť centier voľného času, organizácií typu školy v prírode apodobne
- zainteresovanými osobami je vnímaný **rozdiel vo vyučovaní EnV** v predškolských zariadeniach a na 1.stupni základných škôl – v ich prospech a na 2.stupni základných škôl a stredných školách, kde sú podľa diskutujúcich podstatne väčšie problémy (veľa počítačových a jazykových krúžkov a iné)
- potvrdila sa hypotéza, že **v súčasnosti je EnV detí a mládeže výrazne závislá na individualite učiteľa – nadšencoch**, ktorí majú k téme blízko a stanú sa

akýmsi prirodzeným lídrom k tejto problematike na škole – **východiskom je** dlhodobá a systematicky sa venovať vzdelávaniu a informovaniu učiteľov, ponúkať im projekty a programy, motivovať ich pozitívnou formou a záujemcom pomáhať mimoškolskými ponukami pre deti a mládež, neustále dbať na osvetu a pozitívnu komunikáciu, komunikovať dobré príklady z praxe z domu i zo zahraničia

- **organizácie štátnej správy a samosprávy:** podobne ako v iných odvetviach, aj tu sa javí **systém ako prebýrokratizovaný**, zameraný na administratívno-štatistické ciele a úlohy, veľmi často konajúci len v medziach zákona (nič nevyhnutné navyše), keď dobrá spolupráca je – **podobne ako na školách – závislá len od zánietenia a ochoty jednotlivca**, jeho zapálenia pre vec.

4. EnVaV detí a mládeže – význam, obsah, ciele, výsledok (profil absolventa) a smerovanie v budúcnosti

Debata prítomných účastníkov bola podnietená konkrétnou otázkou v tejto časti: **Je environmentálna výchova a vzdelávanie mládeže vôbec dôležitá téma?**

Predpokladali sme, že účastníci budú súhlasiť a skutočne na niektorých gestách i tvárach boja jasne badateľná odpoveď v duchu: Dôležitá je, ale čo nie je vo výchove dôležité? Máme tu celý rad iných významných tém, je preto zrejme nutné, vidieť a riešiť to komplexne.

O názoroch svedčia aj tieto citáty:

„Určite áno, ale očividne sa väčšina populácie Slovenska (nielen mládež, ale aj dospelí) tak nespráva; potom spoliehať sa na akúsi samoreguláciu a osobný, zodpovedný prístup k životnému prostrediu, sa zrejme teraz nedá.“

„Áno, ale systém je deformovaný a štát v tomto smere (ako aj v mnohých iných) zlyháva.“

Možno konštatovať, že aj keď väčšina zúčastnených osôb súhlasí s tým, že téma je vo výchove detí a mládeže dôležitá, ale v praxi sa to podľa nich dostatočne neprejavuje a – ako potvrdil ďalší diskutujúci – vo formálnom vzdelávaní je téma odkázaná na nadšenie a zodpovedný prístup učiteľa – jednotlivca, a v neformálnom vzdelávaní podobne na nadšenie a záujem mimovládnych organizácií, združení a jednotlivcov. Aktivity štátnych organizácií a subjektov v oblasti environmentálnej

výchovy detí a mládeže sú nedostatočné a v regióne je ich výsledok nepreukázateľný, resp. nesystematický.

Ďalej bola položená otázka, či respondenti vedia pomenovať, **čo je v EnV mládeže to podstatné, základné a dôležité a čo by mal vedieť absolvent, ako by sa mal mladý človek správať, konať v týchto otázkach.**

Vyjadrenia a reakcie účastníkov ukázali, že nejde o jednoduché otázky, konkrétne odpovede sa nerodili ľahko, citáty:

„...ťažko presne zdefinovať“

„Momentálne je to asi tak, že deti skôr učíme aký odpad patrí do akej zbernej nádoby, ale má toto byť priorita? Asi nie, určite nie...“

V diskusii boli postupne **zdôrazňované osvedčené metódy environmentálnej výchovy zo zahraničia**, najmä zážitkové učenie, aktivity pobytového typu mimo prostredia škôl; taktiež **nutnosť vplývať cez deti na rodičov** a domáce prostredie, aby dobré výsledky EnV nezostali len v prostredí školy.

Niekoľko účastníkov je presvedčených, že **dobrá EnV by mala zahŕňať aj širšie aspekty – ako je morálna, etická a občianska výchova**, s predpokladom funkčného vplyvu štátu, ktorý by garantoval základné kompetencie, ktoré má absolvent získať a ovládať. Podobným názorom bolo aj vyjadrenie, že je potrebné vziať z každého osvedčeného systému (či už u nás doma alebo v zahraničí) **to najlepšie a spojiť všetky dobré veci** dohromady – a to by malo tvoriť základ dobrej EnVaV.

Neposledným názorom bolo zdôraznenie nutnosti **väčšej komunikácie s deťmi** (ale aj s rodinou), nutnosti ich viac a častejšie počúvať, vypočuť, diskutovať s nimi – a tak zistiť aj ich názory na dané otázky a témy.

V závere tejto časti jedna účastníčka presne formulovala, čo by bolo nutné podľa nej urobiť najskôr, citát:

„Musíme si povedať a **stanoviť základné kompetencie a zručnosti detí**, treba to jasne pomenovať a písať, následne o tom diskutovať a dospieť k zhode – čo by mal vedieť absolvent, ako by sa mal správať a konať v budúcnom živote a v spoločnosti. A to tak za formálnu ako aj neformálnu EnV – zachovať a spojiť všetky cesty a možnosti.“

Otázka do diskusie: **Je základný cieľ EnV v tom, aby sme vedeli byť sebestační, vedeli sa sami o seba postarať?**

Jeden z respondentov hneď reagoval protiotázkou:

*„... **aktuálna spoločenská objednávka** je skôr o tom, aby si ľudia nevedeli nič sami zaobstaráť a všetko si museli kúpiť“.*

Na čo sa rozpútala debata aj o konzumnom spôsobe života, vysokej produkcii odpadov, celkovom stave slovenskej spoločnosti, ktorá nedáva deťom a mladým ľuďom veľa pozitívnych a správnych príkladov, ako sa správať k životnému prostrediu, spoluobčanom, zvieratám atď., dokumentuje citát:

*„...áno – ale to potom nehovorme už len o EnV, ale poďme vyššie: **hovorme o akejsi civilizačnej výchove**, kde je to už komplexnejšie – od zdravia, cez pohyb, etiku, morálku apod...podľa mňa nejde o nič iné, len o **zachovanie zdravého sedliackeho rozumu** – to je základný cieľ, overené a funkčné rozumy starých dedov a materí...aby dieťa nadobudlo pocit „toto je naša krajina“ a podľa toho sa k nej aj správalo.“*

*„...hovorme o akomsi **vnútornom, morálnom imperatíve**, ktorý napríklad u mňa zostal po 13-tich rokoch v slovenskom skautingu“*

Takže súčasná spoločenská objednávka, konzumný spôsob života a všeobecná podpora spotreby sú akoby v rozpore s cieľmi dobrej EnVaV, samozrejme to už je nutné hovoriť o postojoch a správaní celej spoločnosti. Respondenti **nedali jednoznačnú odpoveď na nastolenú otázku.**

Niektoré názory sa dotkli aj otázok **d’alšieho smerovania tzv. enviro-pedagogiky do budúcnosti.** V tejto súvislosti boli spomenuté **témy preťaženia škôl a učiteľov, veľkej byrokracie a administratívnej náročnosti** pri kontaktoch so subjektmi štátnej správy (ako Štátna školská inšpekcia, Štátny pedagogický ústav – resp. ich krajské zastúpenia apod.), byrokratického **obmedzovania slobody** pri Školských vzdelávacích programoch, neexistencia systematického a efektívneho modelu pre EnV u nás, **nízka miera spolupráce**, ale aj všadeprítomný stres, problémy autoregulácie detí i dospelých v rôznych životných situáciách a iné.

*„...tak by som išla asi od toho: **postaviť základné morálne a etické zásady deťom, pomenovať tie základné kompetencie a zručnosti, ktoré chceme, aby deti po skončení školy vedeli, pričom sa podľa mňa viac sústredíme na človeka samotného, lebo odtiaľ sa všetko odvíja** – od mňa samého, od zdravia človeka (fyzického i psychického), od akejsi schopnosti autoregulácie, lebo keď uregulujem seba, budem sa vedieť dobre postaviť aj k problémom životného prostredia...“*

„...naivne som si teda myslela, že je dostatočná sloboda na školách prostredníctvom Školského vzdelávacieho programu – ale figu ako počúvam...musí sa vytvoriť akýsi pamflet, ktorý „diktuje“ školská inšpekcia ... a riaditeľ sa teda bojí inšpekcie, zriaďovateľa, inšpekcia sa bojí ministra a tak ďalej .....a o žiadnej dôvere a komunikácii sa nedá potom hovoriť“

Sumarizáciou dospejeme k týmto ťažiskovým bodom nastolených otázok:

- prevziať funkčné a osvedčené veci z praxe, spojiť a vyťažiť z nich to najlepšie (zo Slovenska aj zo zahraničia)
- komunikovať s deťmi, rodičmi a okolím školy, zabezpečiť prenos informácií a výstupov do rodín a domáceho prostredia
- postupovať súčasne na poli formálnej i neformálnej environmentálnej výchovy
- nešpecializovať EnV len úzko na problémy životného prostredia, ale začleniť do nej aj ďalšie témy ako sociálna spravodlivosť, solidarita, občianska angažovanosť apod. - širšie poňatie EnV (morálka, etika, sociálne vnímanie...) „civilizačná“ – „všeobecná“ výchova
- podporovať zážitkové učenie, pobytové aktivity, sústredenia a učenie v prírode....
- stanoviť základné kompetencie a zručnosti, ktorá má ovládať absolvent
- nutnosť štátu stanoviť určité minimum (mantinely)

5. Spolupráca v oblasti EnVaV

Funguje dobre medzi Zelenými školami v regióne a regionálnym koordinátorom programu – čo je občianske združenie CEA Trenčín.

Spolupráca škôl a okolia: učiteľ často nemá čas ani energiu na množstvo možných a nutných aktivít – nutné je zaujať „pozitívnu inakosťou ponuky environmentálnych programov.

Spolupráca s orgánmi štátnej správy a samosprávy je rôzna: záleží podobne ako pri učiteľoch na ochote jednotlivca (konkrétne skúsenosti hovorili o problematikej spolupráci) – pocit „boja s veternými mlynmi“.

Ak sa nastolila požiadavka existencie kvalitných mimoškolských centier EnV v regiónoch – z dlhodobého pohľadu je podľa účastníkov nevyhnutná podpora štátu.

Spolupráca v regióne celkovo nie je optimálna – viacerí účastníci spomínali premiu byrokracie, formalizmu, strach zo štátnych kontrolných a inšpekčných orgánov, ako aj demotiváciu a stres (hlavne v školstve).

Medzi MVO dobrá až výborná, vedia o sebe a podľa záujmu sa vzájomne podporujú, vymieňajú si skúsenosti z domu i zo zahraničia a snažia sa o ich aktívny prenos na školy príp. zástupcov verejnej správy (ak títo prejavia záujem samozrejme – čo sa často nedeje).

6. Financovanie environmentálnej výchovy v regióne

Neformálna EnV je z hľadiska financovania úplne ponechaná na aktivite MVO, podpora zo strany štátu je minimálna, na regionálnej úrovni je to rovnaké.

Mimovládne organizácie sú finančne poddimenzované, pretrvávajúce vážne finančné, ale aj personálno-kapacitné problémy. **Ak chceme ponúknuť školám kvalitné mimoškolské programy,** pobytové aktivity pre deti, vzdelávanie pedagógov apod. – to predpokladá funkčnú sieť environmentálnych centier na profesionálnej úrovni, ktoré musí finančne podporovať štát, a to dlhodobo – podobne funguje napr. centrum Dropie zriadené SAŽP: je to však jediné centrum pre Slovensko. **V regióne Trenčín neexistuje žiadna systematická finančná podpora EnVaV,** ani pre školy, ani pre MVO organizácie (ani zo strany samosprávy, ani zo strany štátnej správy).

Na základe všetkých výpovedí účastníkov môžeme zovšeobecniť ich záverečné odporúčania takto:

- stanoviť/propagovať základné princípy „dobrej EnV“, priority, hodnotové ciele
- pokračovať v spolupráci so školami, motivovať dobrými príkladmi z praxe
- reflektovať na problémy výučby nielen EnV, ale aj celkovo problémy škôl a učiteľov (personálne, kvalifikačné, organizačné...)
- systematické zameranie na kontinuálne vzdelávanie pedagógov (osveta-informácie-motivácia-komunikácia)
- spolupracovať so štátnou správou a samosprávou v prípade ich záujmu, ponúkať možnosti, informovať – funguje na regionálnej úrovni

- spoločne vyvíjať tlak na štát v zmysle finančnej podpory pre mimoškolské aktivity a enviro-centrám pre základné a stredné školy v regiónoch
- zachovať súčasnú existenciu EnV ako formálnej aj ako neformálnej výchovy
- zlepšiť komunikáciu s deťmi a mládežou, prediskutovať väčšie/lepšie zameranie na rodičov a rodinné prostredie
- priebežne konfrontovať obsah a zameranie EnV s praxou doma i v zahraničí
- využiť existenciu EnV ako prierezovej témy, usilovať sa o jej zachovanie – resp. vyvolať diskusiu o lepšom modeli formálnej EnV u nás
- existencia aktívnej enviro.MVO je v regióne vždy veľkým motivujúcim a nápomocným prvkom pre formálne vzdelávanie –zamerať sa na subjekty, ktoré prejavia záujem a ochotu spolupracovať – podporovať pluralitu modelov výučby EnV pre školy.

4. Z Á V E R Y

4.1 Overenie hypotéz

Výskumný projekt staval na komparácii rôznych foriem EnVaV – konkrétne na porovnaní toho, ako na realizáciu EnV, jej kvality a výsledky vplýva prienik či spolupráca subjektov neformálneho a formálneho vzdelávania (aj preto bola dôležitá pozornosť venovaná programu Zelená škola), oproti EnV realizovanej bez podobnej spolupráce a partnerstiev.

Cieľom bolo overenie hlavnej hypotézy o vyššej kvalite EnVaV detí a mládeže, ak:

- zahŕňa spoluprácu viacerých subjektov, sektorov (štátna správa, samospráva, školstvo, mimovládny sektor, súkromný sektor...) formálneho a neformálneho vzdelávania
- opiera sa o participatívne formy a partnerstvá vzdelávania

Môžeme konštatovať, že výskumný projekt vo všeobecnosti smeruje k potvrdeniu hlavnej hypotézy - kvalita výučby a vzdelávania v oblasti environmentálnej výchovy je na lepšej úrovni, ak sa prelína formálne i neformálne vzdelávanie, spolupracujú školy s mimovládnymi organizáciami alebo aj eko-aktivistami v regióne, majú možnosť si vymieňať skúsenosti a prístup k širokej ponuke environmentálnych vzdelávacích programov politiku.

4.2. Resume - sumarizácia záverov výskumného projektu

4.2.1. Hlavné medzníky v EnVaV detí a mládeže na Slovensku

1990 – zriadenie samostatného Ministerstva životného prostredia SR pod pôvodným názvom Slovenská komisia pre životné prostredie. V roku 1992 premenované na súčasný názov.

1992 – prihlásenie sa SR k Agende 21 a Deklarácii z Rio de Janeiro o ŽP a rozvoji

1993 – vznik Slovenskej agentúry životného prostredia (SAŽP) s celoslovenskou pôsobnosťou (okrem iného zabezpečuje odbornú činnosť v oblasti neformálnej environmentálnej výchovy a vzdelávania na celoslovenskej a regionálnej úrovni)

1994 – EnVaV detí a mládeže sa začína venovať všeobecná pozornosť, 1. celonárodná konferencia o EnVaV na Slovensku

1996 – prvý oficiálny rámec definujúci formálne vzdelávanie Environmentálnej výchovy (nadpredmetové učebné osnovy EnV pre základné a stredné školy), prvý Národný environmentálny akčný program (NEAP I)

1997 – vypracovanie Konceptia EnVaV na Slovensku (Uznesenie Vlády SR)

1998 – 2. národná konferencia o EnVaV detí a mládeže na Slovensku

1999 – druhý Národný environmentálny akčný program (NEAP II)

2001 – 3. národná konferencia o EnVaV mládeže, vzniká Združenie Špirála (sieť mimovládnych organizácií venujúcich sa environmentálnej výchove), výskum Štátnej školskej inšpekcie zameraný na EnVaV na základných a stredných školách,

2002 – schválenie Národnej stratégie TUR SR (Trvalo udržateľného rozvoja)

2003 – združenie Špirála spolu s ďalšími MVO vypracúva Návrh grantového programu na podporu EnVaV na slovenských školách SR (s dlhodobými cieľmi v horizonte 5 rokov (vybudovať základnú sieť Stredísk environmentálnej výchovy pre celé Slovensko, stabilizovať finančnú a personálnu základňu Stredísk s možnosťou poskytovať programy pre školy aj ostatnú verejnosť a organizácie)

2004 – 4. Národná konferencia o EnVaV mládeže, program Zelená škola spustený na Slovensku (celosvetový program EcoSchools)

2008 – školská reforma: Environmentálna výchova sa stáva prierezovou témou

2009 – 5. národná konferencia Výchova k TUR (okrem iného aj odporúčanie realizovať reprezentatívny výskum účinnosti EnVaV na Slovensku)

2010 -2011 – Špirála a ďalšie organizácie, školy i jednotlivci sa snažia o presadenie ďalších zmien a spoluprácu na úrovni vládnych a štátnych orgánov

Súčasne prebiehalo aj začlenenie EnVaV do prípravy budúcich pedagógov na akademickej pôde - v odbore ekológia, environmentálna výchova, etika a pod. (UKF Nitra, PF UK Bratislava, TU Zvolen, UMB Banská Bystrica, PU Prešov, TU Košice). V školskom roku 1977/78 až 1986/87 vznikol na Prírodovedeckej fakulte UK Bratislava študijný odbor Ochrana prírodného prostredia, premenovaný v rokoch

1986/87 až 1991/92 na Ochrana a tvorba životného prostredia a od školského roku 1992/93 na Environmentalistiku. Okrem toho od školského roka 1995/96 táto fakulta zabezpečuje aj pedagogicky smer štúdiá s aprobáciami Biológia/ Environmentalistika a Chémia/Environmentalistika.

Environmentálna výchova sa začala v 90. rokoch vyučovať aj na TU Zvolen (na Fakulte ekológie a environmentalistiky) - odbor Aplikovaná ekológia a environmentalistika, tiež na Fakulte prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre (nový pedagogický smer Environmentálna ekológia) a na Fakulte prírodných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica zaviedli bakalárske štúdium v odbore Environmentálna výchova.

Tieto všetky smery, odbory a v prípade TU Zvolen dokonca samostatná fakulta, vznikli v rokoch 1991 až 1996 (TU Zvolen od začiatku aj samostatný predmet Environmentálna výchova – čo bola v roku 1991 lastovička na Slovensku).

Poslednou celoslovenskou Konferenciou bola teda piata, ktorá sa konala v januári 2009 v Banskej Bystrici a v jej záveroch a odporúčaníach sa o.i. uvádza:

Vzhľadom na výraznú šírku a komplexnosť problematiky výchovy k TUR a jej špecifik, vyplývajúcich z rôznych úrovní systému výchovy a vzdelávania, účastníci konferencie **odporúčajú, aby budúca, 6. národná konferencia** venovaná problematike TUR bola organizovaná nasledovným spôsobom:

- v prvom kole by boli organizované dve samostatné konferencie venované problematike V TUR. Jedna by sa orientovala na predškolskú výchovu a primárne a sekundárne vzdelávanie a druhá by bola orientovaná na vysoké školy, spoločenskú prax a systémy celoživotného vzdelávania,
- v druhom kole by bola organizovaná konferencia syntetizujúca a integrujúca výsledky predchádzajúcich konferencií.

Na jej organizáciu sa podujala Prírodovedecká fakulta UK v Bratislave.

4.2.2. Krátke závery

Realizovaný výskum priniesol viacero pohľadov na súčasnú úroveň EnVaV detí a mládeže ako takej, ako aj v aplikačnej oblasti na príklade Trenčianskeho regiónu.

MVO zohrávajú v oblasti neformálnej ako aj formálnej EnVaV nezastupiteľnú úlohu už od roku 1989. Mnohé z nich poskytujú svoje služby aj mimo kraja svojho sídla, resp. na celoslovenskej úrovni.

Poskytujú široké spektrum aktivít na poli EnVaV detí a mládeže (no taktiež mnohé aj širokej verejnosti), a to najmä:

- environmentálne výučbové programy vo formálnom vzdelávaní
- školské projekty
- krúžkovú činnosť v oblasti mimoškolskej výchovy
- ďalšie vzdelávanie pedagogických pracovníkov
- výstavy
- edičnú činnosť
- letné tábory
- víkendové pobyty
- školy v prírode s environmentálnym zameraním
- školské výlety s environmentálnym zameraním
- konferencie a workshopy pre školy, pedagógov i mládež.

Konkrétne sú to organizácie:

1. CEA - Centrum environmentálnych aktivít, Trenčín
2. CEEV ŽIVICA – Centrum environmentálnej a etickej výchovy, Bratislava, vrátane ich Ekocentra Zaježová pri Zvolene
3. DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie, Bratislava
4. OZ TATRY, Liptovský Mikuláš
5. SAŽP – Slovenská agentúra životného prostredia, Banská Bystrica
6. SOSNA – Centrum trvalo udržateľných alternatív, Družstevná pri Hornáde
7. STROM ŽIVOTA, Bratislava
8. ŠOP – Štátna ochrana prírody, Banská Bystrica
9. Združenie ŠPIRÁLA, Trenčín
10. vysoké školy.

Svoju úlohu zohrávajú **aj pedagógovia na základných, stredných školách aj vysokých školách a desiatky nadšencov/aktivistov.**

Súčasný stav EnVaV detí a mládeže na Slovensku bol vyhodnotený ako neuspokojivý.

- chýba moderná koncepcia a systém nielen EnVaV, ale aj celej štátnej environmentálnej politiky
- neexistuje štátna objednávka – reálny záujem
- téme sa všeobecne nevenuje dostatočná pozornosť v spoločnosti
- chýba infraštruktúra, zdroje (finančné, personálne, technické...)
- podpora environmentálnych MVO a spolupráca s nimi je slabá – supľujú to nadšenci a osobné zaniehanie
- existujú veľké rozdiely v regiónoch a medzi školami

Moderná EnVaV v praxi by mala byť:

- interdisciplinárna a široko koncipovaná
- zameraná na súvislosti, presahy, vzťahy
- reflektovať vývoj sveta a ľudskej spoločnosti
- obsahovať témy: hodnotového správania, filozofické a duchovné, občianske a spoločenské, etické a morálne, sociálne témy.

Moderná EnVaV pre mládež by mala zahŕňať otázky:

- ▣ otázka **zodpovednosti** - pozitívny a zodpovedný prístup k životu, k prírode a Zemi
- ▣ otázka **spotreby, nárokov, uvedomelej skromnosti** - zníženie svojich nárokov a osobnej spotreby
- ▣ otázka **spolupatričnosti a súladu** - s inými živými tvormi, s prostredím
- ▣ otázka **aplikácie v praxi** - schopnosť reflektovať hodnoty ochrany ŽP a TUR v osobnom živote, doma, v škole, v rodine, v práci
- ▣ otázka **občianskej angažovanosti** - zaujímať postoje, aktívny občan s rozhľadom, uvedomovaním si súvislostí, kritické myslenie
- ▣ otázka **hodnotovej zmeny** - osobný myšlienkový posun a zmena vlastného správania a hodnôt
- ▣ otázka **sebestačnosti** – na úrovni jednotlivcov aj komunit
- ▣ otázka **adaptability** – schopnosť pružne reagovať na zmeny životných a spoločenských podmienok.

Téma zásadnej priority a hodnotového cieľa EnVaV zostáva na hlbšie posúdenie a celospoločenskú diskusiu s otázkami typu: Je základný cieľ EnVaV mládeže v tom, aby sme vedeli byť sebestační, vedeli sa sami o seba postarať? Je súčasná spoločenská objednávka (konzumný spôsob života) je v rozpore s cieľmi EnV? Jeden zo spoluautorov výskumu má k tejto otázke jasný postoj, ktorý vyjadril už dávnejšie vyjadrením: „*Náš vzťah k životnému prostrediu je prejavom nášho životného štýlu a celkového spôsobu existencie. Je odrazom našej hierarchie hodnôt a morálky*“.

Zistenia z nášho výskumu – **že EnVaV by mala byť koncipovaná širšie, ako výchova s etickým a sociálnym rozmerom – korešpondujú s názormi aj ďalších autorov** (napr. pozri Lešková Blahová, 2011)

Spolupráca v rámci EnVaV detí a mládeže:

- nie je dostatočná, ani koordinovaná
- neexistuje pravidelné fórum na výmenu názorov a zdieľanie skúseností
- nemáme systém informovania o projektoch, ponuke organizácií, príkladoch dobrej praxe, ktorý by bol funkčný proporcionálny na celom území Slovenska
- nefunguje ani sieťovanie, ani výmena informácií a ani vzájomná komunikácia medzi organizáciami a inštitúciami s environmentálnym zameraním z rôznych sektorov v rámci Slovenska

Spolupráca by mohla/mala fungovať lepšie medzi organizáciami:

- školy, mimovládne organizácie, subjekty štátnej správy a samosprávy, univerzity, jednotlivci, SAŽP, ale napríklad aj Iuventa, Rada mládeže, Skauti, cirkevné mládežnícke organizácie, médiá, novinári.

Pozitívne výsledky spolupráce a sieťovania boli opakovane preukázané a dokázané v praxi. Podľa respondentov je možné za funkčné oblasti spolupráce v súčasnosti označiť:

- Konferencia Šiška (fórum hlavne pre učiteľov a školy – organizuje SAŽP)
- Konferencia Zelenej školy (každoročne – organizuje Špirála)
- Špirála (členské organizácie sú v kontakte priebežne)

- čiastočne napríklad rôzne interné e-konferencie (sektor štátnej správy), čiastočne Ekofórum a menšie, regionálne prepojenia.

EnVaV ako prierezová téma vo formálnom vzdelávaní na základných a stredných školách bola označená za **pozitívny fakt, napriek tomu sa hovorí o formálnosti a nekvalitnej výučbe, o veľkých rozdieloch** od školy k škole a od regiónu k regiónu. Ukázali sa rôzne problémy: Na školách často nie je dostatok kvalifikovaných učiteľov, mnohokrát chýbajú authority „nositelia témy“, ktorí by vedeli deti a mládež presvedčiť aj svojím osobným životom a príkladom. V súčasných podmienkach takmer neustálych zmien na školách je často nemožné zabezpečiť kvalitnú formálnu výučbu EnVaV (otázka personálnych a organizačných kapacít). Viackrát sa potvrdilo, že výučba EnVaV závisí na osobnej angažovanosti a zaniietenosti učiteľa.

EnVaV má ako prierezová téma ponúka v súčasnosti tieto pozitíva:

- **sloboda výberu** pre učiteľov a školy, pre Školské vzdelávacie programy, možnosť plurality modelov výučby
- **možnosť spájať formálne vzdelávanie EnVaV s neformálnym** a využívať ponuku environmentálnych programov mimovládnych organizácií vo formálnom vzdelávaní
- **široký záber na celú populáciu** detí (veľký edukačný potenciál)
- jednoduchšia **organizácia výučby** pre školy, úspory finančných prostriedkov

Negatívami naopak sú:

- **formalizmus**, povrchnosť
- v praxi **náročné na realizáciu**, čas, prípravu (keď hovoríme o kvalite)
- deti dostávajú len **oddelené informácie a unikajú im súvislosti** (pasivita)
- **súperenie EnVaV s inými prierezovými témami**
- **závislosť od prístupu a osoby učiteľa/koordinátora EnVaV, ale aj od jeho manažérskych zručností**
- **problém nedostatku a kvalifikácie pedagógov, morálnych autorít** (organizačné otázky, motivácia, aprobácia, kvalifikácia)

Je faktom, že na Slovensku **nemáme tradíciu výučby EnVaV** vo formálnom vzdelávaní a aj keď EnVaV ako prierezová téma má svoje nedostatky, úvahy o **zavedení EnVaV ako povinného predmetu nepreferujú ani MVO, ani školy**...niektoré názory varujú pred ďalším spresňovaním osnov a kompetencií do jedného modelu EnVaV detí a mládeže.

Preferuje sa ponechanie EnVaV ako voliteľného predmetu, popri zachovaní prierezovej témy, resp. nejaký iný, funkčnejší model – v každom prípade **sa však vôbec neodporúča ponechať EnVaV len na mimoškolské, neformálne vzdelávanie – je potrebné osloviť väčšinu populácie** (tj. masovo práve tú málo aktívnu a neangažovanú, neinformovanú väčšinu mládeže, deti ktoré samé neprídu, nezaujímajú sa, nezistia si potrebné informácie apod – tento fakt sa potvrdil aj z iných výskumov detí a mládeže na rôzne témy).

Konštatujeme, že **je potrebné zachovať a podporovať aj formálnu aj neformálnu EnVaV** detí a mládeže. Každá z nich má svoje prednosti a vzájomne sa môžu dobre **dopĺňať, vzniká synergický efekt.**

- **neformálna EnVaV** nemá šancu na úspech bez systémového tj. formálneho nastavenia cez školy, vplyvu na širokú populáciu detí a mládeže
- **formálna EnVaV** by bola bez mimoškolskej ponuky len „formálnou záležitosťou“, resp. by zostala len v rovine teoretických vedomostí, ponechaná na osobu a nadšenie učiteľa;

Samotné **zabezpečenie EnVaV nech je na výber školy** - kvalitne zabezpečiť na svojej pôde a svojimi pedagógmi (ak majú šťastie na takých) alebo účasťou na mimoškolských programoch a ponuke MVO organizácií.

Prikláňame sa k záveru, že **kvalita výučby a vzdelávania v oblasti environmentálnej výchovy je na lepšej úrovni:**

- ak sa prelína a **dopĺňa formálne i neformálne** vzdelávanie,
- školy **spolupracujú** s mimovládnyimi organizáciami alebo aj eko-aktivistami v regióne, vymieňajú si skúsenosti a poznajú navzájom svoje úspechy aj problémy, informujú sa
- je zabezpečené celoživotné **vzdelávanie pedagógov** v téme

- v regiónoch je relatívne ľahký prístup k širokej ponuke kvalitných environmentálnych vzdelávacích programov rôznych subjektov, ktoré pedagógom dávajú pluralitu možností a modelov výučby EnVaV.

Na financovanie EnVaV mládeže na Slovensku máme tieto hlavné zdroje:

1. štátne zdroje – nedostatočné, ich získanie je často netransparentné, administratívne náročné, vyžadujú predfinancovanie a funguje aj lobizmus
2. samopráva (obce, župy) – minimálne a veľké regionálne rozdiely (individuálny a nesytemový prístup)
3. veľké granty a európske peniaze – určené hlavne veľkým subjektom typu Nadácie (náročné a zdĺhavé)
4. malé granty – relatívny dostatok, ale úspešnosť je vopred nejasná, čiže pre organizácie je to nestabilný zdroj
5. korporátne financie, fundraising – s rôznorodými výsledkami, zatiaľ tiež nesytematický a nestabilný zdroj
6. iné (2%, dary...) – okrajové zdroje (využívajú školy)

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že finančná aj nefinančná podpora EnVaV mládeže je dlhodobo poddimenzovaná.

Vzdelávanie pedagógov a lektorov EnVaV má u nás v súčasnosti tieto atribúty:

- nie je systematické, ani systémove
- nie je celoštátne koordinované,
- neexistuje proporcionálna ponuka vo všetkých regiónoch,
- je ponechané na záujem samotných pedagógov,
- problematická je aj otázka kvality lektorov a obsahovej náplne vzdelávacích kurzov,
- nie všetky aktivity sú celoštátne akreditované,
- pedagógovia nie sú dostatočne motivovaní k dopĺňaniu vzdelania v oblasti EnVaV.

Kurzy a semináre s ekologicko-environmentálnym zameraním realizujú intenzívne niektoré mimovládne organizácie (Špirála, Živica, CEA, Sosna, Daphne, OZ Tatry...), ale aj Slovenská agentúra ŽP, FEE TU Zvolen, FPV UKF

Nitra a iné. Systematickú ponuku vzdelávania ponúkajú aj Metodicko-pedagogické centrá

Príkladom úspešného environmentálneho vzdelávania a výchovy detí a mládeže v praxi je **program Zelená škola**.

Program Zelenej školy sme si zvolili na testovanie našej hypotézy preto, lebo stavia na spolupráci škôl a mimovládnych environmentálne-výchovných organizácií

Na Slovensku je zapojených 216 škôl (menej ako 10% z celkového počtu, a to tak materské, základné ako aj stredné školy).

V porovnaní s inými nástrojmi EnVaV kladie veľký dôraz na aktívnu participáciu mládeže a získavanie praktických skúseností s uplatnením v osobnom živote detí a rodín.

Zelená škola v praxi – zistenia:

- odbornou i laickou verejnosťou je hodnotený veľmi pozitívne
- certifikát Zelenej školy stáva sa vecou prestíže medzi školami navzájom a pozitívnej motivácie
- potvrdil sa prenos informácií, dobrých skúseností z detí na rodičov, do rodiny
- v rámci programov environmentálnej výchovy mládeže patrí k najznámejším
- dáva školám i deťom možnosť výberu tém a zamerania počas roka
- zapojené školy oceňujú aj možnosť výmeny informácií a stretnutí na každoročnej Konferencii Zelenej školy, ako aj metodickú podporu
- pre žiakov je spojený so zážitkovou výučbou, pobytom v prírode a je pre nich aj zdrojom informácií o rôznych environmentálnych a ekologických témach
- zahŕňa aj vzdelávanie pedagógov v environmentálnej oblasti a prístup k novým poznatkom
- zároveň bol program označený ako náročný pre školy i žiakov, tak po stránke obsahovej ako aj organizačnej a vyžaduje aktívnu prácu učiteľov, detí aj vedenia školy.

Príklad aplikácie EnVaV detí a mládeže v praxi - región Trenčín

Za podstatných aktérov/organizácie venujúce sa EnVaV detí a mládeže v regióne Trenčín boli označené: CEA – Centrum environmentálnych aktivít, Krajský úrad ŽP, Obvodný úrad ŽP, Zelené školy (aktuálne je ich 5 v regióne), Združenie Pre prírodu, ŠOP SR – Správa CHKO Biele Karpaty, Trenčianske múzeum, Správa mestských lesov, Kultúrne centrum Aktivity a Metodicko-pedagogické centrum (realizuje rôzne vzdelávanie programy pre pedagógov aj v oblasti EnVaV).

CEA je vnímaná ako najvýraznejšia organizácia s eko-zameraním v regióne, ktorá spolupracuje v podstate so všetkými menovanými subjektami a vyvíja dlhoročnú **a aktívnu činnosť v regióne, pracuje s deťmi, verejnosťou, školami**, organizáciami štátnej správy a samosprávy, koordinuje rôzne školské aj mimoškolské programy s environmentálnym zameraním, organizuje workshopy, výstavy, konferencie na eko-témy ...

pre ilustráciu aktuálna akcia CEA: jún 2011 – konferencia organizácií a pracovníkov v EnV mládeže pod názvom: Cezhraničná environmentálna spolupráca v škole a mimo školu (mestá Trenčín a Uherský Brod)

CEA je občianske združenie založené v roku 1994 a je členom siete environmentálne výchovných organizácií Špirála. Je aj regionálnym koordinátorom projektu Zelená škola a administruje aj ďalšie programy ako Mladí reportéri pre životné prostredie, Bio do škôl, Skoč do života...

Príklad fungujúcej spolupráce v regióne je medzi OZ CEA a základnými a strednými školami. Niektoré sú zapojené do programu Zelená škola, ďalšie využívajú iné projekty a ponuku organizácie (jednorazové vzdelávacie projekty, výlety do prírody zamerané na ochranu ŽP, eko-jarmoky, výstavy s eko-tematikou, publikácie k téme apod.). **Školy majú** metodickú, organizačnú aj informačnú podporu, ponuka environmentálnych vzdelávacích programov je široká a kvalitná a školy oceňujú, že majú na výber. Umožňuje im to efektívne a kvalitne realizovať formálnu EnV prostredníctvom mimoškolských aktivít.

Čo sa týka spolupráce s orgánmi štátnej správy a samosprávy je rôzna: záleží podobne ako pri učiteľoch, na ochote jednotlivca (konkrétne skúsenosti hovorili o

problematickej spolupráci) – pocit „boja s veternými mlynmi“ . Z hľadiska financovania je **neformálna EnVaV** ponechaná na aktivite MVO, podpora zo strany štátu je minimálna, na regionálnej úrovni podobne.

Aktéri potvrdili, že existencia aktívnej a kvalitnej MVO je v regióne vždy veľkým motivujúcim a nápomocným prvkom pre formálne vzdelávanie, podporuje to aj pluralitu modelov výučby EnV pre školy

Zhodnotenie účinnosti a vplyvu programu Zelená škola v regióne

Potvrdila sa všeobecná známosť o programe medzi kompetentnými organizáciami a školami, no **detailné informácie majú hlavne pedagógovia a žiaci zo zapojených škôl.**

Zapojené Zelené školy na projekte oceňujú: zaujímavé témy, ktoré vedia vzbudiť záujem detí, prepracovaný systém a dlhodobý koncept programu, verejnú certifikáciu programu a možnosť pozitívne sa zviditeľniť (prestíž), fungujúci prenos informácií a dobrej praxe z detí na rodičov, prínos Konferencie Zelených škôl (možnosť sieťovania, výmeny názorov...).

Pri Zelených školách sa potvrdila domnienka, že ak škola má záujem stať sa a stane sa Zelenou školou, väčšinou **je na škole učiteľ – nadšenec/aktivista, ktorý program robí pre deti pútavým a neformálnym.**

Vplyv programu na deti je preukázateľný hlavne v oblastiach:

- **participačné prostredie** v škole – v Zelených školách sa deti cítia lepšie ako v bežných a majú tu súčasne pocit, že ich učitelia viac berú ako partnerov
- **zodpovedné pro-environmentálne správanie** - v Zelených školách deti viac triedia odpad, šetria elektrinu/zhasínajú, pijú vodu z vodovodu, zúčastňujú sa vo zvýšenej miere akcií na ochranu životného prostredia a chodia aj častejšie na výlety/vzdelávacie aktivity do prírody
- **informovanosť a dôvera** – v Zelených školách sa cítia byť deti subjektívne viac informované o problémoch životného prostredia, vnímajú školu ako

významný zdroj informácií v tejto oblasti a zároveň označujú osobu učiteľa za dôveryhodný zdroj informácií.

V týchto troch oblastiach sa preukázateľne, aspoň teda v tomto regióne Slovenska, zlepšili hodnotené parametre v porovnaní s celoslovenským výskumom z roku 2009.

Názory detí a mládeže z regiónu Trenčín na program Zelená škola

Program Zelená škola by, podľa ich vlastného vyjadrenia, deťom zo Zelených škôl regiónu Trenčín, deťom chýbal – nechceli by ho zrušiť (ani predmet environmentálna výchova) a majú ho v oblúbe.

Podľa ich vyjadrení by im chýbali a oceňujú na ňom hlavne informácie, výlety do prírody, zaujímavé projekty a akcie.

Za **hlavné zdroje informácií o problémoch životného prostredia** označili **najmä rodinu a médiá** (televízia, internet), aj školu, ale „najviac dajú“ na **názory rovesníkov** a kamarátov.

Deti za **hlavné problémy životného prostredia považujú** skládky odpadov, znečistenie odpadkami, znečistené rieky, lesy a vzduch, vyrubovanie lesov a celkovo problémy našej Zeme.

Stav životného prostredia je podľa nich lepší u nás (na Slovensku) ako inde vo svete, súčasne sa to ale „s prírodou zhoršuje“ a situácia je vraj lepšia na dedinách ako v mestách.

Väčšina z detí už má osobnú, negatívnu skúsenosť tohto druhu, k tomu prispievajú aj médiá; čo sa týka schopnosti riešiť takéto veci - tu **nemajú deti veľké zručnosti, ako to urobiť**.

Rezervy pretrvávajú v informovanosti detí o ponuke environmentálnych **aktivít vo voľnom čase a neorganizovanom voľne**, aj informácie o regionálnych podujatiach, akciách, mimoškolských organizáciách a ich ponuke.

4.3. Závěrečné odporúčania

4.3.1. Odporúčania na centrálnej úrovni (decízna sféra, sektor verejnej správy)

- v rámci **politiky trvalej udržateľnosti** a jej presadzovania v SR rozpracovať Národnú stratégiu a ciele dlhodobé i krátkodobé pre trvalú udržateľnosť školských zariadení (ciele v oblasti eko-manažmentu škôl); skúsenosti iných európskych krajín ukazujú, že prijatie tohto rámca vytvára potrebnú motiváciu pre školy, využívať moderné formy a programy EnVaV a zároveň tak podporuje vytváranie miestnych partnerstiev medzi školami, pedagógmi a mimovládnyimi organizáciami **v prospech spoločného cieľa – skvalitniť fungovanie školy z hľadiska trvalej udržateľnosti**
- súčasný stav EnVaV mládeže nie je uspokojivý – **venovať téme zvýšenú pozornosť** v rámci celej spoločnosti, **otvárať celospoločenskú diskusiu**
- **MVO** zohrávajú v súčasnosti v oblasti EnVaV mládeže nezastupiteľnú úlohu a ich vplyv výrazne zasahuje (v pozitívnom slova zmysle) aj do formálnej EnVaV, preto je jednak potrebné ich aktivity **podporovať**, ale súčasne ich brať ako **relevantného partnera**
- vytvoriť a podporovať pravidelné, **celoslovenské fórum/konferenciu pre výmenu názorov a diskusiu** o ďalšom smerovaní EnVaV – **viest a podporovať dialóg** zainteresovaných organizácií a subjektov, aktivistov, pedagógov na Slovensku, príp. aj za účasti zahraničných odborníkov a organizácií, ktoré majú dobré skúsenosti z praxe (o obsahu, cieľoch, nástrojoch modernej EnVaV mládeže a jej efektívnej aplikácii v praxi apod.)
- **podporovať spoluprácu, výmenu informácií a sieťovanie** hlavných aktérov EnVaV detí a mládeže zo všetkých sektorov a oblastí (štátna správa, mládežnícke organizácie, mimovládne organizácie, eko-aktivisti, školy, zriaďovatelia škôl a samospráva, pedagógovia...)
- zvýšiť **finančnú i nefinančnú podporu** pre celú oblasť EnVaV detí a mládeže

4.3.2. Odporúčania vo vzťahu k deťom a mládeži

- deti a mládež **nielen vzdelávať (informovať), ale hlavne vychovávať** k pro-environmentálnemu správaniu a konaniu v živote v zmysle TUR na všetkých úrovniach a rôznymi efektívnymi spôsobmi a nástrojmi

- **podporovať aktívnu participáciu detí** a mládeže vo všetkých environmentálnych aktivitách a projektoch na všetkých úrovniach
- realizovať **reprezentatívny celoslovenský výskum efektivity súčasného systému EnVaV** detí a mládeže a **priniesť téme zaslúženú pozornosť**, nakoľko **environmentálna gramotnosť je základnou podmienkou efektívnej účasti verejnosti na rozhodovaní** vo veciach verejných, a preto prístup k environmentálnym informáciám a vzdelávaniu už od útleho veku je do budúca garanciou, že na Slovensku bude dostatočný počet kritických a vo veciach životného prostredia kompetentných občanov

4.3.3. Odporúčania vo vzťahu k EnVaV detí a mládeže (formálna, neformálna)

- **zachovať a využívať efektívne prieniky** formálnej a neformálnej EnVaV, zachovať EnVaV vo formálnom vzdelávaní
- **podporovať záujem škôl a učiteľov** pozitívnou motiváciou, ponechať školám slobodu výberu metód a foriem výučby EnVaV
- **zvyšovať kvalitu ponuky** environmentálnych programov a foriem (či už od MVO, alebo aj organizácií štátnej správy a samosprávy) zadefinovaním **všeobecných štandardov kvalitnej EnVaV** a **sprehľadnením ponuky** existujúcich programov a projektov na celoslovenskej úrovni (zlepšenie systému informovania škôl apod.)
- **podporovať kvalitné nástroje a programy EnVaV, program Zelená škola** (ako životaschopný nástroj EnVaV detí a mládeže s dlhodobou koncepciou), **pre zachovanie plurality modelov** a širokej kvalitnej a ponuky pre školy a deti i širokú verejnosť
- formálna výučba EnVaV vo veľkej miere závisí **od osoby učiteľa – riešiť komplexne** nielen obsahové, ale aj organizačné, personálne, odborné a ďalšie zabezpečenie výučby EnVaV na školách, podporovať celoživotné vzdelávanie pedagógov a dospelých v oblasti EnVaV
- vytvoriť celoštátnu **sieť regionálnych Stredísk eko-výchovy** s kvalitným zázemím a kvalitnou aj pestrou ponukou pre školy a iné subjekty a verejnosť; uľahčiť v regiónoch prístup k širokej a kvalitnej ponuke vzdelávacích environmentálnych programov a projektov

POZN.: V súvislosti so spomínaným vytvorením siete Stredísk EnVaV (resp. Ekocentier) je potrebné spomenúť fakt, že už v roku 2001 (pred viac ako 10 rokmi) formulovali na celoslovenskej konferencii environmentálne MVO svoju Víziu EnVaV mládeže (i celej verejnosti) na ďalších 5 rokov, kde nosnou myšlienkou bolo zavedenie Grantového programu pre EnVaV detí a mládeže (čiastočne aj verejnosti Slovenska), vtedy v rozsahu 40 miliónov slovenských korún pre 1 rok, s dvoma hlavnými cieľmi:

- vytvoriť základnú sieť Stredísk environmentálnej výchovy SEV tak, aby 90% občanov SR malo najviac 50km do najbližšieho SEV, čo predstavuje 20-30 SEV na území Slovenska a následne stabilizovať personálnu základňu SEV
- vytvoriť funkčný systém environmentálnych výučbových programov a projektov tak, aby boli uspokojené požiadavky škôl, ale aj iných subjektov.

Pár slov na záver...

Náš vzťah k životnému prostrediu prejavom nášho životného štýlu a celkového spôsobu existencie. Je odrazom našej hierarchie hodnôt a morálky.

Environmentálna výchova a vzdelávanie detí a mládeže, ako aj širokej verejnosti výrazne zaostáva za potrebami súčasnej spoločnosti, za potrebnými zručnosťami a postojmi dostatočne civilizovaného občana, ale aj za štandardom okolitých európskych krajín, od čoho sa odvíja aj základná environmentálna gramotnosť a pro-environmentálne správanie.

Za prioritné životné zručnosti a schopnosti v 21. storočí považujeme: sebestačnosť, zodpovednosť za vlastné činy, dobrovoľnú skromnosť, kritické myslenie, myslenie v súvislostiach, občiansky aktivizmus, úctu k názorom druhých a adaptabilitu na meniace sa životné a spoločenské podmienky.

Veríme, že naša výskumná práca zaujme odbornú i širokú verejnosť a prinesie zaslúženú pozornosť environmentálnemu vzdelávaniu a výchove mládeže, ako aj pozitívne zmeny v tejto oblasti v blízkej budúcnosti.

4.4. Použitá literatúra

1. DOBSON, A. - BELLI, D. 2006: *Environmental Citizenship*. Cambridge: MIT Press.
2. LEŠKOVÁ BLAHOVÁ, A. 2011: *Environmentálna výchova bez (environmentálnej) etiky?* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Katedra pedagogiky FHPV PU
3. M. DUPKALOVÁ, M. – IŠTVAN, I. (eds.), *Medzinárodná vedecká elektronická konferencia pre doktorandov, vedeckých pracovníkov a mladých vysokoškolských učiteľov*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 544-549.
4. ORR, D. 1992: *Ecological Literacy. Education and the Transition to a Postmodern World*. New York: State University of New York Press.
5. ČINČERA, J. 2009: *Ekoškola a Zelená škola: Komparace efektivity projektu Eco-Schools v České republice a na Slovensku*, Liberec: Technická univerzita v Liberci.

5. DOKUMENTAČNÁ ČASŤ P R Í L O H Y

Príloha č.1 – Scenár individuálnych rozhovorov

1. Stručná charakteristika Vašej organizácie, jej pôsobenia v oblasti EnVaV (Environmentálna výchova a vzdelávanie – ďalej EnVaV) detí a mládeže na Slovensku – čo robíte, aké projekty, kto je cieľová skupina, ako svoje aktivity vyhodnocujete (evaluácia), aké konkrétne metódy, formy, nástroje v tejto oblasti využívate?
2. Aký je podľa vás súčasný stav v EnVaV mládeže na Slovensku? dobrý/uspokojivý/neuspokojivý – na základe čoho konkrétne tak usudzujete?
3. Kto sa podľa Vás na Slovensku reálne venuje EnVaV detí a mládeže? Existuje u nás dostatok organizácií (či už prostredníctvom formálneho alebo neformálneho EnVaV)? V rámci neformálnej výchovy: je sieť MVO aktívnych v EnVaV detí a mládeže dostatočne „hustá“ na to, aby pokryla celé Slovensko? Venuje sa EnVaV dostatočná pozornosť celkovo?
4. Spolupráca v oblasti EnVaV u nás - Ako jednotlivé kompetentné subjekty v oblasti EnVaV detí a mládeže spolupracujú? Ako spolupracujete v oblasti EnVaV s inými organizáciami? Čo pozitívne sa v praxi osvedčilo? V čom vidíte negatíva, priestor na zlepšenie? (Môžete uviesť príklad fungujúceho partnerstva? príp. príklad zo zahraničia?) Ktoré inštitúcie/organizácie poznáte a ako hodnotíte ich fungovanie v oblasti EnVaV detí a mládeže? Máte Vy alebo Vaša organizácia nejakú skúsenosť s fungovaním Rady vlády pre TUR a/alebo Environmentálnej komisie pre vzdelávanie? Ak áno, ako by ste zhodnotili ich fungovanie? (SAŽP, nejaké Komisie MŠ alebo MŽP, Štátna ochrana prírody, Rada vlády pre TUR, Environmentálna Komisia pre vzdelávanie...) Komunikuje alebo spolupracuje s nimi Vaša organizácia? Ak áno, ako by ste túto spoluprácu zhodnotili? Je Vaša organizácia členom niektorej zo spomínaných inštitúcií (štátnej správy)? Má Vaša organizácia svojho zástupcu v týchto orgánoch? Je členom inej asociácie, skupiny? Ako celkove hodnotíte informovanosť, komunikáciu a výmenu skúsenosti medzi subjektmi pôsobiacimi v oblasti EnVaV?

5. Obsah a formy EnVaV - Na Slovensku existuje systém školskej environmentálnej výchovy a vzdelávania – v čom je podľa vás prínosný, v čom vidíte jeho slabiny? Má EnVaV zostať súčasťou štátneho školského systému vzdelávania? Čo sa podľa vás deti v školách učia a čo by sa mali učiť? Aktuálne je EnVaV prierezová téma vo vyučovaní ZŠ aj SŠ, čo si myslíte o tejto koncepcii a organizácii vzdelávania? Ako vidíte otázku resp. požiadavku prierezovosti, interdisciplinarity, komplexnosti EnVaV? Akým spôsobom je možné ju v praxi – na školách, ale aj v mimoškolskej práci s deťmi a mládežou realizovať? Čo všetko by takto koncipovaná, prierezová a interdisciplinárna EnVaV mala obsahovať? Ako v praxi stanoviť jej obsahové, tematické hranice? Mala by napríklad zahŕňať, reflektovať aj otázky etické a sociálne (ako témy environmentálnej a sociálnej spravodlivosti, chudoby a solidarity, a pod.)? Ako vidíte rolu školy a formálneho vzdelávania na jednej strane, a rolu mimoškolských subjektov, MVO a neformálneho vzdelávania na strane druhej, v oblasti EnVaV? – Je ich rola rovnocenná, alebo v niečom odlišná? Má byť v rámci systému EnVaV kladený rovnaký dôraz na obe formy vzdelávania? Ktorú oblasť je potrebné posilniť, prečo, v čom a ako? Aký máte názor na ich spoluprácu? Poznáte príklady takejto spolupráce?
6. Aký by mal byť cieľ dobrej EnVaV detí a mládeže? Aké by mali byť jej výsledky? Sú podľa vás naše deti/mládež environmentálne uvedomené, vzdelané, správajú sa „pro-environmentálne“? V čom vidíte konkrétne indikátory zlepšenia pro-environmentálneho správania detí a mládeže? Čo je podľa vás konkrétnou známkou/znakom zlepšenia? Kto okrem škôl a školských zariadení ovplyvňuje environmentálne povedomie detí a mládeže? Ako? Môžete uviesť aj konkrétny príklad.
7. Finančná a nefinančná podpora EnVaV – Sú na EnVaV vyčlenené dostatočné financie, a nefinančná podpora a opatrenia zo strany štátu? Venuje štát/organizácie verejnej správy tejto problematike dostatočnú pozornosť? Aké sú možnosti získavania financií a inej podpory z neštátnych zdrojov (nadácií, donorov a pod.)? *Pre tých, kde je to relevantné* - Ako sa darí získavať finančné prostriedky a nefinančnú podporu Vašej organizácii? Z akých zdrojov? Na aké aktivity? Vyhodnocuje sa efektívnosť vynaložených prostriedkov nejako v posledných rokoch? Ak áno, ako?

8. Škola ako trvalo udržateľný priestor – V posledných rokoch pribúdajú iniciatívy a projekty, ktoré sa snažia presadiť systémy environmentálneho manažmentu do prostredia škôl. Aký je Váš názor na možnosti škôl stať sa environmentálne zodpovednými subjektmi? Máte skúsenosť s takýmito inováciami, má Vaša organizácia nejaké skúsenosti s ich realizáciou? Aké sú stimuly a na druhej strane prekážky v realizácii podobných projektov?
9. Možnosti (ďalšieho) vzdelávania pedagógov, dobrovoľníkov, pracovníkov environmentálnych MVO – Existujú podľa vás na Slovensku? Kto toto vzdelávanie realizuje a akými formami? Je dostatočné? Poskytuje Vaša organizácia podobné služby alebo poradenstvo? Robíte aj evaluáciu takýchto aktivít? Viete, či sa niekto u nás venuje vzdelávaniu koordinátorov environmentálnej výchovy na školách? Kto by mal poskytovať tieto služby? Ako by mala vyzerat' náplň/obsah ich vzdelávania? Sú koordinátori environmentálnej výchovy na školách nejako motivovaní pre výkon svojej práce? Mali by byť? Ak áno, akým spôsobom?
10. Aké konkrétne programy/ projekty EnVaV poznáte? S akými máte priame skúsenosti a ako ich hodnotíte? V čom je ich prínos a čo Vám v nich chýba? Poznate nejaké inšpiratívne projekty zo zahraničia? Poznate program Zelená škola? Ako by ste ho zhodnotili aj v porovnaní s inými formami EnVaV?
11. Praktické výsledky za posledných 5/10 rokov na Slovensku – Ako hodnotíte vývoj v oblasti EnVaV za posledné roky na Slovensku? Čo sa zmenilo, zlepšilo alebo zhoršilo? A kde by sme mali o ďalších 5 rokov byť? Čo by ste navrhli zmeniť, zlepšiť? Viete uviesť konkrétne napr. 3-5 vecí, ktoré by podľa Vás zlepšili situáciu?
12. Voľná téma – respondent môže uviesť, čo sám považuje za dôležité k téme a v priebehu rozhovoru sa o tom nehovorilo, podstatné fakty, súvislosti, skúsenosti ...

Príloha č.2 – Zoznam oslovených subjektov a osôb pre hĺbkové rozhovory

Tučným písmom sú vyznačené uskutočnené rozhovory a získané odpovede.

	MENO pán/pani	ORGANIZÁCIA	POZN.
		Komisia pre výchovu a vzdelávanie k TUR, poradný orgán ministrov ŽP a školstva	bez odpovede
		Ministerská rada vlády SR	bez odpovede (pôvodne Rada vlády pre TUR)
		Ministerstvo školstva SR	bez odpovede
		Ministerstvo životného prostredia SR	odporúčanie na SAŽP
1	Ing. Marta Hrešová	Štátna ochrana prírody SR – RCOP, Prešov	zástupca štátnej organizácie, aktivity so školami v regióne
2	Ing. Mária Skálová	Mestské kultúrne stredisko Nové Zámky, úsek ekologickej výchovy	dlhoročná aktivistka v oblasti ochrany prírody a krajiny
3	Ing. Andrej Švec	Slovenská agentúra životného prostredia – CTKEVV, Banská Bystrica, odborný zamestnanec environmentálnej výchovy	odborná organizácia Ministerstva životného prostredia SR s celoslovenskou pôsobnosťou zameranou na starostlivosť o životné prostredie a tvorbu krajiny v súlade so zásadami trvalo udržateľného rozvoja
4	Ing. Gallayová Zuzana, PhD.	Technická univerzita Fakulta ekológie a environmentalistiky, Zvolen, pedagóg	pedagóg TU Zvolen, konzultant environmentálnej výchovy, autorka učebnice o environmentálnej výchove pre pedagógov
5	RNDr. Jana Šimonovičová	Slovenská agentúra životného prostredia – CTKEVV, Banská Bystrica, riaditeľka	odborná organizácia Ministerstva životného prostredia SR s celoslovenskou pôsobnosťou zameranou na starostlivosť o životné prostredie a tvorbu krajiny v súlade so zásadami trvalo udržateľného rozvoja
6	Mgr. Mária Šámová	ZŠ Turnianska, Bratislava, koordinátorka Zelenej školy	škola je dlhodobo úspešná v programe Zelená škola i ďalších environmentálne

			orientovaných programov
7	Mgr. Mária Kelcová	Štátny pedagogický ústav, Bratislava	spracovateľ Štátneho vzdelávacieho programu Environmentálna výchova – prierezová téma
8	Mgr. Juraj Smatana	Gymnázium Považská Bystrica, pedagóg, aktivista	pedagóg, dobrovoľník, aktivista, poradca premiérky Ivety Radičovej pre životné prostredie
9	Mgr. Vlasta Kolompárová	Gymnázium Einsteinova, Bratislava, koordinátorka Zelenej školy	škola je dlhodobo úspešná v programe Zelená škola i ďalších, environmentálne orientovaných programov
10	Mgr. Juraj Hipš	nezisková organizácia CEEV Živica, Bratislava, riaditeľ	člen združenia environmentálnych organizácií Špirála, aktuálne riadiaci orgán projektu Zelená škola
11	Ing. Peter Medved'	Nadácia Ekopolis Banská Bystrica, riaditeľ	riaditeľ Nadácie, dlhoročne sa pohybuje v tejto oblasti a Nadácia je hlavným donorm environmentálnych aktivít
12	p. Juraj Rizman	GreenPeace Slovensko, Bratislava, riaditeľ	významná slovenská organizácia pôsobiaca v oblasti ochrany životného prostredia
13	RNDr. Silvia Szabóová	OZ Sosna, Družstevná pri Hornáde, Košice, riaditeľka	člen združenia environmentálnych organizácií Špirála
14	Mgr. Rudolf Pado	OZ Tatry, Liptovský Mikuláš, riaditeľ	dlhoročný aktivista v oblasti životného prostredia, spolutvorca projektu Zelená škola na Slovensku
15	Mgr. Beáta Ľubová	Spojená stredná škola Nižná – Orava, pedagóg	pedagóg, aktivistka v oblasti životného prostredia, nezelená škola
16	Mgr. Božena Beníčková	Krajský školský úrad Trenčín odbor/sekcia ŽP	zástupca štátnej organizácie
17	Ing. Gabriela Kalašová	Škola ochrany prírody, Správa NP Malá Fatra	zástupca štátnej organizácie - pracovník pre environmentálnu výchovu
18	Mgr. Martina Badidová Brinzíková, PhD.	OZ DAPHNE – Inštitút aplikovanej ekológie	organizácia venujúca sa dlhodobo environmentálnej výchove (hlavne menších detí)
19	Mgr. Ľubica Kršáková	Mesto Trenčín, špecialista pre metodiky a riadenie škôl a školských zariadení	zástupca samosprávy mesta

Príloha č.3 – Zoznam účastníkov FG deti, región Trenčín, Scenár diskusie a zápis odpovedí

Účastníci diskusií:

A: DETI VO VEKU 12-15 ROKOV, ZELENÉ ŠKOLY

1. Aleš, rád číta, kreslí, angličtina
2. Filip, rád pri PC, ale aj do prírody chodí
3. Baška, bez súrodencov, býva v meste
4. Michal, má viac zvierat, býva v paneláku
5. Real, býva na dedine, má rád futbal a Real Madrid, aj hrá
6. Jakub, býva na osade v rodinnom dome, hrá futbal, hokej
7. Sára, býva na dedine, bez súrodencov, pes a 2 kone
8. Monča, v rodinnom dome, viac súrodencov a veľa domácich zvierat

B: DETI VO VEKU 12-15 ROKOV, BEŽNÉ ŠKOLY

1. Dušan, sídlisko
2. Lukáš, panelák, má psa
3. Marek, na okraji mesta v RD, rád na PC ale aj do prírody chodí
4. Teo, panelák, rád hrá bedminton
5. Zoja, bytovka, rada jazdí na koni vo voľnom čase
6. Žuža, rodinný dom, dvoch psov, plávanie
7. Tereza, rodinný dom, pes a zajac, rada kreslí, tancuje a spieva
8. Miška, panelák „aktivistka“, čítanie, 5 zvierat doma, chodí rada do prírody, vzdelaná
9. Rasťo, rodinný dom, skauting a čítanie kníh, pes, mačka
10. Maťa, rodinný dom, moderný tanec
11. Barča, rodinný dom, papagáj-psa-mačku a zajace, rada tancuje

Scenár Focus Groups:

1. Privítanie
2. Občerstvenie pre účastníkov
3. Kto sme my a načo sme tu – zdôvodnenie konania diskusie
4. Pravidlá diskusie – vypnúť mobily, tykáme si, neskáčeme si jeden druhému do reči a vypočujeme sa navzájom, máme anonymné mená alebo prezývky (kartičky), nahrávame diskusiu na diktafón (audiozáznam)
5. Dĺžka trvania akcie (1,5 hodiny)
6. Zdôraznenie dôležitosti názorov každého účastníka

7. Rozlúčenie a darček na záver (večný kalendár, informačné materiály k ochrane ŽP od CEA Trenčín)

Témy a podtémy skupinových diskusií a výskumné otázky v ich pozadí

Nasledujúci prehľad predstavuje predbežný návrh štruktúry skupinových diskusií. Nebude slúžiť ako dotazník, skupinové diskusie budú sledovať dynamiku vytváranú účastníkmi a podporovanú moderátormi tak, aby bol naplnený hlavný cieľ rozhovorov – t.j. preskúmať environmentálne skúsenosti mladých ľudí, významy, ktoré pripisujú environmentálnym problémom, ochrane životného prostredia (ďalej ŽP), ako aj ich skúsenosti a názory na environmentálnu výchovu a vzdelávanie (ďalej EVaV). Zámerom diskusií teda bude preskúmať, akým spôsobom sa v živote mladých ľudí štrukturuje skúsenosť a významy týkajúce sa „environmentalizmu“.¹ Vzhľadom na výskumný projekt sa zameriame aj na to, akú úlohu v tomto procese zohrávajú subjekty formálnej a neformálnej EVaV. Uvedené výskumné otázky odrážajú zámer projektu a budú slúžiť pri interpretácii rozhovorov a ich vsadení do kontextu zistení z iných častí projektu. Jednotlivé témy budeme účastníkom predkladať všeobecnými otázkami. Uvedené otázky do diskusie budeme predkladať na usmernenie či povzbudenie rozhovorov v prípade potreby.

Téma 1: Relevancia témy ŽP, významy pripisované „environmentalizmu“ a ich vzťah ku každodennému životu mladých ľudí

Výskumné otázky: Čo rozumejú mladí ľudia pod termínmi životné prostredie, ochrana ŽP, problémy ŽP (*alebo iné termíny ako „príroda“ – ak uvedú*)? Aký význam im prikladajú? Je to niečo, o čom sa učia v škole? - akým spôsobom? ako súčasť poznatkov, ktoré by mali obsiahnuť/ ako regulatívy správania/ ako praktický problém, ktorý v škole riešia (napr. zavádzanie triedenia odpadu, šetrenie vodou, kultivácia okolia, do kt. sú zapojení, a pod.); ALEBO je to aj niečo, čo sa týka ich osobného života, problémov, života ich rodiny, komunity? s čím majú osobnú skúsenosť (povodne, (nelegálne) skládky odpadu, zápach z priemyselných prevádzok, týranie zvierat, zeleň v meste, a pod.)?

Otázky do diskusie: Čo chápete ako životné prostredie, ochrana ŽP? (*aké iné termíny spontánne uvedú*); Čo rozumiete ako problémy ŽP? Aké vám prídu prvé na myseľ? Kde ste o nich počuli? (*zdroje informácií*); Ktoré problémy považujete vy sami za významné, sú to nejaké? Zažili alebo zažívate (alebo niekto, koho poznáte) vo svojom bezprostrednom okolí, rodine, bežnom živote nejaký problém tohto druhu? (*Ako to prežívajú, čo to pre nich znamená*?)

Ďalšie otázky ohľadom dôležitosti problémov ŽP: Zaslúžia si tieto problémy menší/ väčší priestor, ako je im venovaný? Aké iné problémy považujete za rovnako dôležité / dôležitejšie? (*význam, kt. pripisujú problémom ŽP v porovnaní s inými, prípadne či v nich rozoznávajú súvislosti...*)

Konkretizácia diskusie: Viete o nejakej „environmentálnej“ kauze vo svojom okolí / meste / regióne / na Slovensku / inej krajine, svete? (*začať otázkou od najlokálnejších, a postupne*

---

¹ Pod termínom „environmentalizmus“ tu rozumieme širokú škálu ideí, hodnôt, noriem a praktických aktivít smerujúcich ku kritickej reflexii a zmene interakcií medzi ľuďmi a prírodným prostredím.

rozširovať okruh, ak o lokál. nevedia) Ak áno - Čo o nej viete, zaujalo vás to? (prečo áno – prečo nie?) Čo si o tom myslíte? Ako by sa v tom malo podľa vás postupovať? a prečo? (ich vlastná analýza situácie a argumentácia) Rozprávali ste sa o tejto kauze s niekým?

Téma 2: Postoje, konanie a zodpovednosť: „pro-environmentálne“ postoje a konanie; individuálna a kolektívna zodpovednosť

Výskumné otázky: Ako sú mladým ľuďom sprostredkované nové environ. regulatívy správania – odkiaľ k nim „prichádzajú“, kto sú ich mediátori? Ako sa s nimi mladí ľudia stotožňujú? Rola formálnych a neformálnych autorít – kto sú tieto authority? Aký význam „pro-environ.“ konaniu žiaci pripisujú? Ako ho chápu? Čo to pre nich znamená (triediť odpad, šetriť elektrinu, vodu a pod.), keď to ne/robia? Chápanie vlastnej zodpovednosti, váhy vlastných rozhodnutí – čo je v pozadí týchto pocitov? Čo utvára pocit zodpovednosti a naopak pocit bezvýznamnosti vlastného konania a rozhodovania (aké konkrétne situácie)? Vnímajú napätie medzi osobnou a kolektívnou zodpovednosťou (a ako ho zvládajú)?

Otázky do diskusie: Myslíte si, že vy osobne svojim spôsobom života vplývate na (kvalitu) životného prostredia, na svoje okolie? *áno – ako? nie – kto vplýva zásadnejšie?* Stalo sa vám/ stáva sa vám, že pri svojom rozhodovaní (napr. pri nakupovaní) zvažujete vplyv na ŽP? O aké situácie najčastejšie ide? *Určite ste už veľa počuli o ochrane ŽP, o tom, čo by sa malo a nemalo robiť...* odkiaľ najčastejšie sa tieto informácie k vám dostávajú? čo si o tom myslíte? vplýva to na vás? Majú takéto aktivity zmysel, výsledky? Môžete vy sami niečo zmeniť? *áno – nie* Prečo si to myslíte?

Pri rozmanitosti odpovedí využiť prítomnosť optimistov i skeptikov na vzájomnú diskusiu, diskusiu konkretizovať – kedy zažili pocity vlastnej dôležitosti, a kedy naopak pocit bezvýznamnosti vlastnej snahy? čo ich presvedča o zotrvaní/zmene pozície? kde to má, a kde nemá zmysel?

Téma 3: Situovanosť „environmentalizmu“ v živote mladých ľudí (škola, rodina, rovesníci, voľný čas)

Toto bude prierezová téma diskusií pri všetkých otázkach (na tomto mieste je uvedená ako osobitná téma len z hľadiska analytického). Významy, ktoré žiaci pripisujú env. hodnotám, postojom a konaniu (viď témy 1. a 2.), sa vytvárajú, menia, vyjednávajú a zažívajú kolektívne; sú to zdieľané významy vzhľadom na určitú referenčnú skupinu a zároveň sa môžu dostávať do konfliktu s odlišnými významami iných ľudí, skupín... Predpokladáme, že odkazy na tieto skupiny či sociálne sféry, siete sa budú objavovať v diskusii k vyššie uvedeným témam. Otázky smerujúce k preskúmaniu rol jednotlivých sociálnych vzťahov a prostredí sa teda budú ponúkať účastníkom priebežne a zároveň sa tak budú v diskusii konkretizovať jednotlivé okruhy tém.

Výskumné otázky: Kde a kto sprostredkúva témy, názory, motivuje mladých ľudí ku konaniu? Ako vzťahy k druhým (sociálne siete) mladých ľudí štrukturujú ich envi-skúsenosti a názory? A naopak, ako sformované envi- názory mladých ovplyvňujú ich vzťahy? Aj otázka autonómie a subjektivity mladého človeka – ako prijíma tento „formujúci“ vplyv druhých? V prípade prítomnosti aktívnych účastníkov v skupine (napr. členov Kolégia Zelenej školy) – ako môže byť mladý človek sám mediátorom „environmentalizmu“ (smerom k rovesníkom, rodičom, vzájomne... - propagujú určité názory a formy konania, prípadne sa organizujú)?

3.1 Environmentálne správanie a diskusie v ŠKOLE

Okrem informácií, ktoré v diskusii k jednotlivým témam uvedú o škole samotní účastníci, niekoľko otázok, ak neboli prediskutované, budú smerovať k zhodnoteniu EVaV na škole. V prípade žiakov zo „zelených“ škôl budú okrem všeobecných otázok smerovať aj k samotnému programu (otázka: Poznáte program Zelená škola? ak áno – diskusia o ich skúsenostiach s programom, názory naň, či a ako sa do programu osobne zapojili, čo sa im na programe páči, čo nie, čo chcú navrhnúť na zdokonalenie). V prípade žiakov z „bežných“ škôl budú otázky podobné - ako sa v škole venujú env. témam, aké aktivity (vzdelávacie a/alebo praktické na ochranu, skvalitňovanie ŽP) na škole – v rámci vyučovania a/alebo mimo neho prebiehajú, aké majú na tieto formy, aktivity názory, čo sa im v tomto smere páči, čo nie, čo by navrhli na zdokonalenie.

3.2 Environmentálne správanie a diskusie v RODINE

Tu nás budú zaujímať hlavne odkazy na rodinné prostredie pri diskusiách k témam 1. a 2., do akej miery je rodina subjektom EVaV, a do akej miery je mladý človek subjektom EVaV vo svojej rodine. Iba v prípade, že odkazy na rodinu budú v diskusiách chýbať, spýtame sa dodatočne, či sa mladí ľudia na témy, o ktorých sme diskutovali, rozprávajú aj doma so svojimi rodičmi či súrodencami, aké pro-viron. činnosti či opatrenia doma uplatňujú a pod.

3.3 Environmentálne správanie a diskusie vo VOLNOM ČASE (mimo školy a rodiny)

Do tejto sociálnej sféry radíme nielen rôzne organizácie ako MVO, CVČ, kluby a ich aktivity, ale aj vrstovníkov, médiá, mediálne kampane, internet. Aj tu nás budú zaujímať hlavne odkazy na voľnočasové aktivity (a obzvlášť tie organizované) pri diskusiách k témam 1. a 2. Spomenú mladí ľudia spontánne v diskusii nejaké organizácie, ktoré im sprostredkovali env. informácie, aktivity a skúsenosti? Aká je rola médií (vrátane internetu), mediálnych kampaní a informácií v oblasti EVaV? Okrem spontánne uvedených informácií, položíme aj doplňujúce otázky na to, ako najčastejšie a najradšej trávia účastníci svoj voľný čas (špeciálne otázka na organizované voľnočasové aktivity - a ich cieľný alebo doplnkový EVaV obsah).

V závere skupinových rozhovorov sa spýtame účastníkov, či niekto chce povedať niečo, čo považuje za dôležité, a čo v diskusii neodznelo, na čo sme sa nepýtali (nejaká myšlienka, téma, problém); a požiadame každého účastníka o posledný komentár.

Zápis hlavných odpovedí detí:

Čo si predstavíte, keď poviem životné prostredie? Čo to podľa vás je?

deti zo ZELENYCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>to je príroda</i>	<i>príroda</i>
<i>niečo, kde bývame, okolie</i>	<i>prostredie, kde žijeme</i>

<i>všetko okolo nás</i>	<i>prostredie, kde sú ľudia aj zvieratá</i>
V odpovediach detí zaznamenávame zhodu.	

Počuli ste spojenie Konzumný spôsob života? Čo si pod tým predstavujete?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
nikto o tom nepočul, nevedeli spontánne uviesť	<i>no, že jeme</i> <i>ja myslím, že niečo z prírody konzumujeme – že niečo získavame z prírody? asi...(Miška)</i>

Viete, čo je to Greenpeace?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>spoločnosť, na ochranu prírody a životného prostredia</i>	<i>to je organizácia, ktorá bojuje proti znečisťovaniu prostredia (Miška)</i>
<i>áno, tiež som to počul v TV (2x)</i>	<i>áno – je to organizácia, ktorá chce podporiť, aby sa životné prostredie chránilo</i>
Ostatní o tom nevedeli povedať nič.	Väčšina o tom počula v médiách, aj na internete ....“veľa som o tom čítala“ (Miška)

Viete, kto je to občiansky aktivista? Na túto otázku nevedel nikto zareagovať.

Myslíte si, že je dôležité rozprávať sa o životnom prostredí? Prečo?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>aby sme sa dozvedeli viac vecí</i>	<i>áno, istotne – na ochranu životného prostredia je to dôležité</i>
<i>keď to bude vedieť viac ľudí, tak aj pomôžu, napríklad pôjdu vyzbierať odpadky v lesoch</i>	<i>áno, lebo kopu deciek to nevie, nevedia, že majú triediť odpad, zhasínať svetlo a podobne</i>

Ako je to so životným prostredím u nás a inde vo svete

„...no, ja myslím, že my máme takú skôr kľudnú krajinu (Slovensko), nás sa to až tak moc netýka..no týka, ale nie tak moc ako v iných krajinách...napríklad nemáme také veľkomestá a máme viac lesov, tak nemáme také moc znečistené ovzdušie ako napríklad v New Yorku, máme tu aj lesy a nie je to preto také hrozné – tam také lesy a lúky nemajú“.(Micha)l

„áno, tu na Slovensku máme lesy a veľké hory tak je to dobré...napríklad keď prídeme do Rakúska, tak tam je rovina (Aleš)

„my to tu máme aj krajšie, napríklad ja som bola v Paríži a tam nebolo vidno v noci hviezdy tak, ako tu u nás je vidno na oblohe (Baška)

Odpovede detí z bežných škôl:

„...tak zrejme áno, lebo keď sa pozriem na taký Peking napríklad, tak tam majú veľký smog už ráno a tu na Slovensku taký nemáme (Lukáš)

„ áno, tu máme asi menej tovární a veľa lesov (Rasťo)

„ čím viac ľudí pohromade, tým väčšie problémy (Marek)

Ako je to teraz u nás s prírodou a okolím?

„Horšie a horšie“ – A to aj vidíte vo svojom okolí? „Áno, vidím – konkrétne sa vyrubujú lesy, je veľa skládok odpadkov a je tu stále viac budov – zastavali pôdu, kde boli kedysi role, to mi aj môj dedko hovoril a ukazoval miesto, kde teraz postavili veľkú budovu“ (Monča)

Je to so životným prostredím a prírodou rovnako v mestách a na dedine, alebo je tam nejaký rozdiel?

„áno, napríklad tie autá, ktoré spaľujú benzín a naftu a stále znečisťujú ovzdušie – veľa výfukov z áut je aj tu v meste“

„ určite cítiť rozdiel, v meste napríklad cítim emisie z áut viac ako u nás na dedine“

„ja tiež, keď idem tuto po Hasičskej (ulici), tak je tu úplný smrad a keď prídem domov, je to čosi úplne iné, je to cítiť – bývam blízko lesa“

Zažili ste sami alebo v blízkom okolí nejakú nepríjemnú situáciu?

deti zo ZELENYCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
možno keď sa vypaľujú lúky	ja patrím do Stop týraniu zvierat a cez FB vidím veľa škaredých fotiek o týraní
v televízii som videl ako horeli lesy v Tatrách	ja tiež mám takú zlú skúsenosť – raz sme

	<i>volali Slobodu zvierat kvôli mačkám, ktorým niekto blížil</i>
<i>ja som tiež videl horieť les nad nami, kde bývam</i>	<i>my sme s kamarátom našli holuba so zlomeným krídlom a volali sme MsPolíciu, ale nič neurobili</i>

Mali ste osobne nejakú možnosť, príležitosť ovplyvniť alebo zlepšiť niečo v rámci životného prostredia? Čo môžete urobiť sami? Máte pocit, že vy sami môžete niečo zmeniť? Dosiahnuť?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Každý človek môže niečo sám dokázať, napríklad dať smetný kôš niekde, aby sa zabránilo skládke</i>	<i>Ja sám môžem napríklad zbierať odpadky alebo ich nevyhadzovať – ale ja sám nemôžem nič zmeniť, sám na to nestačím</i>
<i>Možno založiť nejakú skupinu na takéto veci</i>	<i>Možno keby sa zapojilo viac ľudí...s nejakou organizáciou možno</i>
<i>Myslím, že aj recyklovaním a triedením odpadu to môžeme ovplyvniť</i>	<i>Myslím, že jeden človek nič nespraví, keď je nás 7 miliárd ..keď dieťa zahodí papier na ulicu a rodičom to nevadí, tak s tým ja nič neurobím</i>

Čo ste sami urobili, robíte, zapojili ste sa do nejakej akcie?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Na dedine vyhlasovali zber starých elektrospotrebičov, tak sme sa zapojili</i>	<i>My chodíme s mamou do útulku zvierat a nosíme im nejaké veci</i>
<i>Robili sme búdky pre vtáčiky</i>	<i>V našej bytovke býva raz ročne zbieranie odpadkov</i>
<i>My chodíme do takej skupiny väčších chalanov na Štrkovni, kde sme raz počítali stromy aj ako prilietajú vtáky, alebo malé jazero pre žaby sme robili tiež; a majú tam aj</i>	<i>Ja mám takú negatívnu skúsenosť, že som sama začala zbierať odpadky pri našom bloku, ale o chvíľu tam už boli ďalšie – tak to ma odradilo, lebo nemôžem to stále sama</i>

<i>foťáky a všeličo sa fotí</i>	<i>zbierať dookola...a keď to poviem niekomu dospelému, tak ma okríkne, že čo si to dovoľujem</i>
---------------------------------	---

Majú takéto aktivity zmysel, zmenilo sa niečo, ako to dopadlo?

deti zo ZELEŇÝCH ŠKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Dali sme pred rokom tabuľky o zákaze sypania smetí na Slatinu, ale niekto ich zobral ...Odradilo vás to? Áno, ale dali sme ich tam (s pánom učiteľom) znova</i>	<i>Ja som volal raz na Slobodu zvierat kvôli mačkám a nejako to oni riešili potom</i>
	<i>Ja som volal raz policajtov kvôli vtáčikovi, ale iba ho hodilo do vreca...tak to nás odradilo</i>

Triedite odpad (v škole, doma)?

deti zo ZELEŇÝCH ŠKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Áno, viacerí potvrdili triedenie odpadu doma aj v škole (papier, plasty, sklo, staré batérie)</i>	<i>My v škole triedime a začíname to robiť aj doma</i>
	<i>My by sme aj chceli doma triediť, ale máme veľmi ďaleko odpadkový kôš na plasty...tak ja to tam niekedy po ceste odnesiem</i>

Počuli ste niečo o šetrení elektriny? Napríklad taký celosvetový deň býva, že sa všade zhasne svetlo:

Odpovede boli kladné.

A čo voda, pijete napríklad vodu z vodovodu?

deti zo ZELEŇÝCH ŠKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Áno, viacerí odpovedali kladne:</i>	<i>Niektorí odpovedali kladne:</i>
<i>...keď nemám čo iné, tak ju pijem, ale moc mi nechutí; My máme doma studňu, tam je</i>	<i>Pijem, ale len filtrovanú a doma väčšinou</i>

<p><i>lepšia voda a doma ju aj pijeme; Ja mám čistú vodu rada, lebo po malinovkách ma viac suší</i></p>	<p><i>V škole nie – skôr čaje si nosíme z domu</i></p>
---	--

A myslíte si, že je to správne, treba šetriť elektrinu, vodu? Väčšina detí sa zhodla na kladnej odpovedi – v oboch diskusných skupinách. Konkrétne vyjadrenia – napríklad: „áno, je to normálne...“ „jasné, ja to aj podporujem“.

Určite ste už veľa počuli o ochrane životného prostredia, o tom, čo by sa malo a nemalo robiť... **odkiaľ najčastejšie sa tieto informácie k vám dostávajú?**

Konkrétne odpovede detí boli:

a. Zelené školy

- *Aj v škole aj doma*
- *Od babky, ale aj z televízie*
- *Aj v škole, keď sa niečo opýtam pani učiteľky, tak mi všetko vysvetlí*
- *Môj tata mi povedal, že máme vysoké účty za elektrinu a musíme sa lepšie obliekať a menej kúriť doma*
- *Ja zase bývam strašne dlho v sprche, tak mi ukázali doma účet za vodu*
- *Mne tiež to mama hovorila a kázala mi aj vypínať počítač, keď odídem*
- *Mne tiež doma rodičia*
- *Aj u nás rodičia, napríklad nekupujeme zeleninu ale si ju pestujeme doma*
- *Aj my si pestujeme paradajky na balkóne doma*
- *Ja som sa dozvedel v škole, že treba vypínať spotrebiče, tak aj doma vypínam rádio, keď ho nikto nepočúva*

b. bežné školy

- *Médiá väčšinou, aj od rodičov*
- *Z novín*
- *Z telky, rôzne dokumenty..*
- *Dokumentárne filmy o Zemi, internet, noviny*
- *Tiež médiá aj od rodičov*
- *FB, internet, rádio, telka*
- *Väčšinou z TV*
- *TV, internet*
- *V TV sme sa dozvedeli o Slobode zvierat*
- *Učitelia aj rodičia*
- *Ja asi od kamarátov*

deti zo ZELENYCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
Tu majú deti informácie najviac z domu a od rodičov a 3x uviedli školu.	Informácie boli najviac z TV a médií, potom internet i rodičia, 1x boli uvedení učitelia.

Keď sa povie Zelená škola, čo vás ako prvé napadne?

- *Že sa staráme o životné prostredie*
- *Áno, staráme sa o prírodu*
- *Meriame spotrebu elektriny*
- *Mňa napadne zelená vlajka, ktorú sme získali a poslali nám teraz aj taký audit, ktorý vyplňame*
- *Mňa tiež zelená vlajka a príroda*
- *Nejaká zeleň, príroda*
- *Príroda určite a tiež prechádzky do lesa*

V skupine detí z bežných škôl sme sa pýtali: **Počuli ste pojem Zelená škola – viete, čo je to?**

„... my sme to mali na 1.stupni a učiteľky hovorili, aby sme chodili skôr peši ako autami, vypisovali sme také papieriky (dotazníky), čo robíme...ale nepodarilo sa to“.

„...ja som to čítala na internete, páčilo sa mi to, ale naša škola v tom nie je“.

Čo robíte na predmete Environmentálna výchova?

- *my chodíme na výlety do prírody – a to je dobré, aj tam pomáhame všeličo urobiť (ako triedne výlety)*
- *my sme robili ekologický kalendár*
- *ja viem, že keď idú pani kuchárky variť, tak sa poradia s niekým, aby varili dobre a zdravo – to sa tiež na našej škole robí*
- *u nás v škole sa to strieda, projekt na vodu, potom o deťoch v iných krajinách – a to je dobré, že je vždy niečo nové*
- *my sme zase na chodbe v škole mali stánok, čo robili staršie spolužiačky a všetci tam mohli ochutnať vodu z vodovodu, pekné to bolo*
- *my sme zbierali peniaze pre spolužiaka z Afganistanu, toho si adoptujeme na diaľku, vyrobíme niečo na hodinách alebo na krúžku a potom mu to pošleme na knihy, aby sa mohol učiť*
- *my zase sme nedávno robili taký projekt o Ghane, to je krajina v Afrike...?neviem, prečo sme to vlastne robili...?, ale bolo to zaujímavé, rôzne symboly sme kreslili...už viem, to bolo kvôli chudobným deťom v Afrike (téma: rozvojové vzdelávanie v rámci Zelenej školy)*

- *my chodíme každý rok pozrieť na zberný dvor a tam nám ukazujú, ako sa triedi odpad – aj každá trieda sme sa vážili na veľkej váhe, to bola zábava*
- *u nás je aj ekologický krúžok a napríklad sme prikrmovali vtáčiky v zime*
- *u nás na škole sme mali aj taký projekt: Daj si vodu z vodovodu: nalepovali sa nálepky k vodovodným batériám a podobné sme robili nálepky s nápisom „šetri ma“ alebo „zhasni“ a potom sme chodili do každej triedy a nalepovali k vypínačom...*

A čo urobíš s takými spolužiakmi, keď to robia?

„no vynadám im, aby prestali a nalepím to tam znova“ (Jakub)

„mňa to aj nahnevalo, je to smutné, keď to niektorí odlepili“ (R.M.)

„u nás to má na starosti jeden spolužiak a musí to sledovať cez prestávku aj“ (Baška)

„u nás nám dali úsporné žiarovky a tak veľa ani na svietenie nemíňame“ (Michal)

„a my zase máme senzory na chodbách a svieti sa len podľa potreby teda“ (Filip)

A baví vás tento predmet?

„mňa to baví, lebo napríklad robíme niečo z kartónových obalov, peňaženky napríklad a to je celkom zaujímavé, potom sme to predávali a peniaze sme zbierali pre chudobné deti“

A čo keby vám teraz zrušili Zelenú školu? Alebo zrušia predmet environmentálnu výchovu, čo vy na to?

- *Chýbali by mi informácie, nevenovali by sme sa tomu potom v škole*
- *Mne by chýbali aj výlety, lebo dosť často robíme také zaujímavé výlety, napríklad sme boli v Česku pozrieť staré chladničky ako odpad – to bolo zaujímavé*
- *Mne by tiež chýbali informácie*
- *Mne by ten predmet chýbal, lebo tu robíme zaujímavé projekty*
- *Neviem...mne by viac chýbal futbal*
- *Ja myslím, že by sa zase začalo viac znečisťovať*
- *Nebolo by to dobré, nikto by sa o tom nedozvedel, čo sa dialo, čo sa má robiť a tak*
- *Tak mne by to určite chýbalo, informácie...Zelená škola u nás začala, až keď prišla naša nová pani učiteľka, aj keď sme aj predtým chodili do prírody a na výlety, ale pani učiteľka už toho viac vymýšľa a robíme rôzne veci*

A máte nejaké projekty takéhoto (eko) typu?

- *triedime odpad, ale nádoby na plasty sú len na chodbách a to deti väčšinou všetko zahodia v triede, takže moc sa podľa mňa netriedi*
- *ja som sa raz pozrel na konci vyučovania do nádoby na plasty, ale nič sa tam nenazbieralo ...ale tak by nás to mali aj viac učiť, aby sa odpad v škole naozaj triedil*
- *zbierame odpadky okolo školy*
- *sadíme stromky*
- *v škole chodíme niekedy na výchovné koncerty o vesmíre, o prírode...to sa mi páči*
- *staráme sa o areál školy..aj nás to baví, lebo je pri tom aj sranda, robíme to na pracovnom vyučovaní, pritom sa aj rozprávame, je to fajn*

- *my sme mali raz cez telesnú takú vychádzku a videli sme veľa odpadkov, ukazoval nám ich pán učiteľ, aj to, ako z áut niekedy vyhadzujú vodiči odpadky - to bolo dobré*

A kto z vás vie, čo je to environmentálna výchova?

- *netuším*
  - *zaoberá sa životným prostredím, aj globálnymi problémami*
  - *týka sa to životného prostredia (3x rovnaká odpoveď)*
- Ostatní nevedeli nič k tomu povedať.

A ako si predstavujete takúto hodinu? (environmentálnej výchovy)

„ aby sa učiteľ rozprával s nami o prírode, nejaké prezentácie a obrázky, čo sa môže stať v prírode, keď sa bude stále znečisťovať

„ ja by som išiel aj von, poukazoval som nejaké veci, čo spôsobuje problémy životnému prostrediu a tak

„ aj rozprávať by som chcela, aj išla by som na tú prax

Zoja: chodiť do prírody, aj nejaké filmy o prírode by mohli byť

Teo: aj by sme mohli mať každú nejakú kvetinu a starať sa o ňu v triede

Miška: mne by sa tiež páčilo zase chovať nejaké zvieratá na škole, moja sesternica na Myjave to tak na škole má

Žuža, Teo: my máme Etickú aj Občiansku výchovu a podľa mňa je to to isté, tak Občianska by sa mohla zrušiť a namiesto toho by sme mohli mať tú Environmentálnu výchovu...áno, lebo na Občianskej si len niečo prečítame, urobíme si z toho poznámky a to je asi tak všetko – tak Environmentálna výchova by bola dobrá, keby sme sa dozvedeli, ako sa máme správať v prírode

„ Mohli by sme chodiť na poznávacie výlety do prírody, aby sme si tam všeličo poukazovali

„ Aj takéto rozprávanie by mohlo byť, až neničíme prírodu apod. ...lebo informácie aj možno máme, ale niektorí to berú na ľahkú váhu...

„Ja by som tiež chcela projekty v praxi o životnom prostredí, aby sme sa o tom aj učili, aj aby sme išli napríklad ako trieda spolu zbierať odpadky a podobne

Rozprávate sa doma o ochrane životného prostredia?

deti zo ZELEŇÝCH ŠKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Ja som hovoril doma o triedení odpadu, čo robíme v škole a mama povedala, že to skúsime...</i>	<i>Marek: áno, raz sme mali takú debatu doma, že by sme mali životné prostredie viac šetriť, lebo niečo také vysielali v televízii</i>

<i>doma sme sa rozprávali, keď horel nad nami les a ako to hasiči zastavili (Teo)</i>	<i>Baška: my doma s mamou chodíme navštevovať deti do detského domova a nosíme im hračky, alebo starší bicykel sme im dali raz</i>
<i>Ja som zase doniesol domov letáky, čo sme dostali, keď sme boli s pani učiteľkou pre Certifikát (Zelenej školy) a hovoril som to aj otcovi, čo sa robí napríklad so stromami a tak..počúval ma (Jakub)</i>	<i>Miška: k nám keď príde na víkend babka s dedkom tak sa o tom rozprávame, aj chceme niečo vymyslieť, ale ja si myslím, že len plán nestačí – treba potom aj pohnúť telom (reálnu aktivitu vykonať)</i>
<i>ja som počula od dedka o zastavovaní pôdy (Monča)</i>	

Čo by ste teraz na záver ešte chceli povedať, niečo také, o čom sme tu nehovorili, ale čo považujete za dôležité?

deti zo ZELENÝCH SKOL	deti z BEŽNÝCH ŠKOL
<i>Ja by som chcel ešte to, že keď sa z rakiet vo vesmíre všeličo odpojí, tak kde to skončí?...je to odpad okolo Zeme</i>	<i>No, že autá vytvárajú veľa emisií a mali by sa predávať elektrické autá</i>
<i>Ja by som povedal, že určite treba chrániť prírodu a povedať to aj mladším, napríklad deťom v škôlke, aby nehádzali odpadky na zem</i>	<i>Malo by sa viac hovoriť o týraní zvierat a že treba proti tomu viac bojovať</i>

Príloha č.4 – Zoznam účastníkov FG dospelí, región Trenčín a Scenár diskusie

Zúčastnení:

1. Pedagóg II. stupňa ZŠ, Zelená škola, koordinátorka Zelenej školy
2. Pracovníčka Kultúrneho centra Trenčín, organizátorka environmentálnych vzdelávacích projektov pre MŠ a ZŠ regiónu – v spolupráci s mimovládnyimi organizáciami
3. Zástupca štátnej správy – prednosta Krajského úradu životného prostredia Trenčín
4. Riaditeľka súkromnej ZŠ, bývalá Zelená škola
5. Zástupca štátnej správy – pracovníčka Krajského školského úradu Trenčín (práca s environmentálnymi projektmi pre školy, ktoré vyhlasuje Ministerstvo školstva)
6. Zástupca miestnej samosprávy – vedúci útvaru školstva na MsÚrade Trenčín (metodické usmerňovanie MŠ a ZŠ mesta)
7. Pedagóg II. Stupňa ZŠ, Zelená škola 4-ty rok, koordinátorka Zelenej školy
8. Vedúca Metodicko-pedagogického centra Trenčín (kontinuálne vzdelávanie učiteľov a programy v oblasti environmentálnej výchovy a vzdelávania)
9. Riaditeľ mimovládnej organizácie, ktorá sa dlhodobo venuje environmentálnej výchove detí a mládeže – CEA Trenčín

Scenár a témy diskusie: Vopred bol pripravený návrh scenára diskusií, jednotlivé témy a výskumné otázky – a k nim sa viažúce otázky do diskusie. Diskusie prebiehali formou riadenej diskusie a sledovala sa konkrétna dynamika vytváraná účastníkmi, ktorú moderátori podporovali tak, aby bol naplnený hlavný cieľ rozhovorov – zistiť názory na tému EnVaV detí a mládeže z regionálneho ako aj celoslovenského aspektu, ako aj prediskutovať témy, ktoré boli obsahom predchádzajúcich častí výskumu: individuálnych rozhovorov s lídrami environmentálnych organizácií a taktiež diskusnými skupinami s deťmi v Trenčíne.

Na záver mal každý z účastníkov možnosť zhrnúť vlastné názory a zdôrazniť podstatné veci, aj vo svetle vypočutých myšlienok ostatných účastníkov diskusie.

Účastníci boli taktiež oboznámení s možnosťou zoznámiť sa s výsledkami výskumu prostredníctvom realizátorov, resp. Slovenského inštitútu mládeže Iuventa.

Scenár Focus Groups:

- Privítanie účastníkov, predstavenie výskumu a cieľov diskusie
- Predstavenie účastníkov (meno, funkcia, organizácia)
- Pravidlá diskusie a nahrávanie na diktafón
- Dĺžka trvania akcie (cca 1,5 hodiny)
- Možnosť prístupu k výsledkom výskumu (marec 2012)
- Záver a poďakovanie za účasť.